

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000265470

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΕΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΑΓΙΩΤΗΣ

157

ΜΠΛΕ

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ
(ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΦΡΟΔΙΣΣΕΑΣ, ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ
ΦΙΛΟΠΟΝΟΣ) ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΕΟΦΙΛΟ ΚΟΥΡΥΔΑΛΕΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΓΕΝΕΣΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ ΠΕΡΙ ΚΑΤ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ
(ΕΝ ΕΤΗΙΣΙΝ, 1780)

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΛΕΓΧΟΥΝΤΕ ΤΗΝ ΟΜΟΛΟΓΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΧΗΣ
(ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ, ΕΠΙΣΤΕΥΣΤΕΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ ΤΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ ΤΗΣ
ΑΠΕΛΟΓΗΣ (ΕΝ ΕΠΙΣΤΕΥΣΤΕΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ))

Επιτομή της ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

- 1. Επιστολή του Καθηγητή
Αναστασίου Π. Παναγιώτου
- 2. Καθολογία
Επιτομή του Καθηγητή
- 3. Καθολογία
Επιτομή του Καθηγητή

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 (ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ)
 ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ
 ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ
 ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΤΕΡΝΗ ΚΑΙ ΝΕΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

© Νικόλαος Θ. Αγιώτης, Ιωάννινα 2006.

ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΑΓΙΩΤΗΣ

**Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ
(ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΦΡΟΔΙΣΕΑΣ, ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ
ΦΙΛΟΠΟΝΟΣ) ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΕΟΦΙΛΟ ΚΟΥΥΔΑΛΕΑ ΣΤΟ
ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ ΠΕΡΙ ΚΑΤ'
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ (ΕΝΕΤΗΙΣΙΝ, 1780)**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

• Συμβουλευτική επιτροπή:

1. Επίκουρος Καθηγητής
Κωνσταντίνος Πέτσιος (επιβλέπων)
2. Καθηγητής
Ευθύμης Παπαδημητρίου
3. Καθηγητής
Γρηγόριος Καραφύλλης

Εγκρίθηκε στην υπ. αρ. 48/16.5.2006 Γενική Συνέλευση της Ειδικής Διατμηματικής Επιτροπής του Δ.Π.Μ.Σ. «Ελληνική Φιλοσοφία–Φιλοσοφία των Επιστημών».

«Η έγκριση μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας υπό της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλοί αποδοχή των γνωμών του συγγραφέως».

(N. 5343/32, άρθρο 202/2)

1. ΚΑΡΤΕΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ (ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ)
2. ΚΑΡΤΕΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ (ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ)
3. ΚΑΡΤΕΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ (ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ)

Στη μητέρα μου

ΕΚΔΟΣΗ Α. Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α. Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σ. 11
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	σ. 12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Μεθοδολογικές προϋποθέσεις ιστορικοφιλοσοφικής αποτίμησης της κειμενικής παράδοσης των υπομνημάτων στο <i>Γενέσεως και φθορᾶς πέρι κατ’ Αριστοτέλην</i>	
1.1. Η αξιολόγηση των <i>Ἑλλήνων</i> υπομνηματιστῶν	σ. 16
1.1.1. Οι γνήσιοι ερμηνευτές	σ. 20
1.1.2. Οι λοιποί	σ. 22
1.2. Το σχῆμα του <i>Γενέσεως και φθορᾶς πέρι κατ’ Αριστοτέλην</i>	σ. 30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Οντολογικές διασαφηνίσεις. Ὅλη, εἶδος και η σχέση τους με την φυσική οὐσίαν	σ. 41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Περί κινήσεως	
3.1. Συνεχῆς κίνηση	σ. 60
3.2. Ψυχή και κίνηση	σ. 75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Το περιεχόμενο της διάκρισης ανάμεσα σε τελικόν και ποιητικόν αἴτιον	σ. 85
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σ. 108
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σ. 112
SUMMARY	σ. 126
Βιογραφικό σημείωμα	σ. 128

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αυτή η διπλωματική – μεταπτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, «Ελληνική Φιλοσοφία – Φιλοσοφία των Επιστημών». Θεωρώ ως ελάχιστη ηθική υποχρέωσή μου την έκφραση ευγνωμοσύνης προς όσους με βοήθησαν στην προσπάθεια αυτή, αρχής γινομένης από τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής.

Ιδιαίτερος ευχαριστώ τον επιβλέποντά μου, επίκουρο καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Θ. Πέτσιο. Σε αυτόν οφείλεται τόσο το ενδιαφέρον μου για τον νεοελληνικό φιλοσοφικό στοχασμό όσο και η υπόδειξη του θέματος. Η καθοδήγησή του κατά τη συγγραφή, η φροντίδα του για το περιεχόμενο εν γένει της εργασίας, καθώς και η δυνατότητα που μου έδωσε να αξιοποιήσω ερευνητικά την παρουσία μου στο Εργαστήριο Ερευνών Νεοελληνικής Φιλοσοφίας, του οποίου διατελεί διευθυντής, υπήρξαν πολύτιμα εφόδια. Ευχαριστώ τον καθηγητή κ. Ευθύμη Παπαδημητρίου για τις χρήσιμες παρατηρήσεις του που συνέβαλαν στη βελτίωση της τελικής μορφής του κειμένου, και τον καθηγητή κ. Γρηγόρη Καραφύλλη για την προσεκτική ανάγνωση της εργασίας και τις διορθωτικές υποδείξεις του σε αυτή. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται επίσης στον καθηγητή κ. Παναγιώτη Χρ. Νούτσο τόσο για την καθοδήγηση σχετικά με ζητήματα μεθοδολογίας της έρευνας όσο και για το γεγονός ότι υπό την επιστημονική του ευθύνη, μου απονεμήθηκε από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών υποτροφία για το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003.

Θα ήταν σημαντική παράλειψη να μην αναφερθώ στους γονείς, την αδερφή μου και τη Χριστίνα. Τους ευχαριστώ για την αγάπη και την στήριξή τους καθ' όλη τη διάρκεια της προσπάθειάς μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σκοπό της παρούσας εργασίας* αποτελεί η συγκριτική εξέταση και ερμηνευτική προσπέλαση της αξιοποίησης των φυσικοφιλοσοφικών θέσεων του Αλέξανδρου Αφροδισέα (1^{ος} / 2^{ος} μ.Χ. αι.), του Σιμπλίκιου (6^{ος} μ.Χ. αι.) και του Ιωάννη Αλεξανδρέα του Φιλόπονου (490-570 μ.Χ.) από τον Θεόφιλο Κορυδαλέα. Το περιεχόμενο της διερεύνησης εγγράφεται στο πλαίσιο που ορίζεται από το έργο του αθηναίου φιλοσόφου, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι κατ' Ἀριστοτέλην*. Η ανάλυση επικεντρώνεται στην ανάδειξη των στοιχείων εκείνων που καθιστούν ευχερή την ιστορικοφιλοσοφική αποτίμηση του στοχασμού του Θεόφιλου Κορυδαλέα. Το κριτήριο για την όποια προσέγγιση συνίσταται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κορυδαλικής μεθερμηνείας των τριών φιλοσόφων στα πλαίσια που είχαν διαμορφωθεί για την αριστοτελική επιστήμη κατά το 17^ο αιώνα στον ελληνικό χώρο.

Ως μεθοδολικό εργαλείο για την ανάδειξη του εύρους του φιλοσοφικού στοχασμού του Θεόφιλου Κορυδαλέα επιλέχθηκαν χωρία του *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι κατ' Ἀριστοτέλην* που παραπέμπουν στα έργα του Αλέξανδρου Αφροδισέα, του Σιμπλίκιου και του Ιωάννη του Φιλόπονου. Ειδικότερα, με κριτήριο τη σύγκλιση ή την απόκλιση των σχετικών σχολιαστικών παραθεμάτων προς τις επιστημολογικές παραδοχές του Θεόφιλου Κορυδαλέα, επιχειρείται ο προσδιορισμός του τρόπου συναρμογής τους στον ιστορικοφιλοσοφικό καιρό της εποχής του τελευταίου. Καταβάλλεται προσπάθεια να αναδειχτούν με αναλυτικό τρόπο εκείνες οι θεματολογικές πτυχές που συνιστούν τον αποχρώντα λόγο των φιλοσοφικών επιλογών του Νεοέλληνα αριστοτελιστή, και να

* Ως προς το αμιγώς τεχνικό σκέλος σημειώνεται ότι οι παραπομπές γίνονται με πλήρη βιβλιογραφική καταγραφή στις υποσημειώσεις άπαξ. Σε περίπτωση επανάληψης κάποιας αναφοράς στο ίδιο έργο, τα στοιχεία του καταχωρούνται στο εξής περιληπτικά και με την ίδια μορφή.

καταστεί εναργής η ενδεχόμενη αναγκαιότητα της αξιοποίησης ενός μέρους της προγενέστερης του Κορυδαλέα σχολιαστικής παράδοσης από τον 2^ο μέχρι και τα τέλη του 6^{ου} μ. Χ. αιώνα.

- Στην υπόθεση αυτή στηρίζεται η μεθοδολογική επιλογή της συγκριτικής εξέτασης φιλοσοφικών κειμένων τριών – διαφορετικών ως προς τις προκείμενες των παραδοχών τους – σχολιαστών του Αριστοτέλη εντός του *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*. Η επάρκεια του επιστημολογικού μοντέλου που προτείνεται στο συγκεκριμένο έργο, ορίζεται από την αξιοποίηση της αυθεντικής ερμηνείας του Αλέξανδρου Αφροδισέα για ζητήματα κατανόησης του φυσικού γίνεσθαι, τα οποία ανακύπτουν κατά το 17^ο αιώνα και τίθενται με όρους αριστοτελικής επιστήμης. Στο πλαίσιο αυτό δικαιολογούνται και αποκτούν νόημα αναφορές στις αντίθετες νεοπλατωνικές θεωρήσεις του Σιμπλίκιου σχετικά με την ψυχή και τις κοσμολογικές απόψεις του Ιωάννη του Φιλόππου.

Η ανάλυση που αποτυπώνεται στην εργασία θεματοποιείται σε τέσσερα κεφάλαια. Αντικείμενο της επιχειρούμενης εξέτασης συνθέτουν αφενός ο προσδιορισμός της επιστημονικής καταξίωσης του αριστοτελικού corpus, και αφετέρου ο τρόπος, με τον οποίο διαθλάται αυτή στην αντίληψη περί φυσικής πραγματικότητας. Κατά συνέπεια, η όποια γραμματολογική προσέγγιση των κειμένων που αποτελούν τα *realia* της υπόθεσης της εργασίας αυτής, περιορίζεται στο να καταστήσει ευχερέστερη την ιστορικοφιλοσοφική αποτίμησή τους.

Στο πρώτο κεφάλαιο, καταβάλεται προσπάθεια να δικαιολογηθεί η επιλογή της ένταξης των τριών σχολιαστών σε διαφοροποιημένες ως προς την ερμηνεία του Αριστοτέλη προσεγγίσεις. Η κατάταξη ορίζεται καταρχήν από την ελληνική σχολιαστική παράδοση, επιτρέποντας έναν πρώτο περιορισμό της πραγμάτευσης των ζητημάτων που τίθενται στο *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*. Έτσι επιδιώκεται, κατά το δυνατόν, μια ευχερώς διαπιστώσιμη πραγμάτευση του εννοιολογικού περιεχομένου

τεχνικών όρων που χρησιμοποιούνται στο κορυδαλικό κείμενο. Εγείρονται δύο βασικά μεθοδολογικά ζητήματα, τα οποία επιμερίζονται κατ' αντιστοιχία σε δύο υποκεφάλαια. Το πρώτο έχει ως αντικείμενο τον προσδιορισμό της ειδοποιού διαφοράς ανάμεσα στους γνησίους και τους λοιπούς του Αριστοτέλους ύπομνηματιστάς, ενώ το δεύτερο υποδεικνύει την φιλοσοφική - παιδαγωγική διάσταση της συστηματοποιημένης μελέτης των αριστοτελικών κειμένων που έχει ως φορέα τον Θεόφιλο Κορυδαλέα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η ανασυγκρότηση των κορυδαλικών επιχειρημάτων με τρόπο που να καθίσταται εναργές το εννοιολογικό περιεχόμενο των υπό εξέταση φυσικοφιλοσοφικών και οντολογικών όρων. Τα ερωτήματα που τίθενται αφορούν στο εννοιολογικό βάθος και εύρος της φυσικής ουσίας σύμφωνα προς την ορθή αριστοτελική άποψη. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον προσδιορισμό της σχέσης ανάμεσα στην ύλη και το φυσικόν είδος και τη σημασία των δύο εννοιών για την αύξηση και την ποσότητα. Οι απόψεις του Κορυδαλέα δομούνται κατ' αντιπαράθεση κυρίως προς τις αντίστοιχες του Σιμπλίκιου σχετικά με την ύλη ως σώμα.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει δύο υποκεφάλαια, τα οποία αφιερώνονται στη μελέτη της μεταδόσεως τῆς κινήσεως μέσω των φυσικών σωμάτων και το συσχετισμό της με την ψυχήν. Καταχωρούνται οι απόψεις του Θεόφιλου Κορυδαλέα που συνιστούν το θεμελιώδες σημασίας ενδιαφέρον του για αυστηρά οριοθετημένη επιστημονική γνώση. Αυτό το μεθοδολογικό στοιχείο του έργου επιβάλλει και δικαιολογεί την επίκριση των νεοπλατωνικών αναγνώσεων των αριστοτελικών πραγματειών, αναφορικά με τη μετάδοση της κίνησης από ουράνια στα υποσελήνια σώματα, την αθανασία της ψυχῆς και στην προοπτική της συναρμογῆς της με τη μελέτη της κινήσεως.

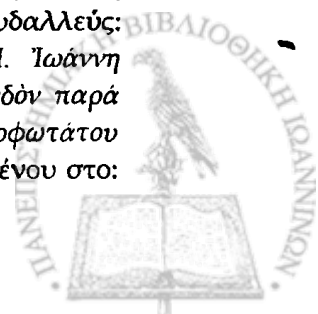
- Η ανάλυση στο τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη θεώρηση του θείου ως τελικού αίτιου. Επιδιώκεται να καταστεί σαφής η ιστορικότητα της φιλοσοφικής σκέψης του Κορυδαλέα μέσα από τη μεθερμηνεία των επιχειρημάτων που συνιστούν το συμπέρασμα ότι η φύση δεν αποτελεί πλάσιν. Το πλαίσιο που συγκροτείται, συσχετίζεται με τη μεθοδολογική αρχή της διττής αλήθειας στην προοπτική της θεμελίωσης του άπλως ποιητικού αίτιου εντός της φυσικής πραγματικότητας. Καταβάλλεται προσπάθεια να εξεταστεί η δομή της κορυδαλικής επιχειρηματολογίας, όπως αυτή αρθρώνεται στον αντίποδα των απόψεων του Σιμπλίκιου και του Ιωάννη του Φιλόπονου περί κατά συνωνυμία ποιητικών ιδιοτήτων των άυλων ουσιών.

Κεφάλαιο Πρώτο
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ
ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ ΠΕΡΙ ΚΑΤ’
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ

1.1 Η αξιολόγηση των Ελλήνων υπομνηματιστών

Βασική παράμετρο ως προς την προσέγγιση της προβληματικής που αναπτύσσεται στο έργο του Θεόφιλου Κορυδαλέα, *Γενέσεως και φθοράς περί*¹, αποτελεί η πραγμάτευση του τρόπου με τον οποίο

¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί κατ’ Αριστοτέλην*. Nūn τὸ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα σπουδῆ μὲν καὶ δαπάνη τοῦ Πανιερωτάτου τῆς κατὰ Κύπρον Μητροπόλεως Πάφου, κυρίου Παναρέτου. Χάριν τῶν φιλεπιστημόνων. Μεθ’ ὅσης οἶόν τε ἦν ἀκριβείας διορθωθέντα, ἐπιστασίᾳ δὲ Κυπριανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπρίου. Τόμος δεύτερος, Ἐνετίησιν, 1780. Για το έργο του Νεοέλληνα φιλοσόφου πρβλ. Cléobule Tsourkas, «Les années d’ études de Théophile Corydalée au collège grec du Rome (1604-1608)», *Balkan Studies* 8 (1967), σσ. 115-122· C. Nicasius, “Théophile Corydalée philosophe byzantine et dernier grand commentateur d’ Aristote (environ 1563-1641)”, *Archives de philosophie* 32 (1969), σσ. 476-484· Βασίλειος Ι. Τσιότρας, *Η εξηγητική παράδοση της Γεωγραφικής ύφηγησεως του Κλαυδίου Πτολεμαίου. Οι επώνυμοι σχολιαστές. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη, 1999*, σσ. 192-323· Χ. Α. Χρόνης, *Τα Μετὰ τὰ Φυσικά και η μεταφυσική του Αριστοτέλη στο έργο του Θεοφίλου Κορυδαλέως. Η συμβολή του Θεοφίλου Κορυδαλλέως στην ερμηνεία του Αριστοτέλη. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη, 2001*· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση στη νεοελληνική σκέψη. Όψεις της φιλοσοφικής διερεύνησης από τον 15^ο ως τον 19^ο αιώνα*, Ιωάννινα, 2003, σ. 146 (335), όπου αναφέρεται η προγενέστερη γραμματολογική κυρίως έρευνα για το έργο του Νεοέλληνα φιλοσόφου με σκοπό την εναργέστερη ιστορικοφιλοσοφική αποτίμησή του. Ειδικότερα, για μια εργογραφία του Κορυδαλέα πρβλ. Παρθένιος Κατζιούλης, *Αποφθεγμάτων άπανθίσματα άγιών Πατέρων και φιλοσόφων*, Βενετία, 1728, σ. 65, όπου και παρατίθενται αποφθέγματα του Θεοφίλου Κορυδαλέα· Βασίλειος Ι. Τσιότρας, *Η εξηγητική παράδοση*, σσ. 197 (23), 198 (25)· *Σύνοψις εισαγωγικότερα εις Γεωγραφίαν και πρότερον εις θεωρίαν σφαιρικήν συγγραφείσα από φωνῆς τοῦ σοφωτάτου και λογιωτάτου κυρίου Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέως*, κριτική έκδοση του κειμένου, ό.π., σσ. 403-428· *Απόκρισις πρὸς τοὺς ζητήσαντας τὴν πρόγνωσιν τοῦ ἀέρος*, κριτική έκδοση του κειμένου, ό.π., σσ. 429-433· Θεοφίλου Κορυδαλλέως *Περί γνώσεως των μελλόντων*, κριτική έκδοση του κειμένου στο: Βασ. Ι. Τσιότρας, «Κλαύδιος Πτολεμαίος και Θεόφιλος Κορυδαλλεύς: τα αστρολογικά κείμενα», *Σιναιτικά ανάλεκτα* 1 (2002), σσ. 202-208· Π. Ίωάννη Καρυοφύλλη *Σχεδιάριον. Αποδείξεις από τῶν θείων λογίων και μαρτυρίαι σχεδόν παρά πάντων τῶν ιερῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας συλλεγεῖσαι κατ’ ἐπιταγὴν τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου Κορυδαλλέως ὑπὸ Ίωάννου ταῦ Βυζαντίου*, κριτική έκδοση του κειμένου στο:

κατηγοριοποιούνται οι Έλληνες υπομνηματιστές². Επιχειρείται, από την πλευρά του αθηναίου στοχαστή, ο προσδιορισμός της χρονικής αφετηρίας σε ό,τι αφορά στο ερμηνευτικό πλαίσιο, μέσα από το οποίο προκύπτει ο καθορισμός των επιστημολογικών παραδοχών του· μια επιλογή, η οποία είναι συμφυής προς την ενδοχώρα του φυσικοφιλοσοφικού προβληματισμού της περιόδου των αρχών του δεκάτου εβδόμου αιώνα, όπως αυτός άρχισε να διαμορφώνεται ως προς τις επιμέρους θεματικές του αμέσως μετά την Άλωση³.

Πρόκειται για μια γόνιμη αφομοίωση φυσικοφιλοσοφικών θέσεων ως προς την ερμηνευτική προσέγγιση του αριστοτελικού επιστημολογικού μοντέλου⁴. Τα ερωτήματα, λοιπόν, που τίθενται σχετίζονται με το περιεχόμενο της επιχειρούμενης κατηγοριοποίησης και με το τι συνεπάγονται. Ειδικότερα, η οποιαδήποτε ανασυγκρότηση της επιχειρηματολογίας περί ορθού υπομνηματισμού από τον Κορυδαλέα οφείλει να λαμβάνει υπόψιν τον αποχρώντα λόγο που στηρίζει την αυθεντική ή μη ερμηνεία του αριστοτελικού έργου, τον προσδιορισμό της προέλευσής της, την πρακτική εφαρμογή των επιχειρημάτων που αυτή προτείνει μέσω της καθολικής υιοθέτησης ή της τροποποίησής τους.

Βασ. Ι. Τσιότρας, «Τρεις ανέκδοτες επιστολές του Θεοφίλου Κορυδαλλέως και οι αριστοτελικές πηγές τους», *Ερανιστής* 24, 2003, σσ. 26-27· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 153 (350), όπου και οι σχετικές εργογραφικές αναφορές. Πρόκειται για τη συγκρότηση μιας αναλυτικής παρουσίασης των έργων του Θεοφίλου Κορυδαλέα στα πλαίσια της ιστορικοφιλοσοφικής έρευνας για τον πλουραλισμό των φορέων, οποίοι συνιστούν το ρεύμα του Νεοελληνικού αριστοτελισμού στις αρχές του 17^{ου} αιώνα.

² Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 180-181, όπου παρατηρείται ότι στα «χειρόγραφα κείμενα Φυσικής Φιλοσοφίας το περί φύσεως ερώτημα [...] τίθεται στο θεωρητικό πλαίσιο που διαμόρφωσαν οι Έλληνες υπομνηματιστές, κυρίως ο Αφροδισιεύς, ο Πορφύριος, ο Αμμώνιος, ο Θεμίστιος, ο Σιμπλίκιος, ο Φιλόπονος».

³ Του ιδίου, «Η νεοελληνική φιλοσοφία από τον 15^ο ως τον 19^ο αιώνα: Διάγραμμα ιστοριογράφησης», *Τα νέα του Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, Τχ. 8 (Φθινόπωρο 2001), σσ. 2-8.

⁴ Charles B. Schmitt, *Aristotle and the Renaissance*, Cambridge/Massachusetts/London, Harvard University Press, 1983, σ. 49.

Ουσιαστική παράμετρο της ανάλυσης καταλαμβάνει το έντονο ενδιαφέρον για τη λεπτομερή εξέταση της αριστοτελικής φυσικής φιλοσοφίας⁵. Πρόκειται για μια διαδικασία πρόσληψης του έργου του Σταγειρίτη που καθορίζεται από την εγκυρότητα, με την οποία είχε περιβληθεί εκείνος ως κατεξοχήν επιλογή επιστημονικής καταξίωσης⁶, και σε σχέση πάντα με την προβολή, ως ζητούμενου, του ορθού λόγου στη διατύπωση των επιστημονικών αποφάνσεων⁷. Οι θέσεις του Κορυδαλέα σχετικά με το ερμηνευτικό πλαίσιο που θεωρεί τον Αριστοτέλη ως κατεξοχήν κριτήριο επιστημοσύνης, βρίσκονται σε πλήρη συστοιχία με τις ανάλογες προσεγγίσεις του δασκάλου του, C. Cremonini, στην Πάδοβα⁸, αφού σε κάθε περίπτωση παρατηρείται πως, ο «Αριστοτέλης ως βρέφος παρά τῶν πάλαι τὴν Φιλοσοφίαν λαβῶν ἐξέθρεψέ τε, καὶ παρέλιπεν ἡμῖν ἀκμάζουσιν»⁹, γι' αυτό και «ἀληθῆ τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἅπαντα»¹⁰. Η παραπάνω μεθοδολογική αρχή δεν επιδέχεται καμιά αμφισβήτηση, αναφορικά με την προβολή επικυρωτικών ως προς το επιστημονικό βάρος

⁵ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σ. 1: *καὶ γὰρ τὰ περὶ γενέσεως ἤδη καὶ φθορᾶς τοῦ Σταγειρίτου βιβλία διερμηνεύειν ἐπιχειροῦμεν, ὧν ἡ κατ' ἀκρίβειαν εἶδησις μέρος ἐστὶ τὸ πλεῖστον τῆς περὶ Φύσεως ἐπιστήμης.*

⁶ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 117-118.

⁷ Ο.π., σσ. 89 κ.ε. Για τη χρήση του μη ορθολογικού στοιχείου κατά το 16^ο και το 15^ο αιώνα ως μέσο προσπορισμού της γνώσης, πρβλ. *ό.π.*, σσ. 121-122' πρβλ. Μισέλ Φουκώ, *Η ιστορία της τρέλας*, Αθήνα, Ηριδανός, χ.χ.' πρβλ. Έρασμος, *Μωρίας Εγκώμιον*. Μτφρ. Στρατής Τσίρκας. Αθήνα, εκδ. Ηριδανός, 1970, σ. 108, όπου ο λόγιος της Αναγέννησης βάζει την προσωποποίηση της τρέλας να διατείνεται τα εξής: *Υστερα έρχονται οι φιλόσοφοι, επιβλητικοί με τα μακριά γένεια και το τριμμένο ράσο τους, και διαλαλούν πως αυτοί μονάχα είναι σοφοί και όλοι οι άλλοι άνθρωποι όρθιες σκιές στον αέρα [...] χωρίς ν' αμφιβάλλουν ποτέ για το παραμικρό, σα να 'ταν μπιστικοί της Φύσης όταν έχτιζε τον κόσμο ή κατευθείαν σταλμένοι απ' το συμβούλιο των θεών. Η Φύση στο μεταξύ περιγελά θανμάσια κι αυτούς και τα συμπεράσματά τους, γιατί όλα όσα λένε δεν τα έχουν από σοβαρή πηγή.*

⁸ Charles B. Schmitt, *Aristotle and the Renaissance*, σσ. 10-12.

⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σ. 53. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 186-187.

¹⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σ. 45.

της αριστοτελικής φιλοσοφίας διατυπώσεων, με δεδομένο το γεγονός ότι οι οπαδοί του Φιλοσόφου έπρεπε να αποδείξουν πως οι επιστημολογικές τους αρχές δεν ήταν παγίδα για την εξέλιξη της επιστήμης¹¹. Η ερμηνευτική στόχευση συνίσταται στην ανάδειξη της αξίας του αριστοτελικού έργου «σε μια περίοδο που είχε αρχίσει να αμφισβητείται συνολικότερα»¹², καθώς στον ευρωπαϊκό χώρο ήδη από «το 16^ο αιώνα οι επιθέσεις κατά του Αριστοτέλη γίνονταν ολοένα πιο συνηθισμένες και πιο σκληρές»¹³.

Στο έργο του Θεόφιλου Κορυδαλέα η επιστημονική καταξίωση θεμελιώνεται στην ερμηνευτική εμβέλεια της αριστοτελικής φιλοσοφίας. Η διαπίστωση αυτή εντοπίζεται στην υιοθέτηση ή την απόρριψη θέσεων προβαλλομένων στα ελληνικά υπομνήματα σχολιαστών, νεοπλατωνικών ή αμιγώς αριστοτελικών, που χρησιμοποιεί ο «όμιλητής τῶν ἐν Ἰταλία σοφῶν»¹⁴, κάνοντας αναφορά σε όρους, όπως *ἀναγνώσται*, *περιπατητικοί*, *ἐξηγηταί*. Πρόκειται για μια κατάταξη φυσικοφιλοσοφικών επιστημονικών θέσεων, η οποία υποδεικνύει τη μεθερμηνεία του έργου των διαφόρων σχολιαστών του Αριστοτέλη. Καθίσταται δόκιμη μια ιστορικοφιλοσοφική εξέταση, η οποία όχι μόνο αναγνωρίζει την ιδιότητα του υπομνηματιστή στον Κορυδαλέα¹⁵, αλλά προσδίδει ευρύτερο χαρακτήρα στο έργο του. Η επιχειρηματολογική παρουσία του

¹¹ Stillman Drake, «Galileo and the Career of Philosophy», *Journal of the History of Ideas* 38, 1977, σ. 31.

¹² Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 118.

¹³ Herbert Butterfield, *Η κατάγωγή της σύγχρονης Επιστήμης*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1983, σ. 98.

¹⁴ Δημήτριος Προκοπίου [Πάμπερης], *Απαρίθμησις λογίων Γραικών*, στο: J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca*, XI, Hamburg, 1722 [=Αθήνα, Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, MCMLXVI], σ. 776.

¹⁵ Παναγιώτης Κονδύλης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Αθήνα, εκδ. «Θεμέλιο», 1988, σ. 110.

Νεοέλληνα στοχαστή, αφομοιώνει δημιουργικά φιλοσοφικές παραδόσεις ως προς τη νοηματοδότηση σύγχρονών του προβληματισμών και χαρακτηρίζεται από τη διάκριση ανάμεσα σε γνήσιους του Αριστοτέλους ερμηνευτές και στους λοιπούς.

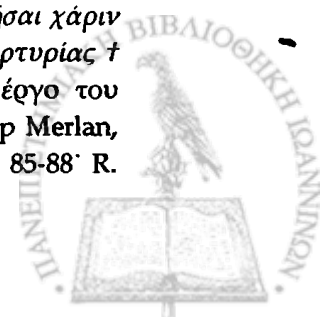
1.1.1 Οι γνήσιοι ερμηνευτές

Αναφορικά με την περιπατητική *αἵρεσιν*, της οποίας «ἀρχων [...] ἦν ὁ ἐκ Σταγείρων Ἀριστοτέλης»¹⁶, ο Θεόφιλος Κορυδαλέας επιχειρεί μια παρέκβαση από την αναφορά στους αρχαίους εκπροσώπους της αριστοτελικής φιλοσοφίας και προχωρεί στη διατύπωση απόψεων σχετικά με την τύχη της σε μεταγενέστερες εποχές. Έτσι, αφού αναφερθεί και στους τελευταίους αρχαίους εκπροσώπους της σχολής του Αριστοτέλη πληροφορεί τον αναγνώστη πως «ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα χρόνοις, εἴτε νωθρότητι γένους ἀνθρώπων ἀμελοῦντος τῶν βελτιόνων, εἴτε κακώσει τοῦ χρόνου τοῦ δαμάζοντος πάντα, ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκη ἀσπούδαστος ἦν»¹⁷. Το σημείο όμως που ενδιαφέρει σχετικά με την τύχη του αριστοτελικών έργων, είναι ότι «ἐκδοθέντα Ῥωμαίων εὐργεσία πάλιν ἀνέλαμψαν καὶ πολλοὺς εἶχον ἀναγνώστας»¹⁸. Η επισήμανση αυτή

¹⁶ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 27.

¹⁷ *Αυτόθι*. Σχετικά με τις μαρτυρίες των πηγών για την τύχη της Σχολής που ίδρυσε ο Σταγειρίτης, μετά το Θεόφραστο πρβλ. Robert W. Sharples, "The Peripatetic School", στο: David Furley (ed.), *Routledge History of Philosophy. Volume II. From Aristotle to Augustine*, London/New York, Routledge, 1999, σσ. 151-154.

¹⁸ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 27. Πρβλ. ενδεικτικά Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Περί είμαρμένης* [= Alexander Aphrodisiensis, *De fato*. Ed. Ivo Bruns, στο: *Supplementum aristotelicum*. Editum consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis II, Pars II. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXIII], σ. 164.1-6: Ἦν μὲν δι' εὐχῆς μοι, μέγιστοι αὐτοκράτορες Σεβῆρε καὶ Ἀντωνίνε, αὐτῶ γενομένῳ παρ' ὑμῖν ἰδεῖν τε ὑμᾶς καὶ προσεπειῖν καὶ καθομολογήσαι χάριν ἀνθ' ὧν ἔπαθον ἐν παρ' ὑμῶν παλλάκις, αἰεὶ τυχῶν πάντων ὧν ἠξίωσα μετὰ μαρτυρίας ἢ ἢς δίκαιος εἶναι τυγχάνειν τοιαῦτα αἰτούμενος. Σχετικά με το παραπάνω έργο του Αλέξανδρου Αφροδισέα και τις πλατωνικές επιρροές που δέχτηκε, πρβλ. Philip Merlan, "Zwei Untersuchungen zu Alexander von Aphrodisias", *Philologus* 113 (1969), σσ. 85-88' R.

αποτελεί το χρονικά αφετηριακό σημείο του εύρους της ανάλυσης που επιχειρείται από τον Κορυδαλέα, ως προς την αξιοποίηση της ελληνικής υπομνηματιστικής παράδοσης.

Προβαίνει, ακόμη, σε μια διασάφηση ως προς την κειμενική παράδοση του αριστοτελικού έργου που θεωρεί πιο αξιόπιστη, και στον προσδιορισμό του κριτηρίου, το οποίο καθορίζει ποιοτικά την έρευνά του. Αυτό συνίσταται στο ότι τα αριστοτελικά έργα «είχον ἀναγνώστας, ὧν ἀπάντων ὑπερτερεῖ ὁ ἀφροδισιεύς Ἀλέξανδρος, ὅστις καὶ τὰ τῆς γραφῆς ἀμαρτήματα διορθώσας, καὶ πολλοῖς βιβλίοις ἀντιβάλλων τὰ γραφόμενα, ὑπομνήμασί τε μεθερμηνεύσατο, καὶ τοσαύτην ἐν τούτῳ σπουδὴν ἔθετο, ὥστε μηδένα Περιπατητικὸν ἀληθῶς εἶναι καὶ νομίζεσθαι, ὃς μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους <οὐκ> ἐννοεῖ κατὰ Ἀλέξανδρον»¹⁹. Η συγκεκριμένη διατύπωση, ωστόσο, δεν είναι απαγορευτική για συνθέσεις επιχειρημάτων που μπορεί να έχουν ευρύτερο χαρακτήρα ως προς την υπομνηματιστική παράδοση, από την οποία προέρχονται. Για το λόγο αυτό, αρκετές φορές, στο προοίμιο της επιχειρηματολογίας του διασαφίζεται ότι «νῦν δὲ τὴν τῶν Ἑλλήνων δόξαν ἐκθώμεθα, οἵτινες γνῶμη καὶ ψήφῳ κοινῇ [...] νομίζουσι [...] καίτοι διαφέρουσι ἀλλήλων»²⁰ ή

W. Sharples, "Alexander of Aphrodisias, *De Fato*: some parallels", *The Classical Quarterly* 28 (1978), σσ. 243-266.

¹⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 27. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 172' του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός αριστοτελισμός ως πλαίσιο της φιλοσοφικής διδασκαλίας στη Βενετία κατά τον 17^ο αιώνα: το παράδειγμα του Ματθαίου (Μελετίου) Τυπάλδου. Μία (Ανα)σύνθεση του Υπομνήματος του Νικολάου Κούρσουλα στο *Περί φυσικής ἀκροάσεως* του Αριστοτέλη», στο: Γιώργος Ν. Βλαχάκης – Θύμιος Νικολαΐδης (επιμ.), *Βυζάντιο – Βενετία – Νεώτερος Ελληνισμός. Μία περιπλάνηση στον κόσμο της επιστημονικής σκέψης*. Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004, σ. 247. Για τα εργοβιογραφικά στοιχεία του Αλέξανδρου Αφροδισέα πρβλ. R. W. Sharples, "Alexander of Aphrodisias: Scholasticism and Innovation", στο: Wolfgang Haase (Hrg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*. Band 36.2, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1987, σσ. 1177-1199.

²⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 356.

χρησιμοποιούνται φράσεις όπως «πειρατέον ἀπαντῆσαι, οἷς κέχρηται λόγοις οἱ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευταὶ»²¹ ἢ προκρίνονται προσηγορικού χαρακτήρα αναφορές, όπως «οἱ [...] ἐν τῷ περιπάτῳ»²². Σε κάθε περίπτωση, το στοιχείο που μορφοποιεῖ και συνεπῶς νομιμοποιεῖ το βαθμὸ ἐγκυρότητας ἢ το κριτήριό προσδιορισμοῦ τοῦ εύρου, ενός επιχειρήματος στα πλαίσια τοῦ υπομνηματιστικοῦ στον Ἀριστοτέλη κειμένου, εἶναι αὐτό που προτείνουν «οἱ γνησιώτεροι τῶν Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτῶν [...] ὧν Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεὺς προῖσταται»²³.

1.1.2 Οἱ λοιποὶ

Ἡ ἐννοιολογικὴ πραγματεύση τῆς εἰδοποιού διαφορᾶς, ὅσων υπομνηματιστῶν δὲν συγκαταλέγονται στὴν αυθεντικὴ ἐκφραση τῆς ορθῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἀριστοτέλη, καθορίζεται οριοθετώντας τὴν ἀρνητικὰ πρὸς τοὺς προηγούμενους. Ἡ διαφοροποίηση ἐγκεῖται στὸ βαθμὸ ἀφενὸς τῆς πρόσληψης τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνα καὶ αφετέρου στὴν ἀπόρριψη τῆς θεολογίας²⁴ ὡς παραμέτρου τοῦ φιλοσοφεῖν.

Ἐνδεικτικὴ τῆς θεώρησης τοῦ πλατωνικοῦ έργου εἶναι ἡ θέση που τοῦ ἐπιφυλάσσει στὸ κεφάλαιο τοῦ *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι* που τιτλοφορεῖται *Ἐπεισόδιος θεωρία περὶ τῶν ἐν Φιλοσοφίᾳ Αἰρέσεων, καὶ τῆς παρ' ἀρχαίοις ποικιλίας τῶν δογμάτων*. Το κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ιστορικής ἀναδρομῆς στὶς ἀπόψεις τῶν φιλοσόφων²⁵, ἐνῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀξιολόγησις «τῶν φυσιολογούντων»²⁶.

²¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 361.

²² Ο.π., σ. 81.

²³ Ο.π., *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 392.

²⁴ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτησις*, σσ. 46, 66 κ.ε., 176 κ.ε.

²⁵ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 25-53.

²⁶ Ο.π., σ. 48.

Επισημαίνεται λοιπόν, «ὅτι δὲ περὶ Πλάτωνος ἐνταῦθα μηδὲν ἀπεφηνάμεθα, μηδεὶς θαυμάσει. Οὐ γὰρ αὐτὸν τοῖς λοιποῖς [ενν. τοῖς φυσιολογοῦσι] συναριθμοῦμεν, ἀλλὰ τῆς μεγαλονοίας θαυμαζόμεθα, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα ἢ ἀκριβοῦς ἐρμηνείας δεῖσθαι, ἢ μακροτέρων ἐλέγχων οἰόμεθα»²⁷. Εἰδικότερα καὶ σε σχέση με το περιεχόμενο του

- *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περί* καταλογίζει στον Πλάτωνα ὅτι «μόνον περὶ γενέσεως ἐσκέψατο καὶ φθορᾶς. καὶ ταῦτα παρεωρακῶς τὴν τοῦ τί ἐστὶ σκέψιν, ἀλλὰ μόνον θεωρήσας ὅπως ὑπάρχει τοῖς πράγμασι, καὶ πάλιν περὶ γενέσεως οὐ πάσης, ἀλλὰ τῆς τῶν στοιχείων μόνον, πῶς δὲ [...] τῶν [...] συνθέτων οὐδὲν ἀπεφήνατο καταλλήλως τῷ περὶ γενέσεως λόγῳ. τὰ μὲν γὰρ στοιχεῖα ἐξ ἐπιπέδων γεννᾶ τριγώνων, ἐπὶ δὲ τῆς τῶν μικτῶν γενέσεως οὐδὲν ὑπομινῆσκει τῶν ἐπιπέδων [...] ἀλλ' ἀπίθαν' ἄττα καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου αἰτιᾶται»²⁸. Ἡ παραπάνω θέση προϋποθέτει τὴν ἀποψη ὅτι δὲν ἦταν αθῶα ἡ ὅποια αξιοποίηση τοῦ Πλάτωνα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν συμφραζομένων τῆς αναφορικᾶ με τὴ νέα ἐπιστήμη²⁹.

Συνεπῶς, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ συνόλου ὧν συνέγραψαν ὑπομνήματα στα ἀριστοτελικά φυσικά ἔργα ἐπιχειρεῖται με κριτήριον τὸ βαθμὸ πρόσληψης πλατωνικῶν ἀπόψεων σε οποιαδήποτε ἀπόπειρα ἀνασυγκρότησης ἐπαρκούς φιλοσοφικῆς ἐρμηνείας. Ἐξαιρουμένων τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως καὶ ὧν υιοθέτησαν, μερικῶς ἢ καθ' ὁλοκληρίαν, τὸ ἐξηγητικὸ τοῦ μοντέλου «οἱ [...] λοιποὶ ὅσοι τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνεύειν ἐπεχείρουν, Πλατωνικαῖς ὑπολήψεσι τὰ τοῦ νοός αὐτῶν ὄμματα συνθολώσαντες, οὐ γνησίως ἐωράκασιν τὰς τοῦ

²⁷ Θεόφιλος Κορυδαλεὺς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περί*, σ. 53.

²⁸ Ὁ.π., σ. 17.

²⁹ Πρβλ. Herbert Butterfield, *Ἡ καταγωγή τῆς σύγχρονης Ἐπιστήμης*, σσ. 35-36· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περί φύσεως συζήτηση*, σ. 208.

Φιλοσόφου έννοίας, οἷον [...] Φιλόπονος, Σιμπλίκιος [...] περι ὧν οὐκ οἶδα πότερον ἀριστοτελίζειν εἶποιμεν ἂν ἐν τοῖς τοῦ Πλάτωνος, ἢ πλατωνίζειν ἐν τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμμασιν [...] ἀλλὰ πλέκοντες ἀσύγκλωστα ἐξηλέχθησαν τοῖς εἰσέπειτα ἀναγνώσταις τοῦ Ἀφροδισιέως»³⁰.

Στο *Γενέσεως και φθοράς περί* ο Θεόφιλος Κορυδαλέας, συνεπής στις θέσεις του που εμπνέονται από έναν ακραιφνή αριστοτελισμό, αρθρώνει τα επιχειρήματα του αντιτασσόμενος στην υπομνηματιστική παράδοση που εμπλέκει τον Πλάτωνα³¹. Ο μέσος όρος των προκειμένων των συμπερασμάτων, στα οποία καταλήγει ασκώντας κριτική στις δύο ερμηνευτικές τάσεις που ευανάγνωστα αποτυπώνονται και στην φιλοσοφική κειμενική παραγωγή του καιρού του, είναι η συμφωνία ή μη προς τις φυσικοφιλοσοφικές αναζητήσεις του Αλεξάνδρου του Αφροδισιέως. Ειδικότερα, για τον Σιμπλίκιο παρατηρείται ότι «μίσει κατὰ Χριστιανῶν κινούμενος τῆς Περιπατητικῆς ἐξετράπει Φιλοσοφίας, προθυμούμενος ἀποδειῖξαι, μηδεμίαν εἶναι μάχη ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν λόγοις, ὥσπερ ἐν τοῖς λεγομένοις καὶ πιστευομένοις»³². Παρέχεται ένα κριτήριο διαφοροποίησής του από τους χριστιανούς σχολιαστές του Αριστοτέλη, όπως ο Φιλόπονος³³, ενώ υπαινίσσεται η φιλοσοφική του αντιπαράθεση με τον τελευταίο. Είναι δυνατόν να υποστηριχτεί, ωστόσο, ότι ο Κορυδαλέας εντάσσει τον Σιμπλίκιο σε μια πιο αποδεκτή υπομνηματιστική παράδοση από αυτή του Φιλοπόνου.

³⁰ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σσ. 27-28.

³¹ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 152 κ.ε., 169-190.

³² Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 46.

³³ Koenraad Verrycken, "The development of Philoponus' thought and its chronology", στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed. The Ancient Commentators and Their Influence*, London, Duckworth, 1990, σσ. 240-243.

Κατά τον Κορυδαλέα, ο υπομνηματισμός των αριστοτελικών έργων από τον Σιμπλίκιο υποδεικνύει τον συμβιβασμό του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη μέσα από μια ετεροβαρή σχέση, όπου την πλεονεκτική θέση καταλαμβάνει «ὁ θεῖος Πλάτων»³⁴. Τη σχέση αυτή, όπως εκφράζεται με την αξιολόγηση της ιστορικοφιλοσοφικής άποψης του Σιμπλίκιου, ψέγει ο αθηναῖος φιλόσοφος λέγοντας «πῶς ἂν πιστεύσειέ τις Σιμπλικίῳ, ὁμογνωμονεῖν φάσκοντι τοὺς πάλαι Φιλοσόφους, εἰ μὴ βούλοιτό τις οὐ τῶν λεγομένων λαμβάνειν τὰς ἐννοίας, ἀλλὰ παρέλκειν αὐτὰς εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν»³⁵. Το κείμενο του *Γενέσεως και φθορᾶς περί* βρίσκεται στον αντίποδα της επιλογής αυτής, καθώς «πολλαχοῦ ὁ Φιλόσοφος ἀντιφέρεται τῷ Πλάτωνι»³⁶. Ο Σιμπλίκιος φαίνεται να αναγνωρίζει αναβαθμούς της αυθεντικής ερμηνείας του αριστοτελικού έργου αναφερόμενος στην αυθεντία του Αλέξανδρου του Αφροδισιέα ως κατ' εξοχήν ερμηνευτή του Αριστοτέλη³⁷. Ωστόσο, εκφράζει την απορία του για το γεγονός ότι «[ενν. ὁ Αλέξανδρος] εἰωθῶς [...] μηδὲν πρὸς ἔπος τὸν Πλάτωνα παράγειν εἰς ἐξέτασιν»³⁸.

³⁴ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰς Κατηγορίας* [= Simplicius, *In Aristotelis Categoriae commentarium*. Ed. Carolus Kalbfleisch, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Volumen VIII. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MCMVII], σ. 6.28.

³⁵ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 47.

³⁶ Ο.π., σσ. 103 κ.ε.

³⁷ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά* [= Simplicius, *In Aristotelis Physica commentaria*. Ed. Hermannus Diels, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Volumina IX-X. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXII-MDCCCLXXXV], σ. 80.15-17: τὸν γνησιώτερον τῶν Ἀριστοτέλους ἐξηγητῶν τὸν Ἀλέξανδρον ξηρότερον και ἀφερεπόνως τῶν παλαιῶν ἀκούειν δογμάτων.

³⁸ Ο.π., σ. 560.11-12.

Η στάση του διδασκάλου της Πατριαρχικής Ακαδημίας³⁹ απέναντι στο Φιλόπονο και τις θεολογικές - χριστιανικές προκειμένες των επιχειρημάτων του⁴⁰, και ιδιαίτερα για το ζήτημα της δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός⁴¹, είναι ανάγκη να συνεξεταστεί με την προσπάθεια ικανοποίησης του σύγχρονου με τον Κορυδαλέα αιτήματος για την αυτονομία του φιλοσοφικού λόγου⁴², πέρα από τους σαφείς ιστορικοφιλοσοφικούς συσχετισμούς με το αριστοτελικό κείμενο. Πρόκειται για μια διαφορετική προσέγγιση αναφορικά με τη χρήση της αριστοτελικής φιλοσοφίας, η οποία εκφράζεται με τη σύγκρουση ανάμεσα στον Κορυδαλέα και τους νεωτέρους⁴³, ενώ εδράζεται στην επίκληση της

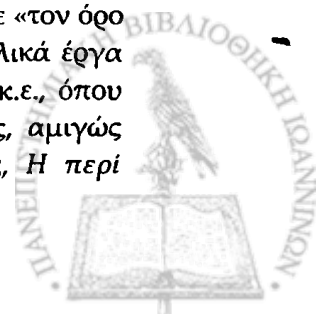
³⁹ Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l' enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l' oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, Thessalonique, Institute for Balkan Studies, 1967, σ. 87. Για τις δύο εκδόσεις της σημαντικής αυτής μονογραφίας πρβλ. Θεόφιλος Βορέας, «Tsourkas Cléobule, *Les débuts de l' enseignement philosophique et de la libre pensée dans le Balkans. La vie et l' oeuvre de Théophile Corydalée (1563-1646)*, Bucarest, 1948», *Ακαδημία Αθηνών* 24 (1949), σσ. 8-10· Λίνος Γ. Μπενάκης, «Tsourkas Cléobule, *Les débuts de l' enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l' oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*. 2e édition révisée et complétée, Thessalonique 1967. Σελ. 441, 28 πίν. [Institute for Balkan Studies, 95]», στο: Λίνος Γ. Μπενάκης (επιμ.), *Μεταβυζαντινή φιλοσοφία 17^{ος} - 19^{ος} αιώνας. Έρευνα στις πηγές*, Αθήνα, Παρουσία, 2001, σσ. 17-19 [= *Ελληνικά* 23 (1970), σσ. 399-404]· Ρωξάνη Δ. Αργυροπούλου, «Tsourkas Cléobule, *Les débuts de l' enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l' oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, Thessalonique, Deuxième édition révisée et complétée, 1967», *Ο Ερανιστής* 5 (1967), σ. 176.

⁴⁰ Πρβλ. ενδεικτικά Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σσ. 120-121, 181-183, 375-376, 389-390.

⁴¹ Ο.π., σ. 119: ἔστι δὲ οὐ μόνον ἀντίξους τῇ Περιπατητικῇ Φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπιστήμης ἀναιρετικὴ ἢ πλάσις [...] Τούτου οὖν ἔνεκεν ἅπαντες οἱ περὶ φύσεως μάχονται κατὰ τῆς τοιαύτης παραγωγῆς οἷον [...] Σιμπλίκιος [...] ἐν τοῖς πρὸς Φιλόπονον. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 171, 176.

⁴² Ο.π., *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 147.

⁴³ Για τον όρο νεώτεροι στο έργο του Θεόφιλου Κορυδαλέα πρβλ. Νίκος Κ. Ψημμένος [Εισαγωγή - μεταγραφή κειμένου], «Θεόφιλου Κορυδαλέως, "Υπομνήματα συνοπτικά, καὶ ζητήματα εἰς τὴν περὶ Οὐρανοῦ πραγματείαν" (ἀπόσπασμα)», *Τα νέα του Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 8, Ιωάννινα (Φθινόπωρο 2001), σ. 42 (3), όπου παρατηρείται ότι με «τον όρο "νεώτεροι" ο Κορυδαλέας εννοεί τους φιλοσόφους, που ερμήνευσαν Αριστοτελικά έργα λίγους αιώνες πριν απ' αυτόν»· Χ. Α. Χρόνης, *Τα Μετὰ τὰ Φυσικά*, σσ. 318 κ.ε., όπου θεωρείται ότι ο όρος περιλαμβάνει οποιαδήποτε απόχρωση μη ακραιφνούς, αμιγώς αριστοτελικής προσέγγισης του αριστοτελικού corpus· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί*

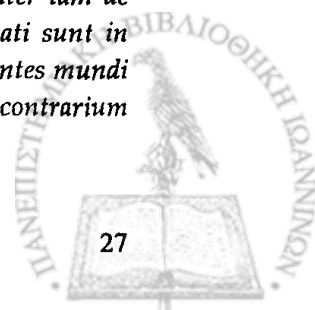

μεθοδολογικής αρχής της διττής αλήθειας. Διαφαίνεται ένα σχήμα γνωστό ήδη από τις συζητήσεις αναφορικά με τις σχέσεις επιστήμης και θεολογίας κατά το Μεσαίωνα⁴⁴.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας φαίνεται να είναι συνεπής απέναντι και στα δύο σκέλη του ζεύγματος. Σε μια προσπάθεια σαφούς οριοθέτησης του προβληματισμού του, δηλώνει πως «εἰ δέ που τὴν Ἀριστοτελικὴν λέξιν ἐκτιθέντες τῇ ἱερᾷ θεολογίᾳ ἀντιφθεγξάμεθα, μὴ τις ἡμᾶς τῶ ὄντι ταῦτα φρονεῖν νομιζέτω, εἰ γὰρ καὶ δέη οὐ μόνον τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους,

φύσεως συζήτηση, σσ. 117-118, όπου αναλύεται η μέθοδος μελέτης του έργου του Αριστοτέλη στα ιταλικά πανεπιστήμια σε σχέση με τη χρήση του όρου νεώτεροι από τους λογίους των προγενέστερων - της περιόδου που έδρασε ο Θεόφιλος Κορυδαλέας - αιώων' για το διαχρονικό χαρακτήρα της ανασηματοδότησης του όρου νεώτεροι στα κείμενα των φορέων της Νεοελληνικής Φιλοσοφίας πρβλ. επίσης Παναγιώτης Νούτσος, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Τα όρια της διακινδύνευσης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σσ 148-150, 179' Για την αρνητική νοηματοδότηση του όρου πρβλ. William J. Courtenay, «*Antiqui and Moderni in Late Medieval Thought*», *Journal of the History of Ideas* 48, 1987, σ. 4.

⁴⁴ Παναγιώτης Χρ. Νούτσος, *Νομιναλισμός. Οι κοινωνικοπολιτικές προϋποθέσεις της υστερομεσαιωνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, εκδ. «Κέδρος», 1980, σσ. 89' Edward Grant, *Οι φυσικές επιστήμες τον Μεσαίωνα*, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1994, σσ. 40-41, 50-51' Για την ιστορικοφιλοσοφική σημασία της διττής αλήθειας κατά το Μεσαίωνα πρβλ. David C. Lindberg, *Οι απαρχές της δυτικής επιστήμης. Η φιλοσοφική, θρησκευτική και θεσμική θεώρηση της ευρωπαϊκής επιστημονικής παράδοσης, 600 π.Χ. - 1450 μ. Χ.*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε. Μ. Π., 2003, σσ. 329-342 και D. Piché, *La condamnation parisienne de 1277. Text latin, traduction, introduction et commentaire*. Paris, J. Vrin, 1999, σσ. 201-225' Για τα άρθρα που καταδικάστηκαν το 1277 από τον επίσκοπο του Παρισιού και σχετίζονται άμεσα με τα επιστημολογικά συμφραζόμενα της αρχής της διττής αλήθειας συνιστώντας ένα δείκτη των ορίων της αντιπαράθεσης θεολογίας-φιλοσοφίας, πρβλ. D. Piché, *La condamnation parisienne de 1277*, σ. 86: 24. *Quod omnes scientiae sunt praeternecessariae, praeter philosophicas disciplinas, et quod non sunt necessariae, nisi propter consuetudinem hominum*' ό.π., σ. 106: 90. *Quod naturalis philosophus simpliciter debet negare mundi nouitatem, quia innititur causis et rationibus naturalibus. Fidelis autem potest negare mundi eternitatem, quia innititur causis supernaturalibus*' ό.π., σ. 122: 145. *Quod nulla questio disputabilis est per rationem quam philosophus non debeat disputare et determinare, quia rationes accipiuntur a rebus. Philosophia autem omnes res habet considerare secundum diuersas sui partes*' ό.π., σ. 124: 150. *Quod homo non debet esse contentus auctoritate ad habendum certitudinem alicuius questionis*. 151. *Quod ad hoc, quod homo habeat certitudinem conclusionis, oportet quod sit fundatus super principia per se nota. -Error, quia generaliter tam de certitudine apprehensionis quam adhesionis loquitur*. 152. *Quod sermones theologi fundati sunt in fabulis*. 153. *Quod nihil plus scitur propter scire theologiam*' ό.π., σ. 126: 154. *Quod sapientes mundi sunt philosophi tantum*' ό.π., σ. 134: 184. *Quod creatio non est possibilis, quamuis contrarium tenendum sit secundum fidem*.

ἀλλὰ καὶ τὸν ἅπαντα κόσμον ἀπομόσαι συν Θεῷ προθύμως ἔσχηκα, ἀλλὰ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους δόξαν ἀπανταχοῦ γνησίως ἀνεπτυξάμην, οὐχ ἵνα ταύτη ἀκολουθῶμεν, ἀλλ' ἵνα διαφύγωμεν πρὸς τὰ τῆς εὐσεβείας ἄδυτα ὀδηγήσει θείου φωτός»⁴⁵· επιλογή που συνδέεται ἄμεσα με την επίθεση που δέχτηκε ἀπὸ κύκλους του Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου⁴⁶.

Σε σχέση με τα παραπάνω, εἶναι δυνατόν να ἀνιχνεύσουμε τη διάθεση του φιλοσόφου να ἀναπροσαρμόσει τη δυναμική της φιλοσοφικῆς σκέψης ἀλλάζοντας τη μέχρι τότε στοχοθεσία της. Το αἶτημα της ἐλευθερίας στην ἔρευνα, μεσῶ της συναρμογῆς χριστιανισμοῦ καὶ φιλοσοφίας, εἶχε προταθῆ κατὰ το 2ο αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ τον Κλήμεντα τον Ἀλεξανδρέα⁴⁷ σε μια προοπτικὴ ἐπιστημονικοποίησης της θρησκείας. Τότε ἡ ἐπιδιωκόμενη σύνθεση εἶχε προκύψει ἀπὸ τον καθορισμὸ του ἀληθοῦς λόγου σε σχέση με την πίστη⁴⁸. Ἡ νεοτερικότητα του Κορδαλέως συνίσταται στο ὅτι προσδιορίζει τη θέση της ἀλήθειας σε ἄμεση συνάφεια με την ἐξέταση της φύσης που θεμελιώνεται ἀμιγῶς στον ἐπιστημονικὸ λόγο. Ὡς βασικὴ ἐπιδίωξη ἀναδεικνύεται μέσα ἀπὸ την ἀποδοχὴ του ἀριστοτελικῆς ἐμπνεύσεως διπόλου θεωρία - πράξη⁴⁹ το να υπάρξει ἡ σταθερὴ ἀναγωγὴ στο σαφέστερο καθορισμὸ της ἀλήθειας, ἐπιτρέποντας τη συνακόλουθη διάκριση δύο διαφορετικῶν ἐρμηνευτικῶν τάσεων του

⁴⁵ Θεόφιλος Κορδαλέως, *Γενέσεως και φθοράς*, σ. 414.

⁴⁶ Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique*, σσ. 67, 69 κε.

⁴⁷ Β. Ν. Τατάκης, *Ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*. Μετάφρ. Εὐά Κ. Καλπουρτζή. Ἐπιμ. Λίνος Γ. Μπενάκης. Ἀθήνα, Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, 1977, σ. 28.

⁴⁸ Πρὸβλ. ἐνδεικτικὰ Salvatore R. C. Lilla, *Clement of Alexandria. A study in christian platonism and gnosticism*, London, Oxford University Press, 1971, σσ. 8, 14-28, 37· Georgia Apostolopoulou, *Die Dialektik bei Klemens von Alexandria. Ein Beitrag zur Geschichte der philosophischen Methoden*, Frankfurt am Main/Bern/Las Vegas, Peter Lang, 1977, σσ. 30 κ.ε.· Edward Grant, *Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες τον Μεσαίωνα*, σ. 6.

⁴⁹ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση*, σ. 146.

νεοελληνικού αριστοτελισμού⁵⁰, ως προς τις ενδεχόμενες εγγυήσεις που μπορεί να παράσχει ο Σταγειρίτης στην πίστη.

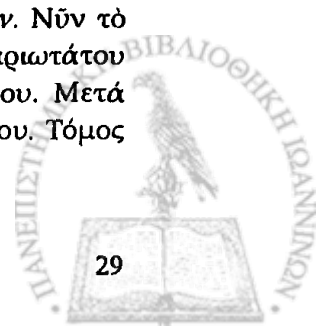
Η αξιοποίηση του αριστοτελικού έργου προς επίρρωση θεολογικών θέσεων απορρίπτεται από τον Κορυδαλέα, καθώς «ἄτοπον ἐστὶ τό, τε ψευδοθεολογεῖν ἐν ταῖς φιλοσόφοις θεωρίαις, καὶ κακοφιλοσοφεῖν ἐν τῇ πίστει»⁵¹. Γίνεται, συνεπώς, κατανοητό ότι η ίδια αρχή που συνετέλεσε στη δικαίωση της σύνδεσης θρησκείας και φιλοσοφίας κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες στη βάση της μη αποδειξιμότητας κάποιων συλλογιστικών αρχών, όπως αυτή παρουσιάζεται στο αριστοτελικό έργο⁵², εδώ χρησιμοποιείται για την αυτονόμηση του φιλοσοφικού λόγου. Ο Κορυδαλέας δεν αναγνωρίζει στη θεολογία τη δυνατότητα διατύπωσης επιστημονικών αποφάνσεων περί φυσικοφιλοσοφικών αρχών, υποστηρίζοντας πως «οὐδεμία ἐπιστήμη ὑπὲρ τοὺς ὅρους ἐκτείνεται τοῦ οἰκείου ἐπιστητοῦ γένους τῆς δὲ καθόλου καὶ πρώτης φιλοσοφίας ἐπιστητὸν γένος ἐστὶ τὸ ὄν ἢ ὄν [...] οὐκ ἄρα ἡ καθόλου καὶ πρώτη φιλοσοφία τὰ ἐν μέρει ταῖς νοεραῖς οὐσίαις ἐπιστητόν»⁵³.

⁵⁰ Ο τεχνικός αυτός όρος χρησιμοποιείται από τον Κωνσταντίνο Θ. Πέτσιο για να αποδοθεί ο εσωτερικός διαφορισμός ως προς το σχολιασμό και την ερμηνεία του έργου του Σταγειρίτη από τους Νεοέλληνες λογίους του 17^{ου} αιώνα. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 145-229, ιδιαίτερα σσ. 152, 169 κ.ε.

⁵¹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθοράς*, σ. 109. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 172.

⁵² Salvatore R. C. Lilla, *Clement of Alexandria*, σ. 57.

⁵³ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Εἰσόδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Αριστοτέλην*. Νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα χάριν τῶν φιλομαθῶν ἰδίοις ἀναλώμασι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κυρίου Χρυσάνθου. Μετά πάσης ἀκριβείας διορθωθεῖσα, ἐπιστάσια δὲ Κυπριανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπρίου. Τόμος πρῶτος, Ἐνετίησιν, 1779, σ. 13.

1.2 Το σχῆμα του *Γενέσεως και φθορᾶς περί*

Ιδιαίτερο ιστορικοφιλοσοφικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσπάθεια ανάλυσης των δεδομένων που τίθενται από τα συμφραζόμενα της κειμενικής παράδοσης των σχολιασμών ή των υπομνημάτων⁵⁴ στο αριστοτελικό έργο. Η απόπειρα αυτή έχει ως αντικείμενο να συμβάλλει στη διασάφηση του τρόπου, με τον οποίο επηρεάζεται τόσο η μορφή όσο και το νόημα της φιλοσοφικής μαθητείας κατά το 17^ο αιώνα στον ελληνικό χώρο⁵⁵. Λαμβάνοντας υπ' όψιν αυτές τις μεθοδολογικές προκείμενες, είναι δυνατό να προσδιοριστεί ο τρόπος έκθεσης του φιλοσοφικού προβληματισμού εντός του *Γενέσεως και φθορᾶς περί κατ' Ἀριστοτέλην*. Οι δίοδοι, μέσω των οποίων γίνεται κατανοητό το φιλοσοφείν, προϋποθέτουν τη σημασία του Αριστοτέλη ως πηγής άντλησης επιστημονικών αποφάνσεων κατά τους αιώνες που προηγήθηκαν⁵⁶ και την τελική καθιέρωση του ως αυθεντία, μέχρι και την εποχή που συγγράφει το έργο του ο Κορυδαλέας⁵⁷. Στη σημασία του αριστοτελικού *corpus* άλλωστε έγκειται και όλη συζήτηση για το γνήσιον της εκάστοτε πραγματείας⁵⁸.

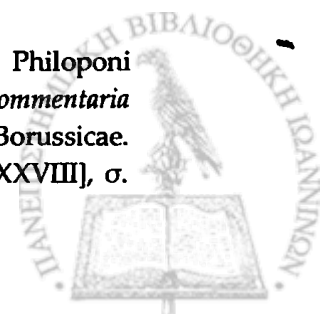
⁵⁴ Frantz Bömer, "Der Commentarius", *Hermes* 81, 1953, σσ. 215-218, όπου παρατίθεται η εξέλιξη του όρου *υπόμνημα* ως προς τα ιστορικογραμματολογικά του συμφραζόμενα.

⁵⁵ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 145, 150-152, 160, 178-181, 190' του ίδιου, «"Theses philosophicae, Venetiis, 1681": Ένα τεκμήριο φιλοσοφικής διδασκαλίας κατά τον 17^ο αιώνα», *Βελλά. Επιστημονική Επετηρίδα*. Τόμος Β'. Ιωάννινα, Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Βελλάς Ιωαννίνων, 2003, σσ. 233-241' του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός – σχολαστικός αριστοτελισμός», σσ. 251-253.

⁵⁶ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 117-120.

⁵⁷ Ο.π., σσ. 145-152, 159-160.

⁵⁸ Πρβλ. Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόππος, *Εἰς τὰς Κατηγορίας* [= Philoponi (olim Ammonii), *In Aristotelis Categoriae commentarium*. Ed. Adolfus Busse, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis XIII, Pars I. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXVIII], σ.

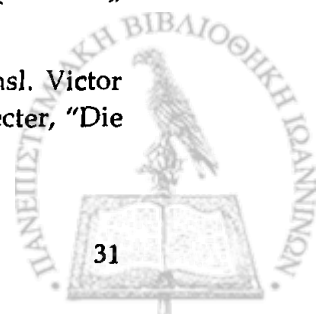
Η κωδικοποίηση των αριστοτελικών έργων σε μια συστηματοποιημένη δομή – που αφηγησιακά ανάγεται στον Ανδρόνικο το Ρόδιο⁵⁹ – προσφέρει στην περίπτωση του Κορυδαλέα έναν οδηγό. Το ζήτημα που τίθεται, σχετίζεται με το βαθμό αποδοχής αυτής της μεθοδολογικής επιταγής και τον τρόπο, με τον οποίο ο αθηναίος στοχαστής προβαίνει στις φιλοσοφικές του επιλογές. Ο κορυδαλικός υπομνηματισμός καθορίζεται μορφικά⁶⁰ αφενός από το επιστημονικό πρόγραμμα της σχολιαστικής παράδοσης στο έργο του Αριστοτέλη. Αυτή η μεθοδολογική επιλογή σχετίζεται με τον ενοφθαλμισμό της νεοπλατωνικής παράδοσης, όπως αυτή εγκαινιάστηκε από τον Πορφύριο στους σχολιασμούς της *Εισαγωγής* του⁶¹. Ως προς τις φιλοσοφικές συνιστώσες της κορυδαλικής επιχειρηματολογίας, ωστόσο, αξιοποιούνται

7.16-26: τρεῖς γάρ ἀφορμαὶ γεγόνασι τοῦ νοθεύεσθαι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, μία μὲν ὁμωνυμία <τῶν συγγραφέων> (γεγόνασι γὰρ καὶ ἕτεροι Ἀριστοτέλεις, ὧν τὰ συγγράμματα διὰ τὴν ὁμωνυμίαν τινὲς ἐνόμισαν τοῦ Ἀριστοτέλους), δευτέρα δὲ ἡ τῶν συγγραμμάτων ὁμωνυμία [...] ἢ δὲ τρίτη τοιαύτη ἐστὶ Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον πάνυ ἐσπουδακέναι φάσι περὶ τὰ Ἀριστοτέλους συγγράμματα, ὡς καὶ περὶ τὰ λοιπὰ, καὶ χρήματα διδόναι τοῖς προσφέρουσιν αὐτῷ βίβλους τοῦ φιλοσόφου. ὅθεν τινὲς χρηματίσασθαι βουλόμενοι ἐπιγράφοντες συγγράμματα τῷ του φιλοσόφου ὀνόματι προσῆγον.

⁵⁹ Ingemar Düring, *Ο Αριστοτέλης. Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*. Τόμος Α'. Μετάφρ. Π. Κοτζιά – Παντελή, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2000, σσ. 100 κ.ε. Πρβλ. W.D. Ross (ed.), *Aristotle's Physics*, Oxford, Clarendon Press, 1966, σ. 2, όπου παρατηρείται ότι οι αναφορές σε φυσικά ή περι φύσεως έργα, δεν γίνονταν από τον Αριστοτέλη, επειδή ήθελε να παραπέμψει σε μια αυτοτελώς δομημένη πραγματεία.

⁶⁰ Martin Grabmann, *Die Geschichte der scholastischen Methode. Nach gedruckten und ungedruckten Quellen. Zweiter Band. Die scholastische Methode im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert*. Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1957, σσ. 13-21, 219-221' βλ και Παναγιώτης Χρ. Νούτσος, *Νομιναλισμός*, σσ. 100 κ.ε.' Κωνσταντίνος Θ. Πέτσιος, «Theses philosophicae», σ. 241' του ιδίου, «Ο μεσαιωνικός – σχολαστικός αριστοτελισμός», σσ. 251 κ.ε. Ο Κορυδαλέας σε σχέση με τη μορφή της διαπραγματεύσεως του υιοθετεί μια αποδεικτική μεθοδολογία κατά την οποία «πρώτον [...] τὰς ἀπορίας ἐκθώμεθα [...] εἶτα τὰς κοινωτέρας ἐπάγωμεν δόξας, μεθ' ἃς τὴν ἀλήθειαν ἐκδηλώσαι πειρασώμεθα, καὶ τελευταῖον τοὺς ἀντιφερομένους ἐπιλύσωμεν λόγους», πρβλ. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σ. 243

⁶¹ Karl Praechter, "Review of the *Commentaria in Aristotelem Graeca*". Transl. Victor Caston, στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, 1990, σ. 42 κ.ε. [= Karl Praechter, "Die griechischen Aristoteleskommentare", *Byzantinische Zeitschrift* 18 (1909), σσ. 516-38].

οι επιλογές που προκρίνονται στο έργο του Αλέξανδρου Αφροδισέα, όπως αυτές αξιοποιήθηκαν στο χώρο των πανεπιστημιακών σπουδών του Κορυδαλέα, το πανεπιστήμιο της Πάδοβας⁶². Προτείνεται μια προσέγγιση του έργου του Σταγειρίτη με τον αμιγώς αριστοτελικό τρόπο που το υπομνημάτισε ο «γνήσιος ἑρμηνεύς τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων»⁶³. Πρόκειται για μια συνειδητή φιλοσοφική επιλογή του Θεοφίλου Κορυδαλέα, η οποία βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται την επιστημονική μέθοδο και τους διδακτικούς στόχους που θέτει⁶⁴, και η οποία παρουσιάζει ενδιαφέρον από την άποψη της πρόσληψης στο κορυδαλικό κείμενο του έργου των Ἑλλήνων υπομνηματιστών, αναφορικά με τον καθορισμό του ὑποκειμένου⁶⁵ της πραγματείας. Αναδεικνύεται μια γόνιμη σύνθεση, καθώς οι σχολιασμοί του Αλεξάνδρου διαφοροποιούνται τόσο ως προς την ερμηνευτική οπτική όσο και μορφικά από τους αντίστοιχους των Αλεξανδρινών Νεοπλατωνικών σχολιαστών του Αριστοτέλη⁶⁶.

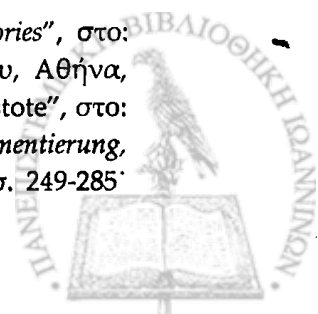
⁶² John Herman Randall, *The School of Padua and the emergence of moderne science*, Padova, editrice Antenore, MCMLXI (= 1961), σσ. 47-48, 83-86, 91-92· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 117-118, 150 κ.ε.

⁶³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 4. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 172 (383)· του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός – σχολαστικός αριστοτελισμός», σ. 247.

⁶⁴ Πρβλ. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l' enseignement philosophique*, σ 381, όπου στην επιστολή «πρὸς τὸν κύριον Σκαρλάτον» διαβάζουμε: *Ποῦ γὰρ τοῖς γε νῦν Ἑλλησιν ζηλωτὸν ἢ παιδεία, οἷς καὶ ὅ,τι ἐστὶ, μόλις εἰς ἀκοήν ἤκει· Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων καλῶν, πρώτην ἡμῖν ταύτην τῶν ἐλλαδικῶν ὀρίων ὁ βάρβαρος ζυγὸς ἐξελέλακτο*. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 59 κ.ε.

⁶⁵ Ο.π., σ. 169, όπου αναφέρεται ότι η αναζήτηση του υποκειμένου της φυσικής επιστήμης αποτελεί μια από «τις διανοητικές προτεραιότητες που υποβαστάζουν [...] τις αναλύσεις» των Νεοελλήνων αριστοτελιστών.

⁶⁶ Christos Evangelou, "Alternative interpretations of Aristotle's *Categories*", στο: *Γλώσσα και πραγματικότητα στην ελληνική φιλοσοφία*. Πρακτικά Συμποσίου, Αθήνα, 1985, σσ. 163-172· Ilsetraut Hadot, "La division néoplatonicienne des écrits d' Aristote", στο: Jürgen Wiesner (Hrg.), *Aristoteles Werk und Wirkung. Paul Moraux gewidmet. Kommentierung, Überlieferung, Nachleben*. Band II. New York/Berlin, Walter de Gruyter, 1987, σσ. 249-285·

Τίθενται οι όροι για τη συγκρότηση καταρχήν ενός σχήματος⁶⁷ στη βάση της δόμησης μιας επαρκούς – εκπαιδευτικού χαρακτήρα – εισαγωγής στο υπό σχολιασμό αριστοτελικό έργο⁶⁸. Με τον όρο σχήμα νοείται η κατάταξη των γενικών αρχών, με τις οποίες οφείλει να βρίσκεται σε συμφωνία ο υπομνηματισμός εντός του *Γενέσεως και φθοράς περί κατ' Αριστοτέλην*. Σχετικά με αυτή την τεχνικού χαρακτήρα διαπίστωση, διευκρινίζεται αρχικά ότι «ἐπειδὴ δὲ πάσης πραγματείας ἐστὶν ἄττα φιλεῖ προλέγεσθαι, ῥαστέραν ἡμῖν διασκευάζοντα τὴν τῶν ῥηθησομένων κατάληψιν, καὶ ἡμεῖς ἀπὸ σκοποῦ ποιήσομεν τέτταρά τινα τῶν πολλῶν [...] δηλονότι περὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, τῆς τάξεως, καὶ τῆς διαίρεσεως τῶν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς βιβλίων τοῦ

Robert W. Sharples, "The school of Alexander?", στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, σ. 95-97.

⁶⁷ Ο τεχνικός όρος σχήμα (*schema*) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Karl Praechter, ώστε να παρέχεται από τον Πορφύριο η βάση για μια εισαγωγή *Εἰς τὰς Κατηγορίας*. Πρβλ. Karl Praechter, "Review of the *Commentaria in Aristotelem Graeca*", σ. 45. Για τη χρήση του όρου σχήμα, ώστε να αποδοθεί για κάθε αριστοτελική πραγματεία η συγκεκριμένη προς τεκμηρίωση θεματολογία, πρβλ. Ilsetraut Hadot, "La division néoplatonicienne des écrits d' Aristote", σ. 250. Για την έρευνα που προηγήθηκε σχετικά με το ζήτημα πρβλ. *αὐτόθι*, υποσ. 5. L. G. Westering, "The Alexandrian commentators and the instructions to their commentaries", στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, σσ. 325-348.

⁶⁸ Αμμώνιος, *Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου* [= Ammonius, *In Porphyrii Isagogense V voces*. Ed. Adolfus Busse, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis IV, Pars III. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXV], σσ. 21.6-13: *δεῖ δὲ ἡμᾶς εἰπεῖν καὶ τὰ πρὸς τῶν φιλοσόφων οὕτω προσαγορευόμενα προλεγόμενα ἢτοι προτεχνολογούμενα ἐπὶ παντός βιβλίου. ἐστὶ δὲ ταῦτα ὁ σκοπὸς τὸ χρήσιμον τὸ γνήσιον ἢ τάξις τῆς ἀναγνώσεως ἢ αἰτία τῆς ἐπιγραφῆς ἢ εἰς κεφάλαια διαίρεσις καὶ ὑπὸ ποῖον μέρος ἀνάγεται τὸ πάρον σύγγραμμα. ταῦτα δὲ ἐπενόησαν οἱ φιλόσοφοι προλέγειν, οὐκ ὡς περιττὸν τι προσεπινοοῦντες αὐτοῖς ἢ κατὰ τὰς ἄλλας τέχνας ἀλλὰ προθυμότερους ποιεῖν βουλόμενοι τοὺς ἀναγινώσκοντας*. Πρβλ. και L. G. Westering, "The Alexandrian commentators", σσ. 342-343, ο οποίος εξετάζοντας τις κρυσταλλώσεις των μορφοποιήσεων αυτών στα υπομνήματα των λογικών έργων του Αριστοτέλη τις προσδιορίζει ως «κοινό χαρακτηριστικό ακραίου συντηρητισμού» (*common characteristic of extreme conservatism*). Για την εφαρμογή της μεθόδου στα υπομνήματα του Κορυδαλέα στα *Μετὰ τὰ φυσικά* βλ. Χ. Α. Χρόνης, *Τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*, σσ. 97-100.

Φιλοσόφου»⁶⁹. Αναζητείται ο «σκοπός»⁷⁰ με γνώμονα τη μεθοδολογική προκειμένη ότι η σειρά μελέτης των αριστοτελικών έργων, οφείλει να είναι συνεχής και ακόλουθος, ώστε «τοῦ πρότερον αἰεὶ τὸν ἐπόμενον ἐξήρησθαι λόγον»⁷¹.

Στη συνάφεια αυτή ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι επιστημολογικές προϋποθέσεις της δομής του κορυδαλικού κειμένου. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητη η μελέτη των προκειμένων που προκαθορίζουν τις θεματολογικές συνιστώσες των σχολιασμών του Κορυδαλέα στα φυσικά έργα του Αριστοτέλη. Το υλικό καταρχήν προσφέρεται από την *Προδιοίκησιν* στη φιλοσοφία και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται *Περὶ τῆς τάξεως τῶν μερῶν τῆς περὶ φύσεως ἐπιστήμης*⁷². Το περιεχόμενο του κειμένου απηχεί τις επιστημολογικές θεματοποιήσεις του Αλέξανδρου σε σχέση με τις παραδοχές του για την κοινή γένεση και φθορά⁷³. Διαπιστώνεται ότι «πληρώσας δὲ τὴν περὶ τῶν ἀπλῶν σωμάτων

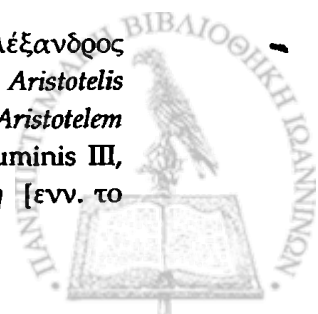
⁶⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 1.

⁷⁰ Ο.π., σ. 2. Πρβλ. Karl Praechter, "Review of the *Commentaria in Aristotelem Graeca*", σ. 45 (44), όπου ο επιμελητής της έκδοσης διορθώνοντας τον συγγραφέα του άρθρου υποστηρίζει ότι ο όρος σκοπός πρέπει να αποδοθεί ως πρόθεση και όχι να ταυτίζεται με τον όρο τέλος.

⁷¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 4. Πρόκειται για την πρόκριση της λογικής σύλληψης των αιτιακών σχέσεων μεταξύ των φυσικών φαινομένων στα έσχατα όριά της, έναν από τους εδραίους θεματικούς άξονες της Νεοελληνικής σκέψης ήδη από τον 15^ο αιώνα. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 23

⁷² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰσόδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σσ. 44-46. Για την *Προδιοίκησιν* πρβλ. Νίκος Κ. Ψημμένος, *Η Ελληνική Φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821*. Τόμος Α'. *Προκορυδαλική και κορυδαλική περίοδος*. Αθήνα, εκδόσεις «Γνώση», 1988, σσ. 187-231, όπου αναδημοσιεύεται το κείμενο των σελίδων 23-43 της *Εισόδου φυσικῆς ἀκροάσεως*. Πρβλ. Χ. Α. Χρόνης, *Τα Μετὰ τὰ Φυσικά*, σσ. 157-170, όπου εξετάζεται η *Προδιοίκησις* σε σχέση με τους σχολιασμούς του Κορυδαλέα στα *Μετὰ τα φυσικά*.

⁷³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 5. Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετεωρολογικά*, [= Alexander Aphrodisiensis, *In Aristotelis Meteorologicorum libros commentaria*. Ed. Maximilianus Walies, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Acadēmie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis III, Pars II. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCII], σ. 2.6-10: ἐν ταύτῃ [ενν. το

πραγματείαν [ενν. το *Περὶ οὐρανοῦ*] ὁ Φιλόσοφος ἄρχεται τῆς διασκέψεως τῶν μικτῶν τῶν ἐν γενέσει, καὶ φθορᾶ. καὶ α'. διαλαμβάνει περὶ τῶν ἀνηκόντων κοινότερων ἐπὶ πάντα τὰ μικτά, οἷά ἐστιν ἡ περὶ τῶν ἀπλῶν σωμάτων τῶν ὑπὸ Σελήνην διάσκεψις, καθὸ εἰς ἀλλήλα μεταβάλλεται, καὶ ταῖς λοιπαῖς πάσαις μεταβολαῖς τῶν μικτῶν συμβάλλεται, ἀλλοιώσεσιν τε, καὶ αὐξήσεσι, γενέσεσι, καὶ φθοραῖς»⁷⁴.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας εντάσσει την αναζήτηση για το υποκείμενο του *Γενέσεως και φθοράς περί σε* ένα πλαίσιο πραγμάτευσης, όπου προκρίνεται η οντολογική προτεραιότητα της αιτίας ή της αρχής. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι «λόγος αὐτῶ περὶ τῶν στοιχείων, ἢ δυνάμενα με//ταβαλεῖν κατὰ τι εἶδος ἐγγινόμενον αὐτοῖς, ταυτὸν δὲ ἐστὶν εἰπεῖν ἢ γεννητὰ καὶ φθαρτὰ, καὶ ἀλλοιωτὰ, καὶ αὐξητὰ [...] καὶ ποικίλαις συγκράσεσιν αἴτια γίνονται τῶν μικτῶν, τὸ δὲ πέμπτον καὶ αἰθέριον ποιητικόν ἐστὶν αἴτιον γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς, καὶ μίξεως, καὶ πάσης μεταβολῆς [...] περὶ τῶν ὑπὸ Σελήνην σωμάτων πρώτως ὡς ὄντων γεννητῶν καὶ φθαρτῶν τοὺς λόγους προβάλλεται»⁷⁵.

Ο Κορυδαλέας συμπεριλαμβάνει τον εαυτό του στην περιπατητική παράδοση κωδικοποίησης της σπουδῆς της φυσικῆς. Αποδέχεται τις μεθοδολογικές και επιστημολογικές συνεπαγωγές κατὰ τὴ μελέτη του φυσικοῦ γίνεσθαι, οι οποίες συγκεφαλαιώνονται στη διαπίστωση του Αλέξανδρου ότι «μέθοδον δὲ εἶπε [ενν. ο Αριστοτέλης] τὴν φυσικὴν πραγματείαν τε καὶ ἐπιστήμην»⁷⁶. Σύμφωνα με τον Κορυδαλέα, «ἡ

Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς] γὰρ εἶρηκε περὶ τε τῆς τῶν πρώτων σωμάτων εἰς ἀλλήλα μεταβολῆς [...] ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς κοινῆς γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς, δείξας ὅτι τέ ἐστι καὶ τί ἐστι καὶ τίνι τῶν ἄλλων μεταβολῶν διαφέρει.

⁷⁴ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Εἰσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σ. 45.

⁷⁵ Ο.π., σσ. 3-4.

⁷⁶ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετεωρολογικά*, σ. 2.12-13. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 184a 1-18: Ἐπειδὴ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει περὶ πάσας τὰς μεθόδους,

Φυσική ἐπιστήμη ἕξις ἐστὶ θεωρητικὴ, περὶ τὸ Φυσικὸν σῶμα καταγινομένη, τέλος ἔχουσα τὴν γνῶσιν τῶν παθημάτων τοῦ αὐτοῦ διὰ τῶν ἀρχῶν»⁷⁷. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴ χρησιμοποιεῖ ὡς προκειμένη γιὰ τὴν ἐξέταση τοῦ φυσικοῦ σώματος, το ὁποῖο «ὁ μὲν Φιλόσοφος [...] τριμελῆς ἐξέθετο, εἰς τε τὰ ἀπλᾶ δηλονότι σώματα, ἐν οἷς ἐννοεῖται καὶ τὰ μικτὰ μὲν, ἄψυχα δέ, καὶ παρὰ ταῦτα εἰς τὰ φυτὰ»⁷⁸.

Ἀπορρίπτει τὴ νεοπλατωνικὴ διαίρεση τῶν φυσικῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλη, καθὼς δὲν ὑπάρχει κάποιο σημεῖο ποὺ νὰ κάνει ἀποδεκτὴ τὴν ὀπτικὴ τοῦ Φιλοπόνου, ὁ ὁποῖος προτείνει μίαν ὄντολογικὴ διαφοροποίησιν ἀνάμεσα σὲ πραγματείες, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται χωριστὰ σὲ αἰτία καὶ αἰτιατά⁷⁹. Ὑποστηρίζει ὅτι «τοῦ γινωσκομένου αἰτία ἐστίν, καὶ ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν, ἄρα περὶ τῶν φύσει ὄντων δυνάμεθα κυρίως καὶ ἀληθῶς ἐπιστήμην λαβεῖν»⁸⁰, ἀκολουθώντας τὸν Ἀλέξανδρο σὲ μίαν προσέγγισιν μεθοδολογικὰ ἐνιαία τῶν ἀριστοτελικῶν φυσικῶν ἔργων. Ἡ παράθεση τῶν μερῶν τῆς φυσικῆς πραγματείας σὲ τὴν Προδιόκησιν⁸¹ εἶναι

ὧν εἰσὶν ἀρχαὶ ἢ αἰτία ἢ στοιχεῖα, ἐκ τοῦ ταῦτα γνωρίζειν (τότε γὰρ οἰόμεθα γινώσκειν ἕκαστον, ὅταν τὰ αἰτία γνωρίσωμεν τὰ πρῶτα καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πρῶτας καὶ μέχρι τῶν στοιχείων), δηλὸν ὅτι καὶ περὶ τῆς φύσεως ἐπιστήμης πειρατέον διορίσασθαι πρῶτον τὰ περὶ τὰς ἀρχὰς. πέφυκε δὲ ἐκ τῶν γνωριμότερων ἡμῖν ἢ ὁδὸς καὶ σαφεστέρων ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῆ φύσει καὶ γνωριμότερα· οὐ γὰρ ταῦτα ἡμῖν τε γῶριμα καὶ ἀπλῶς.

⁷⁷ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σσ. 170 κ.ε.

⁷⁸ Ὁ.π., σσ. 43-44.

⁷⁹ Ilsetraut Hadot, "La division néoplatonicienne des écrits d' Aristote", σσ. 276-280.

Ἡ συγγραφέας προτείνει ὅτι σὲ τὸ εἰσαγωγικὸ μέρος τῶν υπομνηματισμῶν σὲς *Κατηγορίες*, τὴ *Φυσικὴ ἀκρόασις*, τὸ *Περὶ οὐρανοῦ*, τὸ *Περὶ γενέσεως καὶ φθοράς*, τὰ *Μετεωρολογικὰ* καὶ τὸ *Περὶ ψυχῆς* ἀποτελοῦσαν μίαν ἐνότητα διδασκαλίας γιὰ τὴν ἀριστοτελικὴν φυσικὴν σὲ τὸ πρόγραμμα σπουδῶν τῶν Νεοπλατωνικῶν, καθὼς μόνον σὲ αὐτὲς περιλαμβάνεται ἡ διδασκαλία τοῦ Φιλοσόφου σχετικὰ με τὰ αἰτία. Ὡστόσο – ἰσχυρίζεται ἡ συγγραφέας – ὁ Φιλόππος καὶ ὁ Σιμπλικίος, σὲς τὸς υπομνηματισμοὺς τῶν φυσικῶν ἔργων, δὲν εἶναι συνεπεῖς με τὴν διαίρεσιν αὐτὴν καὶ τελικὰ ἀποδέχονται τὴν σειράν ποὺ προτείνει ὁ Ἀλέξανδρος· πρβλ. ὁ.π., σσ. 281-282.

⁸⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σ. 42.

⁸¹ Ὁ.π., σσ. 44-46.

συμβατή προς στην ανάλογη ανάλυση του Αλεξάνδρου στην αρχή των υπομνηματισμών του στα *Μετεωρολογικά*⁸². Με δεδομένο, λοιπόν, τον ενιαίο χαρακτήρα της μελέτης του φυσικού έργου του Σταγειριώτη, προσδιορίζει και την τάξιν του *Γενέσεως και φθορᾶς περί αναφερόμενος* στο γεγονός ότι «ἐπέχει δὲ τὰ βιβλία ταῦτα [...] τρίτην χώραν ἐν τοῖς Φυσικοῖς»⁸³, ενώ «περὶ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ἰστέον, ὅτι ἡ παρούσα πραγματεία ἀπὸ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς ἐπιγέγραπται»⁸⁴. Παρατηρεῖται τέλος ὅτι «ἡ διαίρεσις τῆς παρούσης πραγματείας [...] εἰς δύο τέμνεται βιβλία, ὧν τὸ πρῶτον ἔφοδος ἐστὶν εἰς τὸ δεύτερον»⁸⁵.

Αναφορικά προς το υποκείμενο του *Γενέσεως και φθορᾶς περί κατ' Αριστοτέλην* επιλέγεται η συνάφεια και η συνεξέταση με «τὸ τέταρτον περὶ μετεώρων βιβλίον»⁸⁶, καθώς «τῶ τε ὑποκειμένῳ καὶ τῶ σκοπῶ, ὡς [...] τοῖς παροῦσι βιβλίοις ἄριστα συναρμόζεται»⁸⁷. Στη διατύπωση αυτή

⁸² Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετεωρολογικά*, σσ. 1.6 κ.ε. Πρβλ. Ilsetraut Hadot, "La division néoplatonicienne des écrits d' Aristote", σ. 277 (106).

⁸³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 4.

⁸⁴ *Ο.π.*, σ. 4.

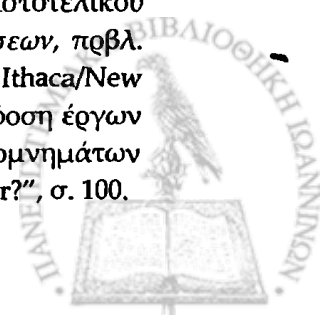
⁸⁵ *Ο.π.*, σσ. 4-5: Ἐν τούτῳ γὰρ ἀπλῶς περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς ἀλλοιώσεώς τε καὶ πάθους, καὶ μίξεως καὶ ἀφῆς τῶν σωμάτων τὴν σκέψιν ποιησάμενος, ἐξῆς ἐν τῷ δευτέρῳ κατὰ τῶν στοιχείων δεικνυσι ταῦτα περὶ τε τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς αὐτῶν, καὶ τῆς τούτων εἰς ἀλληλα μεταβολῆς, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἐκ τούτων τὰ ὑπὸ Σελήνην ἀπάντα σύγκειται γινόμενα καὶ φθειρόμενα εἰς αὐτά.

⁸⁶ *Ο.π.*, σ. 5. Για τη συζήτηση σχετικά με την αυθεντικότητα και τη θέση του Δ' βιβλίου των *Μετεωρολογικῶν* στο corpus των φυσικῶν ἐργῶν του Αριστοτέλη πρβλ. τη σχολιασμένη μετάφραση Eric Lewis (ed.), *Alexander of Aphrodisias, On Aristotle Meteorology 4*, London, Duckworth, 1996, σσ. 3-4 και 9-15 αντίστοιχα. Ο E. Lewis θεωρεῖ ὅτι το Δ' Βιβλίο των *Μετεωρολογικῶν* ἀποτελεῖ τὸ τελικὸ μέρος τῆς φυσικῆς πραγματείας, καθὼς βρίσκεται σε «μερικὴ» (partial) συμφωνία με τις προαναγγελίες του Αριστοτέλη στο τέλος του Γ' Βιβλίου σχετικά με την ανάλυση που θα ακολουθήσει. Πρβλ. και Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰσόδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σ. 45, ὅπου αναφέρεται ὅτι: ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τῆς αὐτῆς πραγματείας [ενν. των *Μετεωρολογικῶν*] κοινὴ πιστεύεται πᾶσι, πλὴν ὀλίγων, περὶ τοῦ ἐντελῶς συνθέτου σώματος εἶναι τὸν λόγον, ὅσα ὑπὸ γῆν ἢ ἔκκρισις ἀπεργάζεται, ὀρυκτὰ, καὶ μεταλλευτὰ, καὶ ἐνὶ λόγῳ περὶ πάντων τῶν ὁμοιομερῶν μικτῶν, περὶ ὧν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ τέλει τοῦ γ' ἐφεξῆς διαλαβεῖν ἐπαγγέλλεται, καίτοι Αλέξανδρος, καίτινες ἄλλοι, τοῖς περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς συντάττουσι τὸ βιβλίον.

⁸⁷ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 5.

ανιχνεύεται η επιρροή από τον Αλέξανδρο που υποστηρίζει πως το «τέταρτον ἐπιγραφόμενον τῶν Ἀριστοτέλους Μετεωρολογικῶν ἐστὶ μὲν Ἀριστοτέλους, οὐ μὴν τῆς μετεωρολογικῆς πραγματείας· οὐ γὰρ ἐκείνης οἰκεία τὰ ἐν αὐτῷ λεγόμενα· μᾶλλον δὲ ὅσον ἐπὶ τοῖς λεγομένοις εἶη ἂν ἐπόμενον τοῖς Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. εἰπὼν γὰρ ἐν ἐκείνοις περὶ τῶν τεσσάρων δυνάμεων τῶν ἀπτῶν, θερμότητος, ψυχρότητος, ξηρότητος, ὑγρότητος, καὶ δείξας ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτων τῶν δυνάμεων τὰ στοιχεῖα γινόμενα, καὶ εἰπὼν τὰς μὲν ποιητικὰς τῶν δυνάμεων εἶναι, τὰς δὲ παθητικὰς, ἐν τούτῳ [ενν. το Δ' των Μετεωρολογικῶν] τίνα ἐστὶν ἃ ἐκάστη αὐτῶν δύναμις ποιεῖ ἢ πάσχει, λέγει, καὶ τίνα τὰ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν»⁸⁸. Η συγκεκριμένη κατάταξη προκρίνεται από τον Θεόφιλο Κορυδαλέα από το γεγονός ότι προσδιορίζεται ανάμεσα στα δύο κείμενα

⁸⁸ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετεωρολογικά*, σ. 179.6-11. Πρβλ. Eric Lewis (ed.), *Alexander of Aphrodisias, On Aristotle Meteorology 4*, σ. 9 τις παρατηρήσεις του σχολιαστή σχετικά με τις απόψεις του Αλεξάνδρου για την τάξιν του Δ' Βιβλίου και σ. 127 (2) για τις εννοιολογικές διαφορές ανάμεσα στον ουσιαστικό και επιθετικό προσδιορισμό των ποιοτήτων των τεσσάρων στοιχείων. Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων* [= Alexander Aphrodisiensis, *Quaestiones*. Ed. Ivo Bruns, στο: *Supplementum aristotelicum*. Editum consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis II, Pars II. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXII], σ. 108.18-26, όπου ο συγγραφέας παρατηρεῖ για τον Αριστοτέλη: εἰπὼν ἐν τῷ δευτέρῳ Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων [...] τίς αὐτῶν ἢ κατ' εἶδος οὐσία τε καὶ αἰτία, δείξας δ' οὐσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γένεσιν ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν εἰδοποιουσῶν αὐτὰς διαφορῶν εἰς ἀλλήλας μεταβολὴν, ἐν τούτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ μὲν τετάρτῳ Μετεωρολογικῶν ὄντι δὲ μᾶλλον οἰκείῳ τῇ Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς πραγματεία πρῶτον ὑπέμνησεν τῶν εἰδοποιουσῶν τὰ στοιχεῖα τὰ τέσσαρα διαφορῶν [...] τούτων γὰρ τετραχῶς συνδυαζομένων ἀλλήλοις ἕκαστον αὐτῶν εἰδοποιεῖται. Πρβλ. Ingemar Düring, *Ο Αριστοτέλης*. Τόμος Β'. Μετάφρ. Α. Γεωργίου Κατσιφέλα, σ. 91, όπου ο συγγραφέας θεωρεῖ ως ορθή την άποψη του Αλεξάνδρου σχετικά με τη θέση του Δ' βιβλίου των Μετεωρολογικῶν. Πρβλ. R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 2.16-3.15*, London, Duckworth, 1994, σ. 141 (367), όπου παρατηρεῖται πως η απουσία παραδειγμάτων από τις αναφορές του Αφροδισέα οφείλεται στο ότι ήθελε να αποδώσει σε αδρές γραμμές το θεωρητικό πλαίσιο του υπό σχολιασμό αριστοτελικού κειμένου. Σχετικά με το διδακτικό χαρακτήρα των *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, πρβλ. Richard Sorabji, *Matter, Space, & Motion. Theories in Antiquity and Their Sequel*, Ithaca/New York, Cornell University Press, 1992, σ. 136. Αναφορικά με την κειμενική παράδοση έργων του Αλεξάνδρου που αποτελούν περιλήψεις ευρύτερων, αλλά χαμένων υπομνημάτων του στο αριστοτελικό corpus, πρβλ. Robert W. Sharples, "The school of Alexander?", σ. 100.

μια συνάφεια διασάφησης των συνθηκών, των οποίων η ύπαρξη επιτρέπει τη μετάβαση από το *δυνάμει* στο *ἐνεργεία* ὄν και συνεπώς εξασφαλίζεται η ενδελεχής μελέτη του αριστοτελικού κειμένου.

Η ανάλυση του Κορυδαλέα για τον τρόπο μελέτης του αριστοτελικού έργου στηρίζεται σε εσωτερικά χαρακτηριστικά της αριστοτελικής αντίληψης για την επιστήμη, τα οποία προτείνουν μια ανασυγκρότηση της ανθρώπινης γνώσης για τη φύση. Επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στους αιτιοκρατικού χαρακτήρα συσχετισμούς εντός του φυσικού γίνεσθαι υιοθετώντας μια αντίληψη, οι απαρχές της οποίας ανάγονται για την νεοελληνική σκέψη στα μέσα του 15ου αιώνα⁸⁹. Έτσι λοιπόν, γίνεται αποδεκτό ότι στο *Περί γενέσεως και φθοράς* ο Αριστοτέλης «ἀπέδωκε τὴν γένεσιν μεταβολὴν ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεία ὄν, κοινότερον ἐκεῖ καὶ καθολικώτερον ἀποδοὺς αὐτῆς τὸν λόγον, ἐνταῦθα δὲ [ενν. στο Δ' των *Μετεωρολογικῶν*] προσεχέστερον ἤδη καὶ φυσικώτερον, εἴ γε φυσικοῦ τὸ καὶ τὴν ὕλην, ἐν τῷ ὀρισμῷ συμπεριλαμβάνειν. ἡ δὲ φθορὰ ἀνάπαλιν»⁹⁰. Η επιδιωκόμενη συνοχή στην εξέταση του αριστοτελικού έργου είναι που επιβάλλει τη στενή συνεξέταση του Δ' βιβλίου των *Μετεωρολογικῶν* με τα *Περί γενέσεως και φθοράς*, «εἰ καὶ τις περὶ τῆς ἐκείνου χώρας ἐριστικῶς φιλονηκείσῃ»⁹¹, υπαινισσόμενος τη σχετική αναζήτηση των σχολιαστῶν του Αριστοτέλους.

Ο Σιμπλίκιος, δεν φαίνεται να αναγνωρίζει την ύπαρξη κάποιου ιδιαίτερου προβλήματος τόσο με την αυθεντικότητα του έργου όσο και με

⁸⁹ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ.34.

⁹⁰ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετεωρολογικά*, σ. 185.16-21. Πρβλ. ὁ.π., σ. 352.16-20: διαφέρει γὰρ ἡ τῶν αἰτίων ἀπόδοσις ἢ τῷ προσεχῶς ἀποδίδοσθαι καὶ πρότερον, ἢ τῷ μὴ προσεχῶς ἀλλ' ὕστερως· ὕστερα γὰρ τὰ εἶδη καὶ γένη τῶν προσεχῶς αἰτίων αἰτία ἐκείνων. τὸ γὰρ περιέχον τὸ προσεχές καὶ ἐπιπλέον αὐτοῦ ὄν ὕστερον ἀεὶ ἐκείνου· καὶ τοῦτο ὁμοίως καθ' ἕκαστον εἶδος αἰτίων.

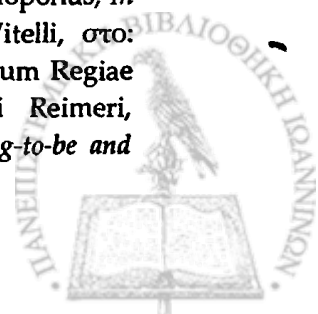
⁹¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς περί*, σ. 5.

την καθεστηκυία θέση του σε σχέση με τα *Μετεωρολογικά* και το *Περί γενέσεως και φθορᾶς*. Παρατηρεί σχετικά με την πρόθεση του Αριστοτέλη, πως «περὶ δὲ τῶν γενητῶν μέλλων λέγειν πρῶτα συνέγραψε τὰ *Περί γενέσεως* καὶ *φθορᾶς* δύο βιβλία τὰ κοινῶς πᾶσι τοῖς γινομένοις ἀκολουθοῦντα ἢ τοιαῦτα διδάσκων. τούτων δὲ λοιπὸν ἄλλα ἄλλοις ἰδίως πρόσσεσι καὶ τὰ μὲν ὅσα ἐν τῷ προσεχῶς ὑπὲρ ἡμᾶς συνίσταται τόπω διὰ τῆς *Μετεωρολογικῆς* πραγματείας ἐδίδαξε»⁹². Ο Φιλόππος, αν και συντάσσεται με την εκδοχή της αδιάσπαστης ενότητας των *Μετεωρολογικῶν*⁹³, δίνει ἔμφαση στη «συνέχεια» του *Περί γενέσεως και φθορᾶς* «πρὸς τὴν *Περί οὐρανοῦ*»⁹⁴.

⁹² Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σσ. 2.31-3.2.

⁹³ Ἰωάννης Φιλόππος, *Εἰς τὸ Πρῶτον τῶν Μετεωρολογικῶν* [= Joannes Philoponus, *In Aristotelis Meteorologicorum librum primum commentarium*. Ed. Michael Hayduck, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis XIV, Pars I. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MCMII], σ. 3.14-19: ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ ὅσα ὑπὸ τῶν αὐτῶν πάλιν [ἐνν. τῶν ἀναθυμιάσεων] ἐγκατακλειομένων γίνεται τῇ γῆ, ἃν τὰ μὲν ἐστὶν ὀρυκτὰ τὰ δὲ μεταλλικά, διδάσκει. ὡς τὸ σύμπαν τῆς μετεωρολογικῆς πραγματείας εἶναι συγγενὲς περὶ τῶν συμβαινόντων ὑπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων εἴτε ἐναποκλειομένων τῇ γῆ εἴτε ὑπὲρ αὐτὴν ἀναθεουσῶν· ἐξ οὗ καὶ μετεωρολογικὴν τὴν πραγματείαν ὠνόμασε.

⁹⁴ Ἰωάννης Φιλόππος, *Εἰς τὰ Περί γενέσεως και φθορᾶς* [= Joannes Philoponus, *In Aristotelis libros de Generatione et Corruptione commentaria*. Ed. Hieronymus Vitelli, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis XIV, Pars II. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXVII], σ. 2.21-22. Πρβλ. H. H. Joachim (ed.), *Aristotle On Coming-to-be and Passing-away*, Hildesheim/Zürich/New York, Georg Olms, 1982, σ. 62.

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

ΥΛΗ, ΕΙΔΟΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΦΥΣΙΚΗ ΟΥΣΙΑΝ

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η ανασυγκρότηση των απόψεων του Θεόφιλου Κορυδαλέα σχετικά με τον προσδιορισμό εννοιών με οντολογικό περιεχόμενο κεφαλαιώδους σημασίας ως προς την κατανόηση των φυσικοφιλοσοφικών του θέσεων. Σκοπό της ανάλυσης αποτελεί η ανάδειξη των απόψεων του Κορυδαλέα που καταρχήν υποδεικνύουν τον τρόπο και τον λόγο, για τον οποίο γίνεται η χρήση των σχολιασμών του Αλέξανδρου Αφροδισέα, του Σιμπλίκιου και του Ιωάννη Αλεξανδρέα του Φιλόπονου. Η μεθοδολογική αυτή επιλογή προϋποθέτει από την πλευρά του νεοέλληνα στοχαστή διεξοδική μελέτη, της οποίας το εύρος καλύπτει μια σειρά από ερωτήματα που σχετίζονται με προβλήματα, όπως το εννοιολογικό εύρος - κατά βάθος και πλάτος - της φυσικής ουσίας, η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην ύλη και το φυσικό είδος, η σημασία για τη σχέση αυτή της αύξησεως και της ποσότητας, η προσπάθεια να εξακριβωθεί αρκούντως η σχέση της ύλης και του είδους με την ουσίαν⁹⁵, η αναστοχαστική επαλήθευση των συμπερασμάτων από τεκμήρια που παρέχονται από τη φυσική πραγματικότητα μέσω της αίσθησης (π.χ. αύξηση των σωμάτων). Η απόπειρα προσπέλασης των παραπάνω ζητημάτων αποτελεί τουλάχιστον ένδειξη τόσο για το βαθμό πρόσληψης του αριστοτελικού επιστημονικού προγράμματος - αναφορικά με τη συστηματική ενασχόληση με τη φιλοσοφία - όσο και για τη διδασκαλία της κατά τη σχολική πρακτική⁹⁶.

⁹⁵ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 169.

⁹⁶ Ό.π., σσ. 145 κ.ε.' του ίδιου, «Theses philosophicae», σσ. 233-251' του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός - σχολαστικός αριστοτελισμός», σσ. 245-281, όπου καταγράφεται και αναλύεται ο πλουραλισμός σε ό,τι αφορά τη διδασκαλία του αριστοτελικού corpus και τις διαφοροποιήσεις κατά την πρόσληψή του στον ελληνικό χώρο στις αρχές του 17^{ου} αιώνα.

Ο Κορυδαλέας επιχειρεί, καταρχήν, μία προσέγγιση της έννοιας της φυσικής ουσίας, η οποία προϋποθέτει αμιγώς τη βασισμένη στις αισθήσεις τεκμηρίωση των όρων της. Οι διάφοροι χαρακτηρισμοί της ύλης ως όντος δημιουργούν δυσχέρειες ως προς τον τελικό τρόπο προσδιορισμού και επιστημονικής κατανόησής της⁹⁷ και συνεπώς τη διακρίβωση της σχέσης με την ουσία. Πρόκειται για μια εγγενή διάθεση του αριστοτελικού επιστημολογικού μοντέλου του Κορυδαλέα να αντιμετωπίσει την προσπάθεια για εξήγηση της φυσικής πραγματικότητας με αναφορά σε λογικώς κατηγοριοποιημένα ποιοτικά σχήματα⁹⁸. Για την περίοδο κατά την οποία συγγράφεται το *Γενέσεως και*

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή η αριστοτελική νοηματοδότηση της επιστήμης δεν είναι άσχετη προς την ανθρωπογεωγραφία των φορέων της διδασκαλίας της. Πρόκειται για μια ιστορικοφιλοσοφική ανάλυση, η οποία θεμελιώνεται στην *ιδιοτυπία* της ανάγνωσης του Αριστοτέλη αλλά και των Σχολιαστών του. Ο ιδιαίτερος τρόπος, με τον οποίο εκδηλώνεται η συγκεκριμένη φιλοσοφική επιλογή, προσδιορίζει την ταυτότητα του νεοελληνικού αριστοτελισμού ως ρεύματος σκέψης που χαρακτηρίζει την περίοδο, στην οποία αναφερόμαστε.

⁹⁷ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σ. 104: *Αποχρώντως οὖν ὡς οἶμαι διεσαφήσαμεν, ὅτι κατὰ διττὴν νόησιν ληπτῆς οὐσης τῆς ὕλης, εἴτε δηλαδὴ ἀπλῶς ὡς ὄντος, καθ' ὃν δὴ τρόπον αὐτῆ τό, τε ἐν κατηγορίᾳ εἶναι, πρᾶγμα τε ὀνομάζεσθαι, καὶ τότε τι προσήκει, εἴτε μετὰ τῆς εἰς τὰ εἶδη σχέσεως, καθ' ὃ τρόπον δυνάμει τε ὃν λέγεται, καὶ ἀτελές, καὶ μηδὲ οὐσία, μηδὲ τότε τι, νῦν δὲ ἀνάγκη τὰς τῆς ὕλης ὑπογραφὰς ἐκθέσθαι. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ὕλη τετραχῶς θεωρεῖται, τσαυταχῶς ὀρίζεται παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι, α' μὲν διὰ ἀποφάνσεως, β' τῷ δυνάμει τε εἶναι καὶ τῶν εἰδῶν ὑστερημένην, γ' δὲ κατὰ ἀναλογίαν, καὶ δ' κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς περιστάσεις· αναφορικά με την επιστημολογική φόρτιση του όρου ὑπογραφή πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰς Κατηγορίας*, σ. 29.21-23: *ὁ μὲν ὑπογραφικὸς λόγος τῆ ἰδιότητα τῆς οὐσίας ἀφορίζει, ὁ δὲ ὀριστικὸς τὸ τί ἦν εἶναι ἕκαστον καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆ*. Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, *Εἰς τὰς Κατηγορίας*, σ. 19.23-25: *οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων εὐποροῦμεν ὀρισμῶν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε ὑπογραφαῖς κεχρήμεθα ἀποροῦντες δι' ὀρισμῶν ἀποδιδόναι τὰ πρᾶγματα*.*

⁹⁸ Πρβλ. ενδεικτικά Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σσ. 86-87: *οὐσία λέγεται, ὅτι ἂν κατ' εὐθειαν ἐν τῇ κατηγορίᾳ τάττεται τῆς οὐσίας, ὅσα δὲ εἰς σύστασιν οὐσίας συνθέουσι, καὶ πλαγίως ἐν τῇ σειρᾷ τάττεται τῆς οὐσίας, πρὸς μὲν τὰ συμβεβηκότα οὐσῖαι λέγονται, πρὸς δὲ τὴν κυρίως οὐσίαν, καὶ μὴ οὐσῖαι οὐκ ἀπεικότως καλεῖται, ταῦτα τοίνυν ἐγγὺς καὶ οὐσῖαι πῶς εἰσίν. Η λογική αποτελεί το κατεξοχήν εργαλείο ανάλυσης της φυσικής πραγματικότητας, ὅπως φαίνεται και από τον ορισμό της, Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰς ἅπασαν τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα καὶ ζητήματα*, Ἐνετίησι, 1729, σ. 67: *Ἡ Λογικὴ ἐστὶν ἐξὶς ἐπίκτητος νοερά, ἦτοι Τέχνη φιλοσοφίας ὀργανικὴ, περὶ πάντα τὰ ὄντα καταγινομένη, τέος ἔχουσα καθόλου τὸν ἐν γένει συλλογισμόν, ἐξαιρετον δὲ τὴν ἀπόδειξιν, ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων εὐρεθεῖσα ὡς ὀργανον ἀκριβεστάτον, δι' οὗ τῶν ὄντων ἡ γνῶσις εὐχερῶς καταλαμβάνεται*.*

φθορᾶς περί κατ' Ἀριστοτέλην, η λογική δομή των επιχειρημάτων αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο συστηματοποιείται και νοηματοδοτείται η προερχόμενη από τις αισθήσεις ανθρώπινη γνώση⁹⁹.

Την αδυναμία αυτή – για τα ποσοτικού χαρακτήρα δεδομένα της σημερινής επιστήμης – ασπάζεται ο Κορυδαλέας και καταβάλλει προσπάθεια να μετατοπίσει το εννοιολογικό περιεχόμενο της ουσίας ώστε να ταυτίζεται κατά το μάλλον με εκείνο της ειδοποιημένης ύλης. Πρόκειται για μια επιλογή της οποίας αποχρώντα λόγο λόγο αποτελεί η εντός φυσικής πραγματικότητας κοινή θεώρηση της ύλης και του είδους ως εννοιών που συνθέτουν την ουσία. Το δυνάμει είναι κατά τον Κορυδαλέα δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει ουσία καθώς «οὐ συνεπιφέρει σύνθεσιν τινὰ ἐν τῇ ὕλῃ»¹⁰⁰. Η περί συνθέσεως αναφορά ως γνώρισμα της ουσίας απηχεί τη θέση του Σιμπλικίου, ο οποίος «κυρίως ουσίαν φησὶ τὸ σύνθετον, τὴν δ' ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἀρχὰς αὐτῆς, καὶ μᾶλλον οὐσιώδη ἢ οὐσίας»¹⁰¹. Οι θέσεις αυτές υποδεικνύουν την προσπάθεια του Κορυδαλέα να καταστήσει απαγορευτική οποιαδήποτε αναφορά σε υπερφυσικών καταβολών εξήγηση της ουσίας.

Η υπερβατολογικού τύπου προσέγγιση θα ήταν δυνατή μέσα από μία ετεροχρονισμένη προσέγγιση του φυσικού είδους και της ύλης ως προς την ύπαρξη. Σύμφωνα με τον Κορυδαλέα, αν γίνει παραδεκτό ότι τα είδη προκύπτουν από την ύλη, τότε είτε υπάρχουν κατά κάποιο τρόπο ήδη σε αυτή είτε δεν υπάρχουν. Στη δεύτερη περίπτωση θα πρέπει να

⁹⁹ Για τη σημασία που είχε η λογική για την άρθρωση επιστημονικού λόγου στον ελληνικό χώρο κατά την εποχή του Κορυδαλέα, και που συνέχισε να έχει στους αιώνες που ακολούθησαν πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Λογική στη νεότερη Ελλάδα*, Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1999, σσ. XI-XII, 29' του ίδιου, «Η διδασκαλία της Λογικής κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός (Απόπειρα μιας νέας ερευνητικής συγκομιδής)*. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996, Κοζάνη, 1999, σσ. 351-378.

¹⁰⁰ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περί*, σ. 96.

¹⁰¹ Ο.π., σ. 87.

προκύπτουν εκ του μηδενός, όπως υποστηρίζει και ο Ιωάννης ο Φιλόπονος¹⁰². Απομακρύνεται η θεώρηση του τελευταίου από την αριστοτελική θέση, η οποία θέλει το πλήθος των ειδών να οφείλεται στην ὕλην, καθώς προκύπτουν χρονικά *a posteriori*. Πρόκειται για μια κατ' αναλογία προσαρμογή της έννοιας της ὕλης σε εκείνη του γένους, η οποία δημιουργεί παρανοήσεις. Όπως παρατηρεί και ο Κορυδαλέας, «καθάπερ τὸ γένος πρότερόν ἐστι τῶν διαφορῶν καὶ εἰδῶν, οὕτως ἡ ὕλη ἀρχοειδεστέρα τῶν εἰδῶν ἐστι καὶ τῶν συνθέτων ἀπάντων ἡγεῖται»¹⁰³. Το ενδεχόμενο αυτό αποφεύγεται χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο την παράθεση των ομοιοτήτων και, κυρίως, των διαφορών ανάμεσα σε ένα αφηρημένο, οντολογικό σχήμα, όπως είναι το γένος και μια φυσική πραγματικότητα, όπως είναι η ὕλη, με κοινό όρο το εἶδος¹⁰⁴. Το βασικό σημείο του σχολιασμού του Κορυδαλέα συνίσταται στο ότι αφενός το εἶδος για να υπάρξει προϋποθέτει την ὕλην, αφετέρου όμως

¹⁰² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σσ. 136-137: φασὶ γὰρ ἐπειδὴ τῆς ὕλης ἐξάγεται παρὰ τοῦ ποιούντος τὰ εἶδη, ἢ πρότερον ἐνδομυχοῦσιν αὐτῇ τὰ εἶδη, ἢ μηδαμῶς, καὶ εἰ μὲν οὐκ ἐνυπάρχουσιν, οὐδὲ ἐξάγεσθαι λέγονται καλῶς, ἢ ἐκ τοῦ μηδενός παράγονται ἢ γὰρ προϋποκειμένη ὕλη μέρος οὐθέν ἐστι τοῦ εἶδους, εἰδὲ ἐνυπάρχουσιν ἐπειδὴ περ οὐπω τέλειά εἰσιν ὀρθῶς λέγονται καταβολαὶ τῶν εἰδῶν, ἃς οὐκ ἐγνωκότες τινὲς [...] μετὰ τοῦ Φιλοπόνου πλάττεσθαι φασὶ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντός. Πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1141.13-22: εἰ καὶ ἡ φύσις ἐξ ὄντων ποιεῖ τὰ ὑπ' αὐτῆς καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐν ὑποκειμένῳ ἔχειν καὶ χωρὶς ἐκείνου μήτε εἶναι μήτε ἐνεργεῖν δύνασθαι, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸν θεὸν τὸν ἐξηρημένην ἔχοντα τῶν ὄντων ἀπάντων καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐξ ὄντων δημιουργεῖν [...] οὐ μόνον τὰ εἶδη τῶν ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ δημιουργουμένων ποιεῖ ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην παράγειν καὶ δημιουργεῖν πεπίστευται.

¹⁰³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 138. Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σσ. 77.32-78.1: Κοινὰ τῷ γένει καὶ τῇ ὕλῃ [...] τὸ πρῶτα τῇ φύσει τῶν ὑπ' αὐτὰ τε καὶ [δι'] ὧν ἐστι κοινά, καὶ τὸ τῇ εἶδους τινὸς συνθέσει πρὸς αὐτὰ τὰς διαφορὰς λαμβάνειν.

¹⁰⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σσ. 138-139, όπου το κεφάλαιο υπό τον τίτλο *Τίσι διενήνοχε τοῦ γένους ἢ ὕλης καὶ τίσι κοινωνεῖ*; Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σσ. 77.31-79.20, όπου το κεφάλαιο υπό τον τίτλο *Ὅτι μὴ ἡ ὕλη γένος*.

κατηγορείται σε αυτήν, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει ανάμεσα στο εἶδος και το γένος, όπου το κατηγορούμενο είναι το δεύτερο¹⁰⁵.

Πρόκειται, επομένως, για διαφορά τάξεως ανάμεσα στην ὕλην και το εἶδος και όχι για χρονική διαφορά ως προς την ύπαρξη. Η χρονική διαδοχή υφίσταται μόνο για το εἶδος εντός του γένους, το οποίο «ἔστι μὲν ἐν τοῖς οὐσιν [...] ὡς φύσις τις κοινή τῷ λόγῳ ἀντιδιαστελλομένη τῶν ὑφ' αὐτήν [...] ὅσα γὰρ τῷ λόγῳ διαστέλλεται τούτων ἢ διάκρισις διὰ τῶν ὀρισμῶν ἐκφανῆς γινομένη ὀρθῶς ἂν λέγοιτο ὑπὸ τοῦ νοῦς διακρίνεσθαι»¹⁰⁶. Η άποψη αυτή εξαιτίας της αναφοράς στο γένος ως φύση, αν και αποτελεί προϊόν αφαίρεσης, προσδιορίζει μια γνωσιολογική παραδοχή, η οποία παρουσιάζει κάποια ομοιότητα προς το διαχωρισμό του χρόνου που επιχειρεί ο Σιμπλίκιος, σε οὐσιώδη και ἐκτός και κατ' ἐνέργειαν χρόνο¹⁰⁷. Στην περίπτωση αυτή ο όρος φύσις αποτελεί μια

¹⁰⁵ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 139: ἡ μὲν ὕλη σώζει τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐν τῷ ὑποκείσθαι τοῖς εἶδεσι, τὸ δὲ γένος ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι κατὰ τῶν ὑφ' αὐτό. Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σσ. 78.7-9: ἡ μὲν γὰρ ὕλη κοινή ὡς ὑποκείμενον τούτοις ὧν ἔστι κοινόν (ὑπόκειται γὰρ τοῖς εἶδεσιν), τὸ δὲ γένος κοινόν ὡς κατηγορούμενον τῶν ὧν κοινόν ἔστιν.

¹⁰⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 139. Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σ. 79.16-18: τὰ δὲ γένη ἐν τοῖς διὰ τὴν ὕλην τὸ εἶναι τε και τὴν ὑπόστασιν ἔχουσιν ἐπιγίνεται ἔργον [τά] τοῦ συντιθέντος αὐτὰ διὰ τοῦ τῶν ἄλλων τῶν συνυπαρχόντων αὐτῷ τῇ ἐπινοίᾳ χωρισμοῦ. Πρβλ. R. W. Sharples, *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 2.16-3.15*, σ. 127 (188) ὁ μελετητῆς των σχολιασμῶν του Αλέξανδρου Αφροδισιεύς, R. W. Sharples, παρατηρεῖ, αναφορικά με το χωρίο αυτό, πως η ύπαρξη του γένους δεν εξαρτάται από την ύπαρξη κανενός συγκεκριμένα είδους, ομοιάζοντας ως προς αυτό με την ὕλην. Παρά τις όποιες διαπιστώσεις σχετικά με τις ομοιότητες ανάμεσα στο γένος και την ὕλην, η αξία του κορυδαλικού επιχειρηματος ἔγκειται στην προσπάθεια για τη δόμηση ενός επιστημολογικού μοντέλου που βασίζεται στη γνώση που ἔχει ως αφετηρία της την αίσθηση. Η γνώση αυτού του είδους είναι που θέτει τις προϋποθέσεις για την κατασκευή θεωρητικῶν σχημάτων, τα οποία δικαιολογούν την αλήθεια της, και όχι το αντίστροφο.

¹⁰⁷ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, 632.33-633.6: καὶ κατὰ τοῦτο ὁ τόπος προσέοικε τῷ χρόνῳ. ὡς γὰρ ἐκείνου ὁ μὲν τίς ἔστιν αἰδιος και ἐν ταυτῷ μένων ὁ τῇ γενέσει τῆς οὐσίας τῶν οὐρανίων συμπεφυκῶς ἀγενήτῳ πως οὐση και μόνην ὑπόφασιν ἐχούση γενέσεως κατὰ τε τὴν σωματικὴν διάστασιν και τὴν ὁποιοῦν ἀλλοίωσιν (εἶπερ ἄρα τις και τοῦτον και τὸν τῆς ψυχῆς οὐσίας μετρητικὸν χρόνον συγχωρήσοι καλεῖν, ἀλλὰ μὴ μεταξύ τι χρόνου και αἰῶνος), ὁ δὲ τις ἐν τῷ γίνεσθαι και φθεῖρεσθαι τὴν ὅλην ἔχων ὑπόστασιν οὗτος ὁ τὴν τε μεταβατικὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων και τὴν παντοίαν τῶν ἐν γενέσει μεταβολὴν μετρῶν ὁ.π., σσ. 638.29-34: ὡσπερ και τοῦ χρόνου διττὴν ἔχοντος φύσιν και τοῦ μὲν τὴν οὐσιώδη

αναφορά σε γενικές οντολογικές κατηγοριοποιήσεις, όπως είναι τα γένη, και όχι μέρος του ορισμού της φυσικής ουσίας.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας εξετάζει το χρόνο με σημείο αναφοράς τη φυσική πραγματικότητα. Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η γνωσιολογική διάσταση του καθορισμού της διαδοχής διακριτών χρονικών ορίων. Στη σχετική με την ακαριαία χρονικά μεταβολή συζήτηση αναφέρεται στο δυνητικό χαρακτήρα της διαίρεσης της ενδεχόμενης ελάχιστης χρονικής μονάδας, καθώς παρατηρεί ότι «τοῦ ἐλαχίστου δίδοται ἔλαττον, καίτοι μὴ χωριστὸν ἐνεργεία»¹⁰⁸. Η ακροθιγής αυτή αναφορά στην άπειρη διαίρεση του χρόνου βρίσκεται σε συνάφεια με τη θέση του Αλέξανδρου, σύμφωνα με την οποία οποιαδήποτε προσπάθεια για τον επιμερισμό του χρόνου τελεί υπό τους περιορισμούς που τίθενται από τις δυνατότητες του ανθρώπινου νου. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει σταμάτημα ή έναρξη της στιγμής/του στιγμιαίου, καθώς μια τέτοια αντίληψη αποτελεί προϊόν της πεπερασμένης σκέψης¹⁰⁹.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας προτείνει μια θεμελιώδους οντολογικής σημασίας θεώρηση της ύλης, που προσδίδει ένα πιο θετικό χαρακτήρα στο επιστημολογικό του μοντέλο. Προσπαθεί να συγκροτήσει ένα θεωρητικό σύστημα με εσωτερική συνοχή, πληρότητα και οικονομία αναφορικά με τις φυσικές έννοιες που αυτό περιλαμβάνει. Χρησιμοποιεί για το λόγο αυτό τις γνωσιολογικές, οντολογικές διαπιστώσεις του Αλέξανδρου Αφροδισέα, των οποίων οι απολήξεις επιτρέπουν την ταύτιση της έννοιας

κίνησιν μετροῦντος, τοῦ δὲ τὴν ἐκτὸς καὶ κατ' ἐνέργειαν, ὁ μὲν κατ' οὐσίαν οὕτως ἐστὶ δυσκατανόητος, εἶπερ καὶ χρόνος οὗτος ἄξιος λέγεσθαι, ὡς τὸν Ἀριστοτέλην μηδὲ φάναι ὅλως ἔγχρονα τὰ τὴν οὐσίαν αἰδίων ἔχοντα, ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον ὅσα τῶν γινομένων καὶ φθειρομένων μετρεῖται.

¹⁰⁸ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 169.

¹⁰⁹ Richard Sorabji, *Time, creation & the continuum*, London, Duckworth, 1983, σσ. 28-

της οὐσίας με το αριστοτελικό φυσικό εἶδος¹¹⁰. Σύμφωνα με αυτήν την προοπτική, ὅτι ανήκει ἤδη στο φυσικό γίνεσθαι ως εἶδος μπορεί a posteriori να γίνει αντιληπτό μέσω της εμπειρίας και της ακόλουθης ανάλυσης των δεδομένων της, πέρα από προσεγγίσεις που εξαντλούνται στη συζήτηση περί των αιτίων των ὄντων κατ' αφαιρέσιν της φυσικής πραγματικότητας¹¹¹. Θεωρεί, λοιπόν, πως «ή [...] οὐσία ἢ ὅλον τὸ τί ἐστίν ὑπάρχει, ἢ μέρος οὐσιῶδες τούτου, [...] ὁ γὰρ ὁρισμὸς πραγμάτων ἐστίν ἐκτὸς ψυχῆς ὑπαρχόντων, δηλαδή μὴ κατ' ἐπίνοιαν ὄντων, ὡς εἴρηται τῷ Ἀλεξάνδρῳ [...] ὁμοίως οὖν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς αἰτίοις οὐκ ἂν ὀρισθῆι τὰ πράγματα πρὶν ἂν χωριστὰ γένηται, καὶ κατ' ἐνέργειαν ὑπάρχοντα. ἡ δὲ ὑπαρξίς ἦττον ἐστὶ καθόλου τοῦτε εἶναι καὶ τῆς οὐσίας, σημαίνεται γὰρ αὐτῇ τὸ συνημμένον ἕκτε τῆς οὐσίας καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς ἐν τοῖς οὐσιν»¹¹².

Ο Κορυδαλέας παραδέχεται ὅτι η οὐσία αποτελεί ἔννοια συνώνυμη προς την ἐνεργεία ὑπαρξίν. Η ὕλη ὑπάρχει γενικά, ἀλλά για να αποτελέσει τέλεια οὐσίαν χρειάζεται το εἶδος, και συμφωνώντας σε αυτό

¹¹⁰ Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 193b 18: ἡ ἄρα μορφή φύσις.

¹¹¹ Πρβλ. Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Εἰς ἅπασαν τὴν Λογικὴν*, σ. 87: Τοιγαροῦν τὸ καθόλου, δεικνύται ὑφ' ἐστῆκος ἐν τοῖς οὐσι πρὸ τῆς ἐπινοίας διὰ πολλῶν [...] Ὑφ' ἐστῆκεν ἄρα ἐν τοῖς οὐσι, εἴπερ εἰσὶ πράγματα' πρόκειται για μια προσπάθεια αποδέσμευσης της αριστοτελικῆς φιλοσοφίας γενικότερα και της Λογικῆς ειδικότερα ἀπὸ τη σχολαστικὴ της μεθερμηνεία και την αυτονόμησή της ἀπὸ τη μεταφυσικὴ της αξιοποίηση, πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Λογικὴ*, σσ. XI-XII, XV, 34' πρβλ. ἐπίσης Ἀλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 7.21-23: Οἱ ὀρισμοὶ ὧν μὲν καθέκαστα οὐκ εἰσὶ, ὅτι ταῦτα μετὰ συμβεβηκότων τινῶν τὸ εἶναι τοιαῦτα ἔχει καὶ οὐκ ἀεὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ μεταπιπτόντων, καὶ αἰσθήσεων μᾶλλον, ἢ λόγου δηλώσοντας αὐτὰ δεομένων. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 193b 34-36: λανθάνουσι δὲ τοῦτο ποιοῦντες καὶ οἱ τὰς ἰδέας λέγοντες' τὰ γὰρ φυσικὰ χωρίζουσιν ἦττον ὄντα χωριστὰ τῶν μαθηματικῶν. Ἐδῶ υπονοεῖται ἡ διδασκαλία του Πλάτωνα' πρβλ. Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περὶ φύσεως*. Τὸ δεύτερο βιβλίο των *Φυσικῶν*, Αθήνα, Πόλις, 1999, σ. 82 (52).

¹¹² Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 90' πρβλ. Ἀλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 29.20-21: δῆλον πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ τὴν ὕλην αἰδίων οὐσαν μὴ δύνασθαι ποτε χωρὶς εἶδους εἶναι, ἢ ἐπινοία μόνον' ὁ.π., σ. 39.15-17: τὰ μὲν γὰρ ἐνυλα εἶδη νοητὰ μὲν ἐστίν, ἀλλ' οὐ τῇ αὐτῶν φύσει, [ἀλλ'] οὐδὲ καθ' αὐτά, ἀλλ' ὁ νοῶν αὐτὰ νοῦς νοητὰ ποιεῖ χωρίζων αὐτὰ τῆς ὕλης τῇ ἐπινοία καὶ ὡς ὄντα καθ' αὐτὰ λαμβάνων.

με τον Αλέξανδρο τον Αφροδισέα¹¹³, παραδέχεται την άποψη του Συμπλικίου ως οὐσία της ὕλης τη δυνατότητά της να ειδοποιείται¹¹⁴. Για το λόγο αυτό παρατηρείται πως «τὸ γὰρ εἶναι [...] λαμβάνεται, καὶ κατὰ παντὸς ὄντος ἐν τῇ φύσει, ἢ δὲ οὐσία τῇ ἰδίαν φύσιν σημαίνει τοῦ πράγματος καθ' ἣν ὑφέστηκεν [...] ὥστε ταῦτόν εἶναι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τοῦ πράγματος»¹¹⁵. Προς ἐπίρρωση της καθολικότητας της θέσης αυτής παραπέμπει¹¹⁶ τόσο στην άποψη του Αλέξανδρου για την ὕλην ως ὄν ὑπομένον¹¹⁷ όσο και στην ἀνάλυση του Συμπλικίου για την ὕλην ως ἐνεργεία ὑποκείμενον¹¹⁸ και οὐσίαν δυνάμει¹¹⁹, ἀλλὰ ἀκόμη και στα

¹¹³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 89: ὀρθῶς τοιγαροῦν Αλέξανδρός φησι τὴν ὕλην οὐ δεῖσθαι τοῦ εἶδους εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπάρχειν ἐνεργεία, ὅθεν ἡ ὕλη δυνάμει ἐστὶν οὐχ ὡς ὑποκείμενον, ἀλλ' ὡς εἰδοποιεῖσθαι πεφυκειά· πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σ. 17.9-12: πρὸς τὸ εἶναι τῇ ὕλη ἐνεργεία τὸ εἶδος αἴτιον (οὐ γὰρ οἶόν τε εἶναι αὐτὴν ἐν ὑποκειμένῳ ὄν ἐν τινὶ ἐστὶν ἐνεργεία ὄντι ὃ δύναται εἶναι και χωρὶς τοῦ ἐν ὑποκειμένῳ αὐτῷ ὄντος).

¹¹⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σσ. 95-96: ἡ μὲν [ενν. δύναμις] κοινὴ ἐστὶ πάση τῇ ὕλη καθ' ἣν [...] δεκτικὴ λέγεται, ἐκ φύσεως αὐτῆς τῶν εἰδῶν [...] Συμπλικίος διερμηνεύων, οὐσίαν τῆς ὕλης φησι τὴν δυνάμιν, και διὰ ταύτην οὐσίαν εἶναι, ὥστε τοῦ εἶδους παραγινομένου ὅπως ἂν μὴ φθαρῇ, ἡ ὕλη διαμένει τὴν δυνάμιν ταύτης, ὡς οὐσία ἢ ἐντελέχεια ἐστίν, ἢ δυνάμις, ἢ το ἐξ ἀμφοῖν.

¹¹⁵ Ο.π., σσ. 89-90.

¹¹⁶ Ο.π., σ. 92: Αλέξανδρος [...] τὴν ὕλην φησὶν ἐπιδέχεσθαι τὸ εἶδος τοῦ γινομένου, ἐπειδὴ καθ' ἑαυτὴν ὄν ἐστὶν ὑπομένον ἀεὶ και σώζον τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐ γὰρ δυνατόν ὑπομένειν τε και ὑποκείσθαι τινὶ οὐ μὴ ἐστὶ φύσις ἰδία, ὅθεν τὴν ὕλην οἰεῖται δεῖσθαι τοῦ εἶδους οὐκ εἰς τὸ εἶναι ἀλλ' εἰς τὸ εἶναι ἐνεργεία τέλειον ὄν, ὃ δὲ Συμπλικίος [...] τὸ ὑποκείμενον ἐνεργεία ὑποκείμενον εἶναι, ἀλλ' οὐ δυνάμει φησὶ [...] ἡ ὕλη φησὶ δυνάμει ἐστίν, οὐχ ὡς δυνάμει ὕλη, ἀλλ' οὐσία δυνάμει, οὐδὲ ὡς ἐνεργεία μέλλουσαν εἶναι. τὸ γὰρ ὑποκείμενον ἀληθῶς ὄν ἐστὶ, μάλιστα δὲ πάντων ὁ Φιλόπονος τοῦτ' αὐτὸ ἐκφαίνει [...] λέγων ὅτι ἐνεργεία ὄντα νῦν φαμέν τὰ ἐν ὑπάρξει ὄντα. Ἐπεὶ και ἡ ὕλη δυνάμει τ' ἄλλα οὐσα ὅσα ὑπαρξὶν ἔχει, και αὐθυπόστατά ἐστὶν, ἐνεργεία ἐστὶν ὕλη, εἰ γὰρ δυνάμει φαίης αὐτὴν ὕλην εἶναι, οὐκ ἔτι ἂν εἶη ὕλη.

¹¹⁷ Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σσ. 38.33-39.1: ὄν γὰρ οὐσα κατὰ τὸν ἑαυτῆς λόγον ὑπομένει τε και σώζουσα τὴν ἑαυτῆς φύσιν δέχεται τοῦ γινομένου τὸ εἶδος.

¹¹⁸ Πρβλ. Συμπλικίος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 211.10-11: φαμέν ἐνεργεία ὑποκείμενον αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ δὴ και τοῦτο δυνάμει ἔχει.

¹¹⁹ Πρβλ. Συμπλικίος, *Εἰς τὰ Περὶ ψυχῆς* [= Simplicius, *In libros Aristotelis de Anima commentaria*. Ed. Michael Hayduck, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Volumen XI. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXII], σ. 84.2-6: Οὐ δὴπου ὕλη δυνάμει ἐστίν, ἀλλ' οὐσία

λεγόμενα του Φιλόπονου περί ταύτισης ἐνεργεία ὄντος με το ἐν ὑπάρξει ὄν¹²⁰.

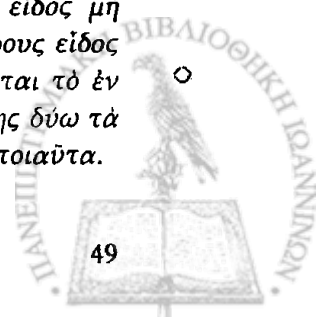
Στη συνάφεια της από κοινού εξέτασης της ὕλης και του εἶδους, ως στοιχείων αποτελούντων την κυρίως φυσική οὐσία, επιχειρείται από τον Κορυδαλέα η ανάλυση αναφορικά με την αὐξησιν. Αυτή αποτελεί εἶδος μεταβολῆς που επισυμβαίνει στη φυσική οὐσίαν κατά τὸ ποσόν¹²¹, και συνεπῶς η αποσαφήνιση της σχέσης ανάμεσα στις δύο φυσικοφιλοσοφικές ἐννοιες αποτελεί ἓνα επαγωγικό τρόπο προσδιορισμοῦ του εννοιολογικού περιεχομένου της φυσικής οὐσίας. Η σύζευξη εἶδους και ὕλης, εντός των ορίων της μεταβολῆς της φυσικής οὐσίας που προσδιορίζει η αὐξηση, αποδεικνύει την κοινή φυσικοφιλοσοφική προσέγγισή τους. Το πλαίσιο εντός του οποίου αναπτύσσεται η επιχειρηματολογία του Κορυδαλέα, καθορίζει η προσπάθεια να αποδειχτεί αν το εἶδος παραμένει το ίδιο σε σχέση με την εισροή ή απορροή της ὕλης εντός των ορίων που τίθενται από αυτό¹²². Διατηρεῖ επιφυλάξεις για το συμβιβαστικό χαρακτήρα της ερμηνευτικής προσέγγισης του Φιλόπονου που θεωρεῖ ότι το εἶδος, ως ὄλον, παραμένει

δυνάμει, οὐχ ὡς ἐσομένη ποτὲ κατ' ἐνεργείαν (μένει γὰρ αἰεὶ ὅπερ ἐστίν), ἀλλ' ὡς κατὰ τὸ δεκτικὸν οὐσιωμένη και τὴν ἀμυδρὰν και ἀτελεῆ οὐσίαν. τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια, ὡς τελειότης και ἐν τελειότητι ἔχον τὸ εἶναι, και αὐτὸ ὄν και τὸ σύνθετον ἐν τελειότητι συνέχον.

¹²⁰ Πρβλ. Ιωάννης Φιλόπονος, *Εἰς τὰ Περί γενέσεως και φθορᾶς*, σ. 44.22-25: ὅταν δὲ λέγω ἐνεργεία ὄν, τὸ ἐν ὑπάρξει ἀκουστέον, ἐπεὶ και ἡ ὕλη δυνάμει τᾶλλα οὐσα ἐνεργεία ἐστὶν ὕλη· εἰ γὰρ και ὕλη δυνάμει ἐστίν, οὐκέτ' ἂν εἶη ὕλη.

¹²¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 140: διαφέρουσι κατὰ τὴν ὕλην γένεσις [...] και αὐξησις, ἡ μὲν γὰρ γένεσις μεταβολὴ ἐστίν [...] ἐκ δυνάμει οὐσίας εἰς ἐντελεχεία οὐσίαν, και περὶ οὐσίαν ἐστὶ, ἡ δὲ αὐξησις περὶ τὸ ποσόν [...] ἐκ τῶν δυνάμει ὄντων εἰς ἐντελέχειαν μεταβολὴ ἐστίν.

¹²² Ο.π., σ. 175: πότερον προσιούσης τῆς ὕλης τὸ ἐν τῷ ᾧ προσετέθη εἶδος μὴ παραλιπὸν τὴν οἰκείαν ὕλην ἐπιβατεῦει τῇ προσελθούσῃ; Ἄλλ' ἦν αὐτὸ τὸ ἐπὶ μέρους εἶδος ἐν ὕλαις δυοί, τοῦτο δὲ ἀτοπώτατον, ὁμοίως δὲ ἀπιούσης τῆς ὕλης εἰ οὐ φθείρεται τὸ ἐν αὐτῇ εἶδος, ἀλλ' ἐπάνεισιν ἐς τὸ προσεχὲς μέρος, ἦν ἂν ἐν τῷ αὐτῷ μέρει τῆς ὕλης δύω τὰ ἐπὶ μέρους εἶδη, ἀλλὰ και τοῦτο οὐδὲν ἤττον ἀτοπον, ὥστε πάντως ἀπεμφαίνει τὰ τοιαῦτα.

το ίδιο ανεξάρτητα από της μεταβολές της ὕλης¹²³. Η διαφοροποίηση μερών και όλου, την καθιστά συγκεχυμένη και προβληματική, αφού δεν είναι δυνατόν να μεταβάλλονται τα μέρη κατόπιν της απορροής της ὕλης, ἔστω και τμηματικής, και το όλο να παραμένει το ίδιο¹²⁴. Από την άλλη διατυπώνει τη διαφοροποίησή του από την πρόταση του Αλέξανδρου Αφροδισέα, σύμφωνα με την οποία η αύξηση αποδίδεται στο εἶδος, το οποίο μένει το ίδιο, παρά στην ὕλην. Η τελευταία αντικαθίσταται με άλλη ὕλη κατόπιν της απορροής της¹²⁵. Καθιστά, με αυτό τον τρόπο εμφαντικά

¹²³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 175: ὁ [...] Φιλόπονος οὐκ ἔχων ὅπως τὴν ἀπορίαν ἐκφύγη, ἔοικεν ἑαυτῷ ἀντιφάσκειν [...] εἰ καὶ φησὶ ἡ ὕλη ῥέει, τὸ εἶδος μέντοι μένει τὸ αὐτὸ [...] τῆ [...] ταύτην δόξαν ἀπαγορευσάμενος ἅμα τῇ ὕλη ὑπεκρεῖν λέγει τὸ εἶδος, καὶ μεταβάλλειν τὰ μέρη [...] ὁμως [...] ἀποβλέπειν ἡμᾶς δεῖ εἰς τὸ συναμφοτέρον, καὶ τὸ ὅλον, οὐ πάθος ἐστὶν ἡ αὐξήσις [...] τὸ δὲ ὅλον ὡς εἶδος ἐστὶ [...] καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο μένειν. Πρβλ. Ἰωάννης Αλεξανδρέας ὁ Φιλόπονος, *Εἰς τὰ Περι γενέσεως καὶ φθορᾶς*, σσ. 106.8-15: πᾶσα ἡ ὕλη κατὰ μέρος ὑπεκρεῖ, καὶ εὐθύς ἕτερον ἀντεισφύεται ὅθεν ἐν καὶ καὶ τὸ αὐτὸ κατ' ἀριθμὸν ὑπομένει τὸ εἶδος. σαφῆς δὲ ἡμῖν δι' ὑποδείγματος ὁ λόγος γινέσθω. ὡσπερ γὰρ εἰ τις ἐν ποταμῷ παραρρέοντι σκιὰν ἀπὸ τινος σώματος γινομένην ἐπινοήσειεν, ἡ μὲν σκιά ἐν ὑποκειμένῳ τῷ ὕδατι οὔσα μία ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ κατ' ἀριθμὸν, τὸ μέντοι ὕδωρ οὐ αὐτὸ ὑπομένει, ἀλλὰ κατὰ μέρος τὸ μὲν ὑπεκρεῖ τὸ δὲ ἀντεισέρχεται. Στην πραγματικότητα η ἀποψη του Κορυδαλέα δεν αποκλίνει στο βαθμὸ που ἴδιος νομίζει, ἀπὸ την ἀντίστοιχη του Φιλόπονου. Η ἀπόρριψη της πρώτης ἐγκείται στο μᾶλλον ατυχῆς, κατὰ τον Κορυδαλέα, παράδειγμα της σκιάς και του ποταμοῦ που χρησιμοποιεῖ ὁ Φιλόπονος, και το οποίο επιτρέπει να θεωρηθεῖ πως εἶναι δυνατόν η ὕλη να αντικατασταθεῖ καθολοκληρίαν ἀπὸ ἄλλη, ὅμοια, και τὸ εἶδος να παραμένει το ἴδιο, ἐνῶ δεν καθιστᾶ σαφῆς με ποιο τρόπο το νερὸ μπορεῖ να απορρέει κατὰ μέρος· πρβλ., ὁ.π., σσ. 107.3-11: ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕλην νομιστέον ὅλην καθ' ὅλην αὐτὴν τῷ χρόνῳ ἀμείβεσθαι, κατὰ μέρος ὑπεκρέουσας, ὥστε μηδὲν εἶναι σῶμα ἐν ἡμῖν, γηράσασι τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῆς πρώτης συμπήξεως ὑποκειμένου ἐν ἡμῖν. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, δυνατόν ἦν καὶ ἀθάνατα εἶναι τὰ ζῶα, αἰετῆς ὕλης ἀκμαζούσης. νῦν γὰρ διὰ κάμνειν τῷ χρόνῳ οὐ δύναται δι' ὅλου σῶζειν τὸ εἶδος ἡ ὕλη, τῶν συναρμοσθέντων διὰ τὸ πάσχειν ἀπὸ τῶν ἐναντίων δυνάμεων τὴν ἀρμονίαν καὶ σύγκρασιν δι' ὅλου σῶζειν μὴ δυναμένων. οὐκοῦν οὐ πᾶσαν ὑπονοητέον διαφορεῖσθαι, ἀλλὰ ταύτης τὰ στερεώτερα μάλιστα αἰετῆς αὐτὰ κατ' ἀριθμὸν ὑπομένειν. Πρβλ. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 181. Το πρόβλημα με τη διευκρίνιση αὐτὴ εἶναι ὅτι προσλαμβάνει ἐν εἶδει ὕλης μέρη του σώματος, τα οποία θα μπορούσαν να θεωρηθοῦν ὡς ξεχωριστὸ το καθένα εἶδος, και ἐπομένως δεν ὀρίζεται ἓνα σταθερὸ σημεῖο ἀναφοράς σχετικά με τὴ φύση του υποκειμένου τῆς αὐξήσης. Ὁ Κορυδαλέας ἀπορρίπτει τὴ θεώρηση του Φιλόπονου, γιατί δεν του παρέχει μια σαφὴ μέθοδο ἀναγνώρισης τῶν ὀρίων τῆς κυρίως φυσικῆς οὐσίας.

¹²⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 175: ἄπορα τὰ λεγόμενα δοκεῖ, ἐπειδὴ γὰρ τὸ ὅλον οὐδὲν ἐστὶ παρά τὰ μέρη, ἀλλ' αὐτὰ ταῦτα ὁμοῦ λαμβανόμενα τῷ τρόπῳ τῶν μερῶν ἀπάντων μεταβαλλόντων, οὐκ ἀληθεύεται μεταβάλλον τὸ ὅλον;

¹²⁵ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σ. 13.21-25: ἐπεὶ τοίνυν τὸ ποιόν, ὃ καὶ εἶδος ἐστὶ, μένει, τὸ δὲ ποσὸν οὐ μένει, καὶ αἴτιον τοῦ μὴ μένειν αὐτὸ ταῦτόν ἢ

πρόδηλη την απόφαση του να κινηθεί στο μέσο του διαστήματος που χωρίζει τις δύο παραπάνω ερμηνείες¹²⁶, έτσι ώστε ο τρόπος αύξησης της φυσικής ουσίας να είναι σύμφωνος με την αριστοτελική ανάλυση, κατά την οποία «είδος ὁ λόγος καὶ τὸ τί ἐστὶ λέγεται ἀλλ' οὐ θάτερον τοῦ συνθέτου μέρους»¹²⁷.

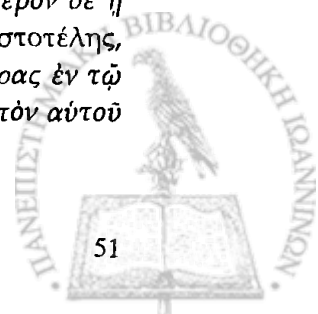
Στα πλαίσια του σαφούς προσδιορισμού των ιδιοτήτων της ύλης, ως δεδομένου στοιχείου πλέον της εμπειρίας, εκδιπλώνεται και η συζήτηση αναφορικά με τη σχέση ὕλης και ποσότητας. Η αφετηρία της διασκόπησης αυτής στο κορυφαίο κείμενο προκύπτει από το σχολιασμό αντιφατικών φυσικοφιλοσοφικών διαπραγματεύσεων του Αριστοτέλη. Η πρώτη αποτελεί βασική παραδοχή του Ε' Βιβλίου των Φυσικῶν του Αριστοτέλη, όπου, σύμφωνα με τον Κορυδαλέα, «τὴν πρώτην ὕλην μὴ εἶναι ἐν τόπῳ φησὶν ὁ Φιλόσοφος, εἶδ' ἂν ἡ ὕλη ποσὴ ἦν, οὐδὲν κωλύει μὴ εἶναι ἐν τόπῳ, ὁ γὰρ τόπος αἰεὶ παρέπεται τῷ ποσῷ»¹²⁸. Το δεύτερο χωρίο προέρχεται από το Α' Βιβλίο του Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς ἔργου του Σταγειρίτη, όπου «τὸ

τῆς ὕλης ῥύσις, διὰ τοῦτο κατὰ μὲν τὴν ὕλην οὐκ αὐξεται τὰ αὐξόμενα, κατὰ δὲ τὸ εἶδος. τοῦτο γὰρ ταῦτόν μένον. τοῦ γὰρ καθ' αὐτὸ ὑφεστῶτος ἢ αὐξησις, κατὰ τὸ μένον ἐν αὐτῷ γίνεται, καθ' αὐτὸ δὲ ὑφεστῶτος τὸ συναμφοτέρων, ὁ κατὰ τὸ εἶδος μένει.

¹²⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 183: τὴν μέσσην ὁδὸν βαδίσαντες ραδίως ἀποπτύσωμεν τοὺς ἀντιθέτους ἐκ διαμέτρου λόγους. τοῖς μὲν γὰρ ἀμείβεσθαι πάντα τὰ μέρη λέγουσιν ἀλλάσεσθαι σμικρὸν εἰπόμεν, ἀλλ' οὐ παντελῶς, τοῖς δὲ τὰ αὐτὰ μένειν δισχυριζόμενοις, μένειν ἀλλ' οὐκ ἀπαραλλάκτως.

¹²⁷ *Αὐτόθι*.

¹²⁸ *Ο.π.*, σ. 135: δεῖ εἰδέναι, ὅτι διχῶς οἱ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνηματισταὶ τὴν περικοπὴν ταύτην ἐκτίθενται, οἱ μὲν γὰρ τὸ ὁ γίνεται φασὶ τὸ σύνθετον, ὁ μὴ ἔστιν ἐνεργεία, οὐδὲ ἐν τόπῳ, οἱ δὲ τὸ ὁ γίνεται νοῦντες τὴν ὕλην, μὴ εἶναι λέγουσιν ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ, οὗτος γὰρ ταῖς ποιότησι παρακολουθεῖ, οἷον τῷ μὲν θερμῷ ὁ ἄνω, τῷ δὲ ψυχρῷ ὁ κάτω τίθεσθαι, τὸ δὲ κινούμενον ὠφείλει ἐν τόπῳ ὑπάρχειν ὀρισμένῳ [...] καλῶς λέγεται παρὰ τινων ὑπομνηματιστῶν, ὅτι ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ, οὔτε γὰρ σῶμα ἐστίν, οὔτε ποιὰ, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ἐστὶ πρῶτον μὲν ἡ ποσὴ, δεύτερον δὲ ἡ μέρος τοῦ συνθέτου, τρίτον δὲ ὡς ἤδη ταῖς ποιότησι διατεθειμένη. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 212b 27-30: καὶ ἔστιν ὁ τόπος καὶ πού, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ δέ, ἀλλ' ὡς τὸ πέρασ ἐν τῷ πεπερασμένῳ. οὐ πᾶν τὸ ἐν ἐν τόπῳ, ἀλλὰ τὸ κινητὸν σῶμα. καὶ φέρεται δὴ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον ἕκαστον εὐλόγως.

γιγνόμενον ἀνάγκη φησὶν μὴ ἐν τόπῳ εἶναι»¹²⁹. Σε κάθε περίπτωση η διερεύνηση σχετικά με την ὕλη έχει ως αφετηρία της την αἴσθησι. Ὁσαύτως επιδιώκεται η εγκυρότητα των αριστοτελικῶν επιστημολογικῶν προϋποθέσεων περί ἀιδιότητος της ὕλης.

Στρέφεται, λοιπόν, στην εξέταση της ὕλης ως σώματος και το ενδεχόμενο συνακόλουθης θεώρησής της ως ουσιώδους εἶδους. Δύο εκδοχές της προσέγγισης αυτής αποτελούν οι απόψεις ὡς «σῶμα τὴν ὕλην ἔφασαν»¹³⁰, και συγκεκριμένα του Σιμπλίκιου¹³¹ και του Ιωάννη του Φιλόπονου¹³². Και στις δύο περιπτώσεις καθοριστική κρίνεται η

¹²⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 135. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Περί γενέσεως και φθορᾶς*, 320b 22-25: Ἐπει δ' ἐστὶ και οὐσίας ὕλη σωματικῆς, σώματος δ' ἤδη τοι οὐδὶ (σῶμα γὰρ κοινὸν οὐδέν), ἡ αὐτὴ και μεγέθους και πάθους ἐστὶ, τῷ μὲν λόγῳ χωριστῇ, τόπῳ δ' οὐ χωριστῇ, εἰ μὴ και τὰ πάθη χωριστά.

¹³⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς*, σσ. 124-125. Πρβλ. αὐτόθι: ὁ μὲν Φιλόπονος [...] σαφῶς οἶεται δεικνῦναι ἀπλοῦν εἶναι σῶμα τὴν ὕλην [...] οὕτως ἐστὶ και ποσότης οὐσιώδης ὡς ὄντοτης τῆς ὕλης [...] Φαίνεται δὲ και ὁ Σιμπλίκιος τοῦτ' αὐτὸ νομίσαι [...] διττὸν γὰρ εἰπῶν τὸν ὄγκον τὸν μὲν ὕλικόν, τὸν δὲ εἰδικόν, ὄγκον εἶναι ὕλικόν φησὶ τὴν ὕλην.

¹³¹ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 232.15-18: τὰ μὲν γὰρ-συμβεβηκότα περὶ τὰς οὐσίας μεταβάλλεται, αἱ δὲ οὐσίαι περὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων ποσὸν ἢ κατὰ στέρησιν, ἤτοι περὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ὄντος παράλλαξιν, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν περὶ τῆς διαστάσιν και τὸν ὄγκον τὸν ὕλικόν.

¹³² Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, *Κατὰ τῶν Πρόκλου περὶ ἀιδιότητος κόσμου ἐπιχειρημάτων*, σσ. 405.23-406.6 [= Hugo Rabe, *Ioannes Philoponus, De aeternitate mundi contra Proclum*, Leipzig, Georg Olms Hildesheim, 1899]: ἡ. Ὅτι οὔτε πᾶσα ποιότης οὔτε ποσότης συμβεβηκός ἐστίν, ἀλλ' ἐστὶν οὐσιώδης ποσὸν και ποιόν. και ὅτι τὸ ἐν τοῖς σώμασιν αὐθυπόστατον και ἡ ἀπλῶς οὐσία τὸ ἀόριστόν ἐστὶν τριχῆ διαστατὸ ἔσχατον ὄν πάντων ὑποκείμενον. ζ. Ὅτι οὐδὲν κωλύει ὑποκείμενον εἶναι ἤτοι ὕλην τὸ τριχῆ διαστατό, κἂν μὴ ἀνείδεον ὑπάρχη. και ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων πάντη εἶναι ἀνείδεον ἐνδέχεται οὐδὲ αὐτὴν ἦν ὑποτίθενται ὕλην ἀσώματον, εἴπερ ὅλως τῶν ὄντων ἦν. και ὅτι ἀπλούστατόν ἐστὶν τὸ τριχῆ διαστατόν. Πρβλ. σχετικά με τὸ τριχῆ διαστατόν και τὰ σχόλια για τις απόψεις του Φιλόπονου, Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1331-20-23: και εἰ τὰ πάντων εἶδη, φησὶν, ἀφέλοι τις, δῆλον, ὅτι τὸ τριχῆ διαστατόν αὐτῶν καταλείπει μόνον, καθ' ὃ οὐδὲν οὐδενὸς διοίσει οὐδὲ τῶν παρ' ἡμῶν σωμάτων, ὥστε και τὰ οὐράνια συνθέσεως ἔχοντα λόγον, και λύσεως ἔξει και φθορᾶς' σχετικά με τον καινοφανή χαρακτήρα ἀλλὰ και την οντολογική προβληματικότητα της θέσης του Φιλόπονου για την ὑπαρξὴ διαστάσεων στην ὕλη, ἔστω και αν αὐτὴ στερεῖται του εἶδους, πρβλ. Richard Sorabji, "John Philoponus", στο: Richard Sorabji, *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, London, Duckworth, 1987, σσ. 18-23' David Furley – Cristian Wildberg (eds.), *Philoponus Corollaries on Place and Void with Simplicius Against Philoponus on the Eternity of the World*, London, Duckworth, 1991, σ. 117 (29).

διασαφήνιση της σχέσης ανάμεσα στην ύλη και την ειδοποιημένη ή μη ποσότητα¹³³. Το πρόβλημα εντοπίζεται στο ότι αν αναγνωριστεί πως η ύλη ανήκει ἀπλῶς τόσο στην κατηγορία της ουσίας όσο και της ποσότητας που αποτελεί συμβεβηκός, τότε θα έπρεπε, εκτός από το να είναι παρά τη λογική ταυτόχρονα και τα δύο¹³⁴, να προϋποτίθεται και η ενύπαρξη σε αυτήν, ως ουσία πλέον, της αρχής της αντίθεσης, οπότε θα ήταν φθαρτή.

• Αυτός είναι ο κίνδυνος που εγκυμονεί η πρόταση του Φιλόπονου. Η ερμηνεία του Σιμπλίκιου, αν και πιο κοντά σε αυτή του Κορυδαλέα, ταυτίζει την ύλη με την πλήρη έλλειψη κάποιας ποιότητας, την οποία θεωρεί ως στέρησιν.

Η λύση που προτείνεται, έχει λογικό χαρακτήρα. Πρόκειται για την αξιοποίηση ανάλογης πραγμάτευσης του Αλέξανδρου Αφροδισέα σχετικά με το είναι της ὕλης¹³⁵. Ο Κορυδαλέας θεωρεί την ύλη, γενικά, ως σωματικότητα, της οποίας η εξέταση τίθεται εντός των ορίων ενός συγκεκριμένου μεγέθους¹³⁶. Μένει να αποδειχτεί ποια είναι η σχέση αυτής της επιμέρους εννοιολογικής πτυχής του σώματος με το εἶδος. Το μειονέκτημα της οπτικής τόσο του Σιμπλίκιου όσο και του Φιλόπονου, συνίσταται, σύμφωνα με τον Κορυδαλέα, στο ότι δεν λαμβάνουν υπόψιν πως «κοινότερον οὖν λαμβανομένης τῆς ἀρχῆς τῶν εἰδῶν εἴτε κοινή τις ἔστι καὶ ἀδιάφορος διάθεσις, εἴτε ὠρισμένη καὶ ἰδία τοῦ προσεχῶς

¹³³ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 131: *πότερον ἢ ποσότης ἡγεῖται τῶν εἰδῶν συναϊδῖος οὐσα τῇ ὕλῃ, ἀγέννητός τε καὶ ἀφθαρτος, ἢ ἔπεται τούτοις.*

¹³⁴ *Αυτόθι*, σ. 131: *τὸ αὐτὸ γὰρ ἢ τοιοῦτον ἐν δυσὶ τάττεσθαι κατηγορίαις ἀδύνατον.*

¹³⁵ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σσ. 52.20-54.1, ζήτημα ζ': *Τί ἔσται ἢ ὕλη εἰ παρά μὲν τῆς στέρησεως ἔχει τὸ ἄποιος εἶναι καὶ ἀσχημάτιστος, παρά δὲ τοῦ εἶδους τὸ πεποιῶσθαι καὶ ἐσχηματίσθαι.*

¹³⁶ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 131: *οἱ δὲ λόγοι, οἷς σῶμα τὴν ὕλην εἶναι δείκνυται, ἐμπεδοῦσι μὲν τὴν ἀόριστον ἐν ὕλῃ διάστασιν, οὐδὲν δὲ συμβάλλονται εἰς σύστασιν τοῦ σώμα λέγειν τὴν ὕλην. τὸ γὰρ λεγόμενον, ὅτι τὸ σῶμα ἔστι τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος γίγνεται ἅπαντα, ἀληθὲς μὲν εἰ σῶμα φασι τὸ ἀόριστως διαστατόν, οὐ μὴν τὸ ὠρισμένως ποσόν.*

ἀναφύντος εἶδους»¹³⁷. Ὡς προς το πρώτο σημείο του διαζευκτικού σχήματος, η ἔννοια που αποτελεί την απαραίτητη προκείμενη για να καταστεί τελέσφορη η συλλογιστική πορεία που ακολουθείται είναι αυτή της ἐπιτηδειότητος¹³⁸.

Στόχο της συγκεκριμένης ανάλυσης στο κορυδαλικό κείμενο αποτελεί το να χρησιμοποιηθεί η ἐπιτηδειότης για να αποδειχτεί η σωματικότητα της ὕλης. Η προσέγγιση αυτή φαίνεται να λαμβάνει υπόψιν τα σχετικά παραδείγματα του Αλέξανδρου Αφροδισέα, αναφορικά με τη στέρησιν και την ἐπιτηδειότητα¹³⁹, τα οποία στηρίζονται σε λογικά σχήματα του αριστοτελικού κειμένου¹⁴⁰. Αυτή η επιλογή, ωστόσο, βρίσκεται σε αντίθεση με όσα αποτελούν την προγραμματική θέση του

¹³⁷ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 137. Ο Κορυδαλέας εδώ αξιοποιεί, κατ' αναλογίαν, την κατά νόμον διάθεσιν του Αριστοτέλη. Πρβλ. Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περί φύσεως*, σσ. 74, 75 (25) ο σχολιαστής μεταφράζει την κατά νόμον διάθεσιν ως συμβατική διάταξη έχοντας ως υπόψιν τα σχετικά σχόλια του Φιλόπονου· πρβλ. Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, *Εἰς τὰ Περί γενέσεως και φθορᾶς* σ. 213.9-11: *εἰ δὲ εἶη τὴν κατὰ νόμον, σημαίνει τὴν θέσει και μὴ φύσει διάθεσιν· ὡς γὰρ δοκεῖ τῷ τεχνίτῃ, διατίθησι τῶν τεχνητῶν τὰ σχήματα οὐ φύσει ὄντα, ἀλλ' ἐπινοία, και νόμῳ προαιρέσεως γινόμενα.*

¹³⁸ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 137: *ἡ δὲ ἐπιτηδειότης δεκτικὴν καθίστησι τὴν ὕλην τῶν εἰδικῶν διαφορῶν.*

¹³⁹ Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων*, σσ. 52.28-53.3: *οὕτως οὖν και τῇ ὕλῃ εἶη ἂν τὸ ὕλη εἶναι οὐκ ἐν τῷ ποιῶ εἶναι, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπιτηδειότητα ἔχειν και δύναμιν, καθ' ἣν ἐστι δεκτικὴ ποιότητων, τὸ δ' ἄποιον αὐτῇ συμβέβηκεν οὐκ ὄν αὐτῆς συμπληρωτικὸν τῆς οὐσίας, ὡς και παντὶ τῷ δεκτικῷ τίνος τὸ μὴ εἶναι τοῦτο οὐ ἐστι δεκτικόν. οὐσα δ' ἐν τῷ μεθορίῳ τούτῳ εἶη ἂν και ἄφθαρτος.* Πρβλ. *ὁ.π.*, σ. 53.14-15: *ἡ γὰρ ἐπιτηδειότης ἡ πρὸς τι μεταξύ ἐκείνου τε και τῆς στέρησεως αὐτοῦ.*

¹⁴⁰ *ὁ.π.*, σσ. 53.19-30: *Αριστοτέλης ἐν πρώτῳ τῶν Προτέρων ἀναλυτικῶν [...] οὕτω λέγει [...], ὅτι εἰ και ὅτι μάλιστα ἀληθὲς ἐπὶ τῆς ὕλης τὸ τῇ αὐτῆς φύσει ἄποιον αὐτὴν εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ αὐτῆς τοῦτ, ἀλλὰ συμβέβηκεν αὐτῇ, ὡσπερ ποτὲ και τὸ ποιότητα ἔχειν, ὡς και τῷ ἀνθρώπῳ και τὸ ἄμουσον και μουσικόν, και ὁ κηρὸς δὲ ἀσχημάτιστος ὢν τῇ αὐτοῦ φύσει σχηματιζόμενος οὐ φθείρεται, ὅτι μένει τούτῳ τὸ κηρῷ εἶναι· πρβλ. Αριστοτέλης, *Ἀναλυτικά πρότερα* 51b 5-10: *διαφέρει δὲ τι ἐν τῷ κατασκευάζειν ἢ τοῦτο και εἶναι μὴ τοῦτο, οἷον τὸ μὴ εἶναι λευκόν τῷ εἶναι μὴ λευκόν. οὐ γὰρ ταῦτόν σημαίνει, οὐδ' ἐστὶν ἀπόφασις τοῦ εἶναι λευκόν τὸ εἶναι μὴ λευκόν, ἀλλὰ τὸ μὴ εἶναι λευκόν.* Γιὰ το συσχετισμὸ του παραπάνω κειμένου του Αλέξανδρου Αφροδισέα με ἄλλα χωρία στις *Φυσικὰς ἀπορίας και λύσεις*, και ειδικότερα για τη σχέση ὕλης και στέρησης, πρβλ. R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 1.1-2.15*. London, Duckworth, 1992, σσ. 102 (329), 104 (335-336).*

Κορυδαλέα περί συγκρότησης μιας φυσικοφιλοσοφικής πρότασης με δομή που να έχει ως βασικό κριτήριο της την αίσθηση. Οι λογικές κατηγοριοποιήσεις που διατυπώνονται, τελικά μάλλον υπονομεύουν την προσπάθειά του να ορίσει το εννοιολογικό περιεχόμενο της κυρίως φυσικής ουσίας, καταρχήν, στη σύγχρονη εξέταση των εννοιών της ὕλης και του εἶδους. Τις διαφοροποιεί χρονικά, αφού υποδεικνύει ως ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στη στέρηση που χαρακτηρίζει την ὕλη, και το εἶδος τη διάθεσιν ἢ την ἐπιτηδειότητα¹⁴¹. Αυτό συμβαίνει, χωρίς να αποδεικνύει, αν μια τέτοια ποιοτική προσέγγιση είναι δυνατόν να διαπιστωθεί στη φύση, ανεξάρτητα από αναφορά στην ταυτόχρονη ὑπαρξη φυσικού εἶδους¹⁴².

¹⁴¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 100: *δήλον γίνεταί τι ἐστὶ στέρησις, ὀρίζεται γὰρ ἀπουσία τοῦ εἶδους ἐν ὑποκειμένῳ δεκτικῷ*.

¹⁴² Τα παραδείγματα του Κορυδαλέα αναφορικά με τα ἐν τοῖς κατὰ τέχνην δεν αντιστοιχοῦν προς τις θεωρητικές προκειμένες τις ἀνάλυσής του σε σχέση με τα ἐν τοῖς κατὰ φύσιν. Σε ὅσα ἔχουν να κάνουν με την τέχνη, η θεώρηση της ὕλης γίνεται ως ορισμένη, υπαρκτή ἢ ἐντὸς μεγέθους ποσότητα αντικειμένου της αίσθησης (π.χ. ο λίθος ἢ ο χρυσός). Δεν μπορεί να συμβαίνει το ἴδιο, σύμφωνα με την προηγούμενη ἀνάλυσή του, με την ὕλην των φυσικῶν ὄντων. Ἴσως αυτό να οφείλεται στο ὅτι ο Κορυδαλέας ἐπιθυμεί να ακολουθήσει την αριστοτελική μεθοδολογική ἐπιταγή, ως προσφορότερο τρόπο προσέγγισης της φυσικής πραγματικότητας· πρβλ. Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 184a 16-18: *πέφυκεν δὲ ἐκ τῶν γνωριμότερων ἡμῖν ἢ ὁδὸς και σαφεστέρων ἐπὶ τὰ σαφέστερα τῆ φύσει και γνωριμότερα*· ὁ.π., 199a 15-17: *ὅλως δὲ ἡ τέχνη τὰ μὲν ἐπιτελεῖ ἃ ἡ φύσις ἀδύναται ἀπεργάσασθαι, τὰ δὲ μιμεῖται*· πρβλ. Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περί φύσεως*, σσ. 141-143. Για την ἀναλογία ἀνάμεσα στο φύσει και τέχνη πρβλ. ὁ.π., σσ. 208, 218 κ.ε' Κώστας Θ. Πέτσιος, «*Theses philosophicae*», σ. 246. Εἰδικότερα, αναφορικῶς με τη σχέση φύσης, φυσικοφιλοσοφικού μεθοδολογικού μοντέλου και λόγου πρβλ. Κωνσταντῖνος Πέτσιος, *Φιλοσοφικές ἐννοιες ως τρόπος ἐπιχειρηματολογίας στους αττικούς ρήτορες*. Διδακτορική διατριβή, Γιάννινα, 1993, σσ. 294-301, ὅπου παρατηρεῖται ὅτι στη συνάφεια των κατ' ἀναλογίαν παραδειγμάτων που προσφέρει η φύση ως μέτρο για την «κινητοποίηση του λόγου», ἐπιτυγχάνεται η «ρῦθμιση των δυνάμεων της συλλογικής ζωής»· Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περί φύσεως*, σ. 141. Για τη σημασία που ἀποδίδει ο Κορυδαλέας στη *Λογικὴν* πρβλ. Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰς ἅπασαν τὴν Λογικὴν τοῦ Αριστοτέλους*, σ. 1: *Λόγος δὲ τεχνικός ἀπὸ διανοίας ἡσκημένης προεληλυθὼς τομώτερος ἐφάνη μαχαίρας, και ὀξύτερος ἀκκῆς, ἐχθροὺς μὲν ἀνιάσας, φίλους δὲ τέρψας, και τὸν λέγοντα δὴ οὐ μόνον παρά γε φίλους, ἀλλὰ ἄν τοῖς ἐχθροῖς οὐ τοῦ τυχόντος ἀξιῶσας ἐπαίνου. Οἶδε γὰρ και πολέμιος θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετὴν*· πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ Λογικὴ στὴ νεότερη Ἑλλάδα*. Τόμος Β', Ἰωάννινα, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 1999, σ. 13· Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Προοίμιον εἰς Λογικὴν*. Athanase Papadopoulos – Constantin Noica (eds.), Bucarest, Association Internationale d' Études du Sud - Est Européen Comité National Roumain, 1970, σ. 3: *Εἰς δὲ φιλοσοφίας ἐπίβασιν εἰσοδὸς ἐστὶ μία, ἢ διὰ τῆς λογικῆς μεθόδου φέρουσα, οὕτως ἀναγκαῖα, ὡς τῷ αὐτῷ μέτρῳ τὴν φιλοσοφίαν τοῖς μαθητιῶσι μετρεῖσθαι ὅσῳ και τῆς μεθόδου ταύτης ἔτυχε ἕκαστος εὐμοιρήσας*. Πρβλ.

Τό ότι η ἐπιτηδειότης ως διάθεσις της ὕλης να μορφοποιηθεῖ με συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά, προϋποτίθεται της εἰδοποίησής της. Αυτό υποδεικνύεται από το παράδειγμα του Κορυδαλέα σχετικά με το αδύνατο της ἐκ τοῦ μηδενός, ἐν τοῖς κατὰ τέχνην και κατ' αναλογία ἐν τοῖς κατὰ φύσιν¹⁴³. Χρησιμοποιεῖ την ἐκφραση κατὰ φύσιν για τα εἶδη που ἔχουν υστερότερο και προσεχές εννοιολογικό περιεχόμενο, για να καταστεί σαφής η διαφοροποίηση με την ἐκφραση τῆ φύσει, η οποία αναφέρεται μάλλον στην ὕλη ως όχι λιγότερο αληθινό ον¹⁴⁴.

Σύμφωνα με τον Κορυδαλέα μία οὐσία, στα πλαίσια μιας λογικής αφαίρεσης, δεν είναι περισσότερο ή λιγότερο οὐσία από μία ἄλλη συνώνυμή της και για το λόγο αυτό το συμβεβηκός δεν είναι λιγότερο οὐσία από την ὕλην¹⁴⁵. Το σημείο όμως, όπου εστιάζεται το ενδιαφέρον

τη βιβλιοκρισία του Λίνου Γ. Μπενάκη για την ἐκδοση του Προοιμίου εἰς Λογικήν, «Théophile Corydalée, *Introduction à la Logique - Προοίμιον εἰς Λογικήν*. Texte grec établi par Athanase Papadopoulos, précédé par une étude de Cléobule Tsourkas, traduit et présenté par Constantin Noica. (Association Internationale d' études du Sud - Est Européen, Comité National Roumain, Oeuvres philosophiques de Théophile Corydalée, Tome I), Bucarest, 1970, XXXVIII, 273», στο: Λίνος Γ. Μπενάκης, *Μεταβυζαντινή Φιλοσοφία*, σσ. 21-24 [= Ελληνικά 24 (1971) σσ. 437-441].

¹⁴³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 138: ἐν τοῖς κατὰ τέχνην οὐδεῖς ἂν λέγοι ἐκ τοῦ μηδενός παράγεσθαι τὰς μορφάς ἄλλὰ μετασχηματίζοντα τὸν τεχνήτην την ὑποκειμένην αὐτῷ ὕλην, ἢ ἐκ λίθου ἀνδριάντα ποιεῖν, ἢ ἐκ χρυσοῦ δακτύλιον, καίτοι μηδενός μέρους τῆς μορφῆς προηγουμένου ἐν τῇ ὕλῃ ἐνεργεία, ἄλλὰ δυνάμει μόνον, οὕτως ἐν τοῖς κατὰ φύσιν τὰ ποιοῦντα κατὰ μεταβολὴν τῆς ὕλης παράγοντα τὸ εἶδος καίτοι μὴ πρότερον ὄν ἐνεργεία. Στο χωρίο αυτό διαπιστώνονται αναλογίες ως προς τον τρόπο προσέγγισης των κατὰ φύσιν ανάμεσα στον Κορυδαλέα και το Σιμπλίκιο. Ο δεύτερος χρησιμοποιεῖ την ἐκφραση αυτή ώστε να εννοεῖ ὅσα είναι σύμφωνα με κάποιες προδιαγραφές· πρβλ. Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περί φύσεως*, σσ. 73 (17) Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 271.10-12: οὐ μέντοι ταῦτόν ἐστὶ τὸ φύσει τοῦ κατὰ φύσιν· και γὰρ κατὰ φύσιν λέγομεν εἶναι τῶν φύσει τὰ τὴν οἰκείαν ἔχοντα τελειότητα.

¹⁴⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 94. τὸ ὄν και τὸ εἶναι, τῶν ἀφ' ἐνός ἐστίν, ἐστὶ μεν οὖν ὡς ἀπὸ τοῦ εἶδους λέγεται, ἐστὶ δὲ ὡς ὑπὸ τῆς ὕλης, τῆ γὰρ φύσει πρότερον ἢ ὕλη, τῆ δὲ ἀξία τὸ εἶδος [...] και γὰρ ἢ ὕλη δυνάμει λέγεται πρὸς τὸ εἶδος, ἄλλ' οὐχ ὅτι οὐκ ἐστὶ πράγμα ἀληθές. Πρβλ. Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περί φύσεως*, σσ. 73 (17).

¹⁴⁵ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 72: Ἐπειδὴ τοιγαροῦν οὐσία λέγεται πρῶτως ἢ κυρίως οὐσία, ἀπλῶς ὁ Φιλόσοφος ταῖς οὐσίαις ἀπονέμει τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον και ἥττον [...] ὀρθῶς οὖν ταῖς οὐσίαις ἢ συμβεβηκότων ὑποδύουσι λόγον προσῆκει τὸ μᾶλλον και ἥττον. τοῖς δὲ συμβεβηκόσιν ἢ οὐσίαις ὁμοιότητα

του, αποτελεί το τι συμβαίνει, όταν η ἄνεσις και η ἐπίτασις αφορούν στην ὑπαρξη. Ο προβληματισμός αυτός έχει να κάνει με τον καθορισμό φυσικοφιλοσοφικών κριτηρίων για την εξέταση του είδους μέσα από ένα πλαίσιο αναφοράς που έχει ως βάση τις αισθήσεις. Τον κοινό όρο της διερεύνησης για τη σχέση είδους και ὕλης αποτελεί η φυσική ὑπαρξη. Καθιστά λοιπόν σαφές ότι «ἡμεῖς μὲν οὖν τῇ ὀρθῇ τοῦ Φιλοσόφου διδασκαλίᾳ συμφωνοῦντες, τὰς οὐσίας οὐκ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἀποφαινόμεθα, καὶ ἠντιναοῦν ποικιλίαν κατὰ ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν ἐν ταῖς οὐσίαις διαφορὰν εἶδους ἀποτελεῖν οἰόμεθα. οἱ δὲ κατὰ τὴν ὑπαρξιν θεωρούμενοι βαθμοὶ εἰς τὰς ἀτόμους φύσεις ἀνήκουσι, καὶ τοῖς εἶδεσιν ἀρμόζουσι τῶν πραγμάτων, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ἐν ὕλῃ»¹⁴⁶. Η αναφορά γίνεται σε συνάρτηση πάντα με την πραγματικότητα που καθορίζεται από το φυσικό γίγνεσθαι. Αυτό καθίσταται σαφές από τον τρόπο ανάγνωσης που προτείνει ο Κορυδαλέας, σχετικά με τα νοούμενα από τον Αριστοτέλη¹⁴⁷, με τη φράση «οὐ γὰρ περὶ τῶν διαφορῶν μόνον τὸν λόγον ποιεῖται, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ τῶν πραγμάτων εἶναι»¹⁴⁸.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας απορρίπτει την νεοπλατωνική ανάγνωση του αριστοτελικού έργου που προκρίνεται από τον Σιμπλίκιο με την αποδοχή ἀνέσεως και ἐπιτάσεως για τη φυσική οὐσία¹⁴⁹. Αυτό συμβαίνει,

περιφέρουσι, οὐδαμῶς προσαρμόζεσθαι· πρβλ. Αριστοτέλης, Κατηγορίαι, 3b 33-36: Δοκεῖ δὲ ἡ οὐσία οὐκ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἦττον· λέγω δὲ οὐχ ὅτι οὐσία οὐσίας οὐκ ἔστι μᾶλλον οὐσία, - τοῦτο μὲν γὰρ εἴρηται ὅτι ἔστιν, - ἀλλ' ὅτι ἐκάστη οὐσία τοῦθ' ὅπερ ἔστιν οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἦττον.

¹⁴⁶ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σσ. 71-72.

¹⁴⁷ Αὐτόθι: ἡ τῶν πραγμάτων οὐσία ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν οὐκ ἐπιλαμβάνει, ὡς καὶ Αριστοτέλης [...] διδάσκει, τοῖς ἀριθμοῖς παραβάλλον τὴν ἐν εἶδους λόγῳ οὐσίαν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι τῶν πραγμάτων· πρβλ. Αριστοτέλης, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, 1044a 9-11: καὶ ὡσπερ οὐδὲ ὁ ἀριθμὸς ἔχει τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον, οὐδ' ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία, ἀλλ' εἴπερ, ἡ μετὰ τῆς ὕλης.

¹⁴⁸ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 71.

¹⁴⁹ Ο.π., σ. 69: ἔκτοπος ἔστιν ἡ τοιαύτη δόξα. Πᾶν εἶδος διίσχυρίζεται ἐπιδέχεσθαι ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν. Τὸ γὰρ εἶδος φασί, ἡ καθ' ἑαυτὸ θεωρεῖται καὶ κατὰ τὸ οἰκείον εἶναι, ἢ ὡς ἐν ὕλῃ καὶ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, καὶ καθ' ἑαυτὸ μὲν ἀνεπίδεκτον εἶναι τοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ

καθώς στηρίζεται στην αυτοδυναμία του είδους ως ουσίας έχοντας υπόψιν τη σχετική αναλογία ανάμεσα στις πλατωνικές ιδέες και το αριστοτελικό είδος. Κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με παραλογισμό για τον Κορυδαλέα, καθώς εισάγεται ένας ιδιότυπος δυϊσμός στη μελέτη της φυσικής ουσίας που δεν επιτρέπει το σχηματισμό αμιγώς φυσικοφιλοσοφικών κριτηρίων για την *ad hoc* διερεύνηση του φυσικού σώματος. Όπως παρατηρεί, «εἰ τὰ οὐσιώδη εἶδη εἶεν ἂν τοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ ἥττον δεκτικά, ἔδει ἂν αὐτὰ τῇ ὕλῃ προσγίνεσθαι κατὰ διαδοχὴν βαθμῶν, ἥτοι μερῶν, ἀλλαμὴ ἐν ἀκαρεῖ καὶ ἐν τῷ ἀδιαϊρέτῳ νῦν, ὥστε εἴη ἂν καὶ εἰς οὐσίαν κίνησις»¹⁵⁰.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας χρησιμοποιεῖ προς ἐπίρρωση των ἀπόψεών του για το ἀδύνατο της ἀνέσεως καὶ της ἐπιτάσεως της φυσικῆς οὐσίας παραδείγματα ἀπὸ τις βιολογικὲς διεργασίες του ἀνθρώπινου σώματος. Στη συνάφεια αὐτὴ ἀναφέρει «πότε ἄρα τέθηκεν οἶον ὁ Σωκράτης· οὐ μὲν γὰρ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς ἐκδημίαν, ἔζη γὰρ ἔτι [...] δεῖ εἰδέναι πότερον ζητεῖται ὅτε ὁ Σωκράτης ἀποθνήσκει, ἢ ὅτε τέθηκεν ἤδη. ἀποθνήσκει ἐν ἀγωνίᾳ γινόμενον, καίτοι πνέοντα [...], τεθνηκέναι [...] ἤδη ἐν τῷ ἀκαρεῖ [...] τὸ γὰρ μεταβέβληκέναι ἀεὶ ἐν τῷ νῦν ἔστιν, ὁ καὶ πέρας λέγεται τῆς μεταβολῆς»¹⁵¹. Ἀν ἴσχυε ἡ ἀποψη ὅτι ἡ φυσικὴ οὐσία ἐπιδέχεται ἀνεσιν, τότε θα ἦταν δυνατό να υποστηριχτεῖ ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν κατὰ θάνατό του ὅλο καὶ λιγότερο Σωκράτης. Θα

ἥττον, ἐν δὲ τῇ ὕλῃ σαφῶς ἀνιέται καὶ ἐπιτείνεται· Πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 690.4-9: ὡς δὲ κατὰ πᾶν μόριον ἢ φλόξ καὶ θερμὴ καὶ λευκὴ ἔστιν, οὕτω κατὰ πᾶν μόριον καὶ μανὴ ἔστιν καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν τοῦ κενοῦ μίξιν. οὕτω δὲ καὶ ἡ θερμότης ἢ πρότερον πρὸς τὴν ὕστερον οὐ τῷ προσεισιέναι τι ἢ ἀπιέναι ἔχει τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· οὐ γὰρ προσεισέρχεται τι ἢ ἀπέρχεται εἶδος, ἀλλ' ἀνιέται ἐπιτείνεται τὸ αὐτό.

¹⁵⁰ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 67· πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 864.7-14: τὸ γὰρ μεταξύ, ἐξ οὐ καὶ εἰς ὃ ἢ πῆ μεταβολή, οὐχ ἀπλῶς ἐναντίον ἔστι πρὸς ἐκάτερον των ἄκρων, ἀλλὰ πῆ ἐναντίον καὶ πῆ οὐκ ἐναντίον· διὸ οὐχ ἀπλῶς ἐναντίον. καὶ διὰ τὸ μεταξύ τοῦτο πῆ μὲν ὄν ἐναντίον πῆ δὲ οὐ, καὶ ποτὲ μὲν πλέον ποτὲ δὲ ἔλαττον ἔχον τοῦ ἐναντίου τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον συμβαίνει ταῖς ἐκ τούτου καὶ εἰς τοῦτο μεταβολαῖς. εἰ οὖν διὰ τὸ μεταξύ ἔστιν ἡ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον φύσις, εἰκότως ἢ μὲν ἐπὶ τὸ μεταξύ κίνησις ἥττον ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει ποιεῖ τὸ κινούμενον, ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ μεταξύ μᾶλλον.

¹⁵¹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 167.

προέκυπτε ἔτσι μια ἀπειρη σειρά από συνεχείς διαφάσεις της φυσικής ουσίας του Σωκράτη κατά τρόπο που να κατηγορείται κάθε φορά στο Σωκράτη. Η κατ' οὐσίαν ἀνεσις ή ἐπίτασις συνεπώς επιφέρει τη δημιουργία μιας άλλης φυσικής ουσίας.

Κεφάλαιο Τρίτο ΠΕΡΙ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

3.1 Συνεχής κίνηση

Μια ιδιαίτερη θεματική ενότητα συνθέτει στο *Γενέσεως και φθορᾶς περί ο τρόπος της μετάδοσης της κίνησης από τα ουράνια στα υποσελήνια σώματα εντός των πλαισίων του αριστοτελικού κοσμολογικού ειδώλου του Θεόφιλου Κορυδαλέα*¹⁵². Η μελέτη σχετικά με τον ακριβή προσδιορισμό της *ἀρχῆς* της κίνησης στον υπερσελήνιο κόσμο¹⁵³ προβάλλει ως αντικείμενο επιστημονικής φυσικοφιλοσοφικής πραγμάτευσης. Η αφορμή δίνεται από τη σχολιαστική προσέγγιση του Θεόφιλου Κορυδαλέα σε ένα χωρίο του αριστοτελικού *Περί γενέσεως και φθορᾶς*¹⁵⁴. Στην ανάλυση που επιχειρεί ο Κορυδαλέας προκρίνεται η άποψη ότι τα ουράνια σώματα στο σύνολό τους αποτελούν την *κατ' ἐνέργειαν ἀρχὴν* της κίνησης¹⁵⁵. Προκείμενη της άποψης αυτής αποτελεί η προσπάθεια να αποφευχθούν οι αρνητικές – σύμφωνα με τον Κορυδαλέα – για την επιστημονική γνώση συνέπειες που επιφυλάσσονται από τις νεοπλατωνικές αναγνώσεις του αριστοτελικού corpus.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας χρησιμοποιεί την προσέγγιση του Αλέξανδρου Αφροδισέα στην προοπτική ενός δόκιμου επιστημονικά και

¹⁵² Πρβλ. Βασίλης Κάλφας, «Η αριστοτελική θεωρία του βάρους και οι πλατωνικές καταβολές της», στο: *Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο*, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε. Ι. Ε., 1997, σσ. 95-106· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Περί φύσεως συζήτηση*, σσ.192-193.

¹⁵³ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 382: *πότερον ὄλου φορὰν τὴν τῆς ἀπλανοῦς κίνησιν καλεῖ [ενν. ὁ Φιλόσοφος] [...] ἢ τῆς ὄλης ἡλιακῆς σφαίρας τὴν κίνησιν οὕτω προσαγορεύει;*

¹⁵⁴ Ο.π., σ. 409. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Περί γενέσεως και φθορᾶς*, 336b 2-4: *Τῆς μὲν οὖν συνεχείας ἢ τοῦ ὄλου φορὰ ἀιτία, τοῦ δὲ προσιέναι καὶ ἀπιέναι ἢ ἔγκλισις.*

¹⁵⁵ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 409: *τὰ οὐράνια σώματα κατὰ μὲν πρώτην ἐνέργειαν κινεῖ, καὶ φωτίζει, κατὰ δὲ δευτέραν θερμαίνει καὶ ψύχει.*

δυνεπώς ακριβούς τρόπου περιγραφής της επενέργειας των ουρανίων σωμάτων στη γένεση και τη φθορά των υποσεληνίων. Η κορυδαλική ανάλυση μεθερμηνεύει τους σχολιασμούς του Αλέξανδρου Αφροδισέα με τρόπο, ο οποίος επιτρέπει την ενδελεχή μελέτη σημείων του αριστοτελικού έργου που κατά την περίοδο συγγραφής του *Γενέσεως και φθοράς* περί παρουσίαζαν ιδιαίτερο κοσμολογικό ενδιαφέρον. Η μέθοδος αυτή ακολουθείται από τον Κορυδαλέα στην περίπτωση της ειδικότερης πραγμάτευσης της σημασίας της κίνησης του Ήλιου κατά την αλληλοδιαδοχή της γένεσης και τη φθοράς των όντων, η οποία εντοπίζεται στη σύζευξη της κίνησης του ήλιου και της κυρίως γενέσεως ή φθοράς¹⁵⁶. Ο Κορυδαλέας τάσσεται υπέρ της λύσης που προτείνεται από τον Αλέξανδρο Αφροδισέα όσο και από τον Ιωάννη το Φιλόπονο¹⁵⁷, εφόσον θεωρεί πως «ὁ Φιλόσοφος κυρίως γεννητικόν φησι τὸν Ἥλιον, ὥστε τῆς τε γενέσεως καὶ φθορᾶς αἴτιον εἶναι ἢ διαδέχεται ἀλλήλας»¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Αριστοτέλης, *Περί γενέσεως και φθοράς*, 336 b17-24: ἐρῶμεν γὰρ ὅτι προσιόντος μὲν τοῦ ἡλίου γένεσις ἐστίν, ἀπιόντος δὲ φθίσις, καὶ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἑκάτερον ἴσος γὰρ ὁ χρόνος τῆς φθορᾶς καὶ τῆς γενέσεως τῆς κατὰ φύσιν. Ἀλλὰ συμβαίνει πολλάκις ἐν ἐλάττονι φθειρεσθαι διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα σύγκρασιν ἄνωμάλου γὰρ οὔσης τῆς ὑλης καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς εὐτῆς ἀνάγκη καὶ τὰς γενέσεις ἀνωμάλους εἶναι καὶ τὰς μὲν θάττους τὰς δὲ βραδυτέρας, ὥστε συμβαίνει διὰ τὴν τοῦτων γένεσιν ἄλλοις γίνεσθαι φθορά. Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 87.8-16: <ἦ> εἰ τῶν γινομένων τὰ μὲν ἐστὶ προηγούμενα, τὰ δὲ δεύτερα καὶ τοῖς προηγουμένως γινομένοις ἐπεναντία, εἴη ἂν ἢ μὲν τῶν προηγουμένως γένεσις κυρίως, ἢ γίνεται, προσιόντος ἑκάστοις τοῦ ἡλίου [...] ἢ δὲ φθορὰ τῶν προηγουμένων, ἧτις καὶ κυρίως φθορὰ, γένεσις δὲ τῶν τούτοις ἀντικειμένων, οὐκ οὔσα κυρίως γένεσις, ἀποχωροῦντος πορρωτέρω, εἰ κατὰ φύσιν αἱ γενέσεις γίνονται καὶ φθοραί, μηδενὸς ἀντιβαίνοντός τε καὶ ἀντικόπτοντος τῶν αἰτίων. Σχετικά με τον τρόπο θεώρησης από τον Αλέξανδρο Αφροδισέα της προσόδου και της ἀφόδου του ήλιου ως μη σύγχρονα αίτια της γένεσης και της φθοράς πρβλ. R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias*, *Quaestiones* 2.16-3.15, σ. 132 (243-244). Για τα προβλήματα που δημιουργεί το παραπάνω χωρίο του Αφροδισέα σχετικά με την αναλογία της επιρροής της κίνησης του ήλιου στα υποσελήνια είδη πρβλ. R. W. Sharples, "Alexander of Aphrodisias on divine providence: two problems", *The Classical Quarterly* 32 (1982), σσ. 198-211.

¹⁵⁷ Πρβλ. Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, *Εἰς τὰ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, σ. 290.4-7: τῆ μὲν προσόδῳ τοῦ ἡλίου τὴν γένεσιν ἀφορίζομεν, τῆ δὲ ἀποστάσει τὴν φθορὰν. ὁ γὰρ ἡλιός ἐστίν ὁ γε ἡγεμονικὴν ἐπέχων τάξιν πρὸς τὴν γένεσιν, εἴ γε καὶ διὰ τοῦτον θέρος καὶ χειμῶν καὶ ἄλλαι τροπαί.

¹⁵⁸ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περί*, σ. 382.

Η πραγματέυση των όρων της συνεχούς διάδοσης της κίνησης στρέφεται κατά της δεισιδαιμονίας, και συγκεκριμένα της αστρολογίας¹⁵⁹. Πρόκειται για παράδοση, η οποία έχει τις ρίζες της στον νεοπλατωνισμό¹⁶⁰. Το κριτήριο για την αξιολόγηση της αναγέννησης της «παλαιᾶς μεταφυσικῆς παραδοξολογίας»¹⁶¹ εδράζεται στη θέση του Αριστοτέλη ότι η επενέργεια των ουρανίων σωμάτων στον υποσελήνιο κόσμο γίνεται μόνο μέσω του φωτός και της κινήσεως¹⁶². Καθώς κύριο μέλημα του Θεόφιλου Κορυδαλέα είναι να προτείνει ένα επιστημολογικό πρόγραμμα με έρεισμα στην αδιαμφισβήτη, κατ' αυτόν, αυθεντία του Φιλοσόφου, ετερόδοξες ερμηνείες κρίνονται ως μη αποδεκτές. Πηγές μη αριστοτελικών και συνεπώς μη επιστημονικών ερμηνειών, είναι οι Άραβες, οι Αιγύπτιοι και οί Σύροι, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πλάτωνα στους *Νόμους*¹⁶³, οι αστρονόμοι και αστρολόγοι, καθώς και οι ἐν τῇ

¹⁵⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σσ. 396-405. Πρβλ. Βασίλειος Τσιότρας, *Η εξηγητική παράδοση*, σσ. 198-200' του ιδίου, «Κλαύδιος Πτολεμαῖος και Θεόφιλος Κορυδαλλεύς», σσ. 171-207, ιδιαίτερα τις σσ. 202-207, όπου και σύντομη πραγματεία του Θ. Κορυδαλέα *Περί γνώσεως τῶν μελλόντων*· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 121-122.

¹⁶⁰ W. Windelband – H. Heimsoeth, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*. Τόμος Β'. *Η μεσαιωνική φιλοσοφία. Η φιλοσοφία της Αναγέννησης. Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού*. Μετάφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003, σσ. 139 κ.ε.· Wilhelm Gundel – Hans Georg Gundel, *Astrologumena. Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte*, Wiesbaden, Franz Steiner, 1966, σσ. 214 κ.ε.

¹⁶¹ Ο.π., σ. 139.

¹⁶² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 399: ὁ μὲν γὰρ Φιλόσοφος οὐδαμοῦ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων περὶ τῶν ἀναπλαττομένων φασὶν ἀπορροϊῶν διέλαβεν, ἀλλ' ὅπου ἂν ἐχρῆν τὴν τῶν οὐρανῶν ποιητικὴν δύναμιν ἐπισημῆναι τοῦ φωτὸς μέμνηται. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 194b 13: ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ καὶ ἥλιος.

¹⁶³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 396: οἱ μὲν γὰρ Άραβες εἰλικρινεῖ [...] παρὰ τῷ φῶς, καὶ τὴν κίνησιν ἀπορροϊᾶς τινὰς ὑπ' οὐρανοῦ καταπέμπεσθαί φασιν, ἀδύνατον γὰρ οἶονται τῷ φωτὶ καὶ τῇ κινήσει τοσοῦτον ἀριθμὸν πραγμάτων ἀποτελεῖσθαι, ἀλλ' ἐκάστῳ τῶν ἀστέρων ιδιότητά τινα προσάψαντες τὴν ἐνταῦθα ποικιλίαν παρῆχθαι νομίζουσιν, οἷς καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Σύροι συνάδουσιν ὡς Πλάτων διαμαρτυρεῖται· πρβλ. Πλάτων, *Ἐπινομίς*, 986e 8 – 987a 6: παλαιὸς γὰρ τρόπος ἐθρεψεν τοὺς πρώτους ταῦτα ἐννοήσαντας διὰ τὸ κάλλος τῆς θερινῆς ὥρας, ἣν Αἴγυπτός τε καὶ Συρία θ' ἰκανῶς κέκτηται, φανεροὺς μὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀστέρας ἀεὶ σύμπαντας καθορῶντας, ἄτε νεφῶν καὶ ὑδάτων ἀποπρόσθεν ἀεὶ τοῦ κόσμου κεκτημένους, ὅθεν καὶ πανταχόσε καὶ δεῦρ' ἐξήκει, βεβαστανισμένα χρόνῳ μυριετὶ τε καὶ ἀπείρῳ.

Ἀκαδημία, αν και διαφέρουν από τους προηγούμενους¹⁶⁴. Στους αντίποδες των παραπάνω προσεγγίσεων εντοπίζεται η σχολιαστική προσέγγιση όσων «εν τῷ περιπάτῳ τῆς Ἀριστοτελικῆς λέξεως ἀπριξ ἀντεχόμενοι οὐδὲν οἴκοθεν τολμῶσι τοῖς ἐκείνου δόγμασι προσθῆναι, διὸ δὴ παρὰ τὸ φῶς καὶ τὴν κίνησιν οὐδεμίαν ἑτέραν ιδιότητα ἐν τοῖς ἄστρασιν ἀποδέχονται»¹⁶⁵.

Το σημείο, στο οποίο επικεντρώνεται το σχολιαστικό ενδιαφέρον σε επίπεδο φυσικοφιλοσοφικών αντεπιχειρημάτων, αποτελούν δύο, ενδιάμεσες προς τις παραπάνω, προτάσεις των ἐρμηνευτῶν του Ἀριστοτέλη. Η πρώτη συνίσταται στο ότι η ποικιλία των χαρακτηριστικών του κόσμου που μας περιβάλλει, οφείλεται σε ιδιότητες των ουρανίων σωμάτων που τα διαφοροποιούν μεταξύ τους, και που υπάρχουν κατ' αναλογίαν προς τις παθητικές ποιότητες των στοιχείων του υποσελήνιου κόσμου. Αυτό συμβαίνει ἔστω και αν η επίδραση των ουρανίων σωμάτων συνολικά γίνεται αισθητή μέσω της επενέργειας του φωτός και της κίνησης¹⁶⁶. Με τη δεύτερη εκδοχή¹⁶⁷ προτείνεται μία διαβαθμισμένη μετάδοση ιδιοτήτων από τα ουράνια σώματα προς τον υποσελήνιο κόσμο.

¹⁶⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 396: οἱ δὲ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ συμφωνοῦσι μὲν τοῖς Ἀστρολόγοις παρὰ τὸ φῶς καὶ τὴν κίνησιν, ἑτέρας τινὰς ἐνεργείας τῶν ἀστέρων ἀποδεχόμενοι, διαφέρουσι δὲ ὅτι ταύτας φασὶ διὰ τῶν ἀστέρων ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ ἀρχετύπων λόγων, οὐδ' ἀπ' αὐτῆς πρώτως, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῆς τῶν ἰδεῶν σειρᾶς ἐν τῷ νῶ.

¹⁶⁵ Ο.π., σ. 399.

¹⁶⁶ Ο.π., σ. 401: καθάπερ ἐν τοῖς ὑπὸ σελήνην παρὰ τὰς παθητικὰς ποιότητας πλείους ἀναφαίνονται δυνάμεις θαυμασίας ἐνεργείας προβάλλουσαι, οὕτω τοι καὶ τοῖς θείοις σώμασι τὰς φαινομένας διαφορὰς οὐ κατὰ συμβεβηκὸς εἶναι λέγουσι, ἀλλ' ἰδιότησι διακεκρίσθαι, ὥστε τῷ φωτὶ καὶ τῇ κινήσει ἐν γίνεσθαι σῶμα κατὰ γένος τὰ οὐράνια πάντα, εἶδει δὲ διαφέρειν ἀλλήλων ταῖς οἰκείαις δυνάμεσιν.

¹⁶⁷ Ο.π., σ. 402: φωτὶ μὲν καὶ κινήσει ὡς ὄργανοις δρᾶν ἀποφαίνεται τὰ οὐράνια σώματα, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ πάντα τρόπον, ἢ κατ' ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν διαφέροντα, ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον ἕκαστον τρόπον, ὅθεν ἕκαστου τῶν ἀστέρων τὸ φῶς καὶ ἡ κίνησις οἰκείας τινὰς ἐνεργείας ἀποτελεῖ, οὐχ ἢ φῶς μόνον καὶ κίνησις, ἀλλ' ἢ τοιοῦτου ἀστέρος. Ἐκ δὲ δὴ τούτου δῆλον, ὅτι πρόεισι τοῖς οὐρανίοις σώμασι πᾶσαι αἱ τῶν τῆδε γιγνομένων δυνάμεις [...] συνημμέναι τῷ φωτὶ καὶ τῇ κινήσει.

Οι ιδιότητες αυτές δεν θεωρούνται χωριστά από το φώς και την κίνηση, ενώ το βάρος της ανάλυσης αναφορικά με τη διάθεση των ιδιοτήτων μετατοπίζεται σε σχέση προς το έκαστο ουράνιο σώμα, χωρίς να διασπάται η ενότητα του συνόλου. Και οι δύο θεωρήσεις είναι δυνατόν να ανιχνευτούν στον Σιμπλίκιο, ο οποίος έχει ήδη αναφερθεί ονομαστικά ως φορέας ανάλογων απόψεων στο κορυδαλικό κείμενο¹⁶⁸, αναφορικά με τις θέσεις του *περί τελεσιουργού μεταδόσεως*¹⁶⁹. Ειδικότερα στην πρώτη άποψη το πλατωνικό στοιχείο είναι έντονο, καθώς προβάλλεται η έννοια της αναλογίας ανάμεσα στον υπερσελήνιο και υποσελήνιο κόσμο ή τον μακρόκοσμο και τον μικρόκοσμο, εις τρόπον ώστε ο ύστερος να τελειοποιείται από την αγαθοεργό επενέργεια του πρώτου¹⁷⁰.

Η αντεπιχειρηματολογία του Κορυδαλέα για την εξέταση της κίνησης των ουρανίων σωμάτων δομείται στον αντίποδα της παραπάνω αναλογικής σύζευξης. Η προσέγγιση που προτείνεται, γίνεται με τέτοιο

¹⁶⁸ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθοράς πέρι*, σσ. 398-399: *και ή τών έρμηνευτών ψήφος τās τών ουρανίων σωμάτων ενεργείας διατρανοί [...] ό Σιμπλίκιος ενείναι τοίς αστράσιν ιδιότητάς τινας παρά τήν κίνησιν έπισημαίνεται. Πρβλ. Σιμπλίκιος, Είς τό *περί ουρανοῦ* [= *Simplicius, In Aristotelis de Caelo commentaria*. Ed. I. L. Heiberg, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Volumen VII. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXVIII], σσ. 441.32 – 442.3: *λεγέσθω δέ και, ότι, ώσπερ υγείας και νόσους και πλούτους και πενίας και τέχνας άλλοις άλλας τών υπό σελήνην παρέχουσι κατά τās έαυτών κινήσεις και τούς σχηματισμούς, οὔτω δέ και τās κατά ποιότητα διαφοράς· ει γάρ μη μόνον θερμαίνουσιν, αλλά ψύχουσιν οί κατ' ουρανόν, οῦ μόνον τās κινήσεις, αλλά πρό τούτων τās ιδιότητας αίτιατέον.**

¹⁶⁹ Πρβλ. Σιμπλίκιος, *Είς τό *περί ουρανοῦ**, σ. 112.27-29: *ρήτέον, οίμαι, ότι Αριστοτέλης οὔ πάσαν άλλοίωσιν αποφάσκει τών ουρανίων· οὔ γάρ δή και τήν τελεσιουργόν εις άλλα μεταδοσίν τε και μετάληψιν, αλλά τήν κατά πάθος· δ.π., 112.36 – 113.2: *δηλον γάρ οίμαι, ότι και τὰ ουράνια δρᾶ εις άλλα και μεταδίδωσιν άλλήλοις τών οικείων αγαθών άλλοτε κατ' άλλο τι τών έαυτής μερῶν δεχομένη τό ήλιακόν φῶς κατά τās διαφόρους σχηματισμούς· δ.π., 113.17-20: ή μέντοι σελήνη, κᾶν άλλοιούται πως υπό τών ήλιακῶν ακτίνων και διαπέμπει τό φῶς εις ήμᾶς τό ήλιακόν, αλλά μετά τής οικείας ιδιότητος· οὔ γάρ μετέβαλέ τι τής οῦσίας αυτής ή άλλοίωσις, άλλ' έτελείωσε μόνον τās υπαρχούσας δυνάμεις.**

¹⁷⁰ Πρβλ. W. Windelband – H. Heimsoeth, *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, σσ. 132-145· σχετικά με τη ανίχνευση της συγκρότησης αυτής της φιλοσοφικής θεματικής ενότητας της νεοελληνικής φιλοσοφίας πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 25-28.

τρόπο, ώστε να απαιτείται η απόρριψη οποιασδήποτε παρέκβασης από το οριζόμενο αριστοτελικό φυσικοφιλοσοφικό πλαίσιο¹⁷¹, το οποίο συνιστά η εμπειρία. Πρόκειται πάντα για μια ανάλυση, η οποία προσδίδει στην εξεύρεση της επιστημονικής αλήθειας έντονα αιτιοκρατικό-αισθητηριακό χαρακτήρα που διαμορφώνεται από τη δόξα. Η θέση αυτή στηρίζεται στην αλεξανδρική ερμηνευτική εκδοχή του Αριστοτέλη, καθώς «ή γάρ τῶν δογμάτων κατασκευή ὡς φησὶν Ἀλέξανδρος διὰ τὴν πρὸς τοὺς μὴ ὁμοίως λέγοντας ἀντιλογίαν γίνεταί φανερά»¹⁷². Παρατηρεῖ σχετικά με τις μεταδιδόμενες από τα ουράνια σώματα ιδιότητες πως «ἀδήλους δὲ λέγεσθαι οὐ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν αἰτίαν δι' ἣν γίνονται, ἀλλὰ τὸν τρόπον»¹⁷³.

Καταβάλλεται προσπάθεια από τον Κορυδαλέα να δωθεῖ ἀπάντηση σε αἰτήματα που την περίοδο εκείνη ο νεοέλληνας στοχαστής θεωρούσε ότι αποτελούσαν ορισμένες από τις εκ των ὄντων οὐκ ἄνευ προϋποθέσεις για την βελτιστοποίηση των πνευματικῶν ἐπιδόσεων του Γένους. Το γεγονός αυτό καταφαίνεται από την κατακλείδα του κεφαλαίου, όπου διαπραγματεύεται αφενός τις παιδαγωγικὸν χαρακτήρα αρνητικῆς συνέπειες σχετικά με την πρόρρηση του μέλλοντος, ἐνῶ ἐπιχειρεῖ την οριοθέτηση ενός επιστημονικοῦ πλαισίου αναφορικὰ με την πρόγνωση. Παρατηρεῖται, λοιπόν, πως «τὴν μὲν Ἀστρονομίαν ὅση τὰς

¹⁷¹ Ε. Γ. Παπαδημητρίου, *Θεωρία της επιστήμης και ιστορία της φιλοσοφίας. Για μια φιλοσοφικά και κοινωνικά θεμελιωμένη επιστημολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 1988, σσ. 48 κ.ε.

¹⁷² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 167' πρβλ. Ἀλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Περί εἰμαρμένης*, σ. 165.1-5: ἐπει δὲ ἐνίαν δογμάτων <ή> κατασκευὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς μὴ ὁμοίως λέγοντας ἀντιλογίαν γίνεταί φανερωτέρα [...] ποιήσομαι τὸν λόγον πρὸς τοὺς σὺχ ὁμοίως ἐκείνω [ενν. τῷ Ἀριστοτέλει] [...] ὅπως ἐν τῇ τῶν λεγομένων παραθέσι φανερώτερον ὑμῖν ἀληθὲς γένηται' Ἀλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά* [= Alexander Aphrodisiensis, *In Aristotelis Metaphysica commentaria*. Ed. Michel Hayduck, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Volumen I. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCLXXXI], σ. 143.20-21: ἡ γάρ τῶν καταβεβλημένων δοξῶν εὐπορία εὐρικωτέρους ἡμᾶς τῆς ἀληθείας παρασκευάσει.

¹⁷³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 404.

κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων σκοπεῖται [...] τιμᾶν εἰκός, ὅση δὲ ματαίως περὶ τὰς γεννεθλιακὰς προγνώσεις φιλοτιμεῖται, οὐ μόνον ἀποστρέφεται δεῖ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐφικτὸν τῆς περὶ ἐκείνην ἀσκήσεως τοὺς νέους ἀποτρέπεσθαι. Ὅμοίως δὲ καὶ τὰς λοιπὰς τῶν ἐπιστημῶν, ὅσαι ταῖς κατὰ μέρος προῤῥήσεσι χαίρουσιν ἐν οὐδενὶ λόγῳ τίθεσθαι προσηκείν¹⁷⁴.

Ἡ συγκεκριμένη θεώρηση της μετάδοσης της κίνησης των ουρανίων σωμάτων βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με την δημοκρίτειας προέλευσης έννοια της διὰ θιγῆς¹⁷⁵ μετάδοσης της ενέργειας του ποιούντος¹⁷⁶. Χρησιμοποιεῖται από τον Κορυδαλέα σε συνδυασμό με μια πλατωνικής νοηματοδότησης έννοια, με τόσο ενεργητική όσο και παθητική διάθεση, αυτήν του διαπορθμεύοντος¹⁷⁷ σώματος. Πρόκειται για μια γόνιμη αξιοποίηση νεοπλατωνικῶν σχημάτων του Σιμπλικίου, χωρίς υπερφυσικές αναφορές, στην προοπτική μιας λειτουργικής ερμηνείας της αλεξανδρικής εκδοχῆς της φυσικής διάθεσης της κίνησης¹⁷⁸ από τον

¹⁷⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 405.

¹⁷⁵ Β. Α. Κύρκος, «“Διάθεσις” και “διαθιγή”». Δύο έννοιες από την κοσμολογία των Προσωκρατικῶν», *Ελληνικά* 28 (1975), σσ. 277, 286-291. Στη σ. 277 ο συγγραφέας παρατηρεῖ σχετικά με την έννοια της διαθιγῆς ὅτι έχει περισσότερο ιστορική σημασία, καθώς αποτέλεσε πηγή προβληματισμού για τους Σχολιαστῆς του Αριστοτέλη, ενώ πρόκειται για μια προσπάθεια του πνεύματος να διευρύνει τον δυναμικό ρόλο του ανθρώπου [...] να τονίσει την αυτοδύναμη ενέργεια της ὕλης για να αποκτήσει μορφή και να γίνῃ κόσμος.

¹⁷⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 218: τὸ ποιούν ἅπαν λέγομεν διὰ θιγῆς ἐνεργεῖν.

¹⁷⁷ Ο.π., σ. 219: ἀνάγκη διὰ τοῦ μεταξύ ὡσπερ ὀχήματος διαπορθμεύεσθαι· πρβλ. Πλάτων, *Συμπόσιον*, 202d 13 – e 4: καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. [...] Ἐρμηνεύον καὶ διαπορθμεῦον θεοῖς τὰ παρ’ ἀνθρώποις καὶ ἀνθρώποις τὰ παρὰ θεῶν.

¹⁷⁸ Είναι χαρακτηριστικό πως ο Αλέξανδρος Αφροδισιάς δεν χρησιμοποιεῖ ούτε μια φορά τον ὄρο διαπορθμεύμενον ἢ παράγωγά του. Ο Σιμπλίκιος, αντίθετα, χρησιμοποιεῖ τη μετοχή διαπορθμεύουσα τόσο με τις φυσικοφιλοσοφικές όσο και με τις πλατωνικῶς φορτισμένες μεταφυσικές συνδηλώσεις της σχετικά με την ψυχή· πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ*, σσ. 381.27-35: ἡ γὰρ φύσις μὴ οὐσα αὐτοκίνητος ἐτέρωθεν κινουμένη κινεῖ [...] τὸ δὲ ὄλον φυσικόν τε καὶ ἔμψυχον ὑπὸ ψυχῆς κυρίως κινεῖται διὰ μέσης τῆς φύσεως· ἡ γὰρ φύσις ζωὴ τίς ἐστιν ἐν ὑποκειμένῳ τῷ σώματι ἐπιτηδειότης οὐσα καὶ εὐφυῖα πρὸς τὸ κινεῖσθαι τὰ σώματα ὑπὸ ψυχῆς καὶ διὰ μέσης ἑαυτῆς τὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν τὴν κινητικὴν εἰς τὸ σῶμα διαπορθμεύουσα.

ὑπερσελήνιο στον υποσελήνιο κόσμο. Η φυσικοφιλοσοφική επιλογή του νεοέλληνα στοχαστή εκφράζεται με την ενιαία εξέταση, παρά τις όποιες διαβαθμίσεις, της μετάδοσης της ενέργειας του ποιούντος, παρατηρώντας πως «ἡ ἐνέργεια ἢ πρώτη ἐστὶν ἀμέσως προϊούσα τοῦ ποιούντος, ἢ δευτέρα διὰ τῆς πρώτης ἐνέργειας ἀποτελουμένη»¹⁷⁹. Ωστόσο, φαίνεται να υπαναχωρεί ἢ τουλάχιστον να αφήνει περιθώρια σχετικά με την εγκυρότητα της σύζευξης πάσχοντος σώματος και μέσου μετάδοσης της κίνησης ως φορέων υποδοχής της ενέργειας του ποιούντος¹⁸⁰.

Η επιλογή αυτή εξηγείται έχοντας υπόψιν τη σχετική πραγμάτευση περί πρώτης και δεύτερης ενέργειας στον Αλέξανδρο τον Αφροδισέα στα πλαίσια της αντιπαράθεσής της με τη σχετική ανάλυση του Συμπλίκιου. Ο Κορυδαλέας παρατηρεί σχετικά «ὁ καὶ Ἀλέξανδρος, καὶ Συμπλίκιος ἀποσημειοῖ ὅτι μηδὲν τῶν ποιητικῶν εἰς τὸ ἄποθεν ἐνεργεῖ μὴ τὸ μεταξὺ κινούν, καίτοι τοῦτ' ἀληθές μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ ποιούντος ἐνεργείας, οὐ μὲν ἐπὶ τῆς δευτέρας, ἣτις ἐν τῷ πάσχοντι τελειοῦνται διὰ τῆς πρώτης μηδὲν ἐν τῷ μεταξὺ τυγχάνουσα»¹⁸¹. Σχετικά με τα υποστηριζόμενα του Συμπλίκιου, υιοθετεῖ τη συμβιβαστική ἀποψη ὅτι αποτελοῦν ἀπλῶς μια διαφορετική προσέγγιση του ἴδιου ζητήματος και δεν εἶναι κατ' ἀνάγκην ψευδῆ. Ο Αλέξανδρος επικεντρώνει την ανάλυση του στα προσεχῆ χαρακτηριστικά της διάδοσης της ενέργειας κρίνοντας εκ των αποτελεσμάτων της, ενώ ο Συμπλίκιος επιχειρεῖ να εντάξει στην υπόθεσή του - ως αναπόσπαστο μέρος της διάδοσης της κίνησης - και το πάσχειν αναφορικά με το μέσο της διάδοσής της¹⁸². Το αδύνατο σημείο στο

¹⁷⁹ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 216.

¹⁸⁰ Ο.π., σ. 217: ἀλλὰ περὶ τῆς πρώτης μᾶλλον ἢ σκέψις.

¹⁸¹ Ο.π., σ. 218.

¹⁸² Ο.π., σ. 219: Συμπλίκιος δευτέρῳ περὶ Οὐρανοῦ, ὁ δὲ ἀφροδισιεὺς Ἀλέξανδρος τᾶναντία φησιν ὡς μαρτυρεῖ Συμπλίκιος δευτέρῳ περὶ Οὐρανοῦ, ὑπομνήματι κθ', λέγει γὰρ πολλὰ πάθη πολλοῖς ἐφίζανει διὰ μέσων τινῶν τῶν μέσων μὴ πασχόντων, τὸ αὐτὸ πάθος, ἀλλὰ διὰ πορθμεόντων αὐτὰ πρὸς τὰ πάσχοντα, ἀμφότεροι γε ὁμοῦς ὑπεναντία

σχολιασμό του Συμπλικίου εντοπίζεται στο ότι αντιμετωπίζει το φως σαν να έχει σωματικότητα παρατηρώντας «ὑπὸ τοῦ Ἡλιακοῦ σώματος ἀκτίνας σωματικὰς ἐξιούσας φέρεσθαι λέγων διὰ τοῦ οὐρανίου σώματος πρὸς τὰς ὑπὸ Σελήνην, καὶ τὸ μὲν οὐράνιον σῶμα ὡς ἄυλον ἀύλως κὶ ἀκωλύτως διερχομένας, διὰ δὲ τοῦ ὑπὸ Σελήνην, οὐκ ἔτι χωρούσας, ὡς δὴ τούτου ὑλικοῦ ὑπάρχοντος, ἀλλ' ἀντανακλαῖσθαι πρὸς ἴσας γωνίας, ὥστε τὸν ἐναποληφθέντα ἀέρα κινούμενον ἅμα, καὶ πρὸς ἑαυτὸν διατριβόμενον διὰ τὴν συνόγκωσιν θερμαίνεσθαι»¹⁸³.

Ἡ πραγμάτευση περὶ φωτός¹⁸⁴ προϋποθέτει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀδύνατου τῆς εἰς οὐσίαν κινήσεως. Στὴ συνάφεια αὐτὴ ἀξιοποιεῖται ἡ θέση τοῦ Ἀλέξανδρου σχετικὰ μετὰ τοῦ ὅτι τὸ φῶς παρουσιάζει ἀναβαθμούς ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ καὶ ἀρα δὲν ἀποτελεῖ στοιχεῖο σε ἀντιδιαστολὴ μετὰ τοῦ πυρὸς¹⁸⁵.

ἀλλ' ἀληθῆ λέγουσιν, ὁ μὲν εἰς τὴν δευτέραν ἀποβλέψας ἐνέργειαν, ἥτις ἐν τῷ πάσχοντι ἐστὶ μὴ πασχόντων τῶν μέσων, ὁ δὲ εἰς τὴν πρώτην, ἥτις ἐν τε τῷ μεταξὺ ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ πάσχοντι· πρβλ. Συμπλικίος, *Εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ*, σσ. 440.23-32: Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν ἐνστασιν καὶ πρότερον καὶ νῦν λῦων ὁ Ἀλέξανδρος λέγει πολλὰ πάθη πολλοῖς ἐνδίδοσθαι διὰ μέσων τινῶν τῶν μέσων μὴ πασχόντων τὸ αὐτὸ πάθος, διαβιβαζόντων δὲ αὐτὸ πρὸς τὰ πάσχοντα [...] μήποτε δὲ ποιότητος μὲν τινος οὕτω μεταδίδοσθαι οὐδὲν θαυμαστὸν τῶν μέσων οἷον ἀγγείων τινῶν ἀψύχων γινομένων πρὸς τὴν διαπόρθμευσιν, σωματικὸν δὲ ὠθισμὸν καὶ ἀντέρεισιν τοιαύτην διὰ μέσου γίνεσθαι τινος μὴ ὠθουμένου καὶ αὐτοῦ καὶ ἀντερείδοντος οὐδὲ πλάσαι νομίζω δυνατόν· Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 74.20-24: ἔλκει καὶ τὴν τροφήν τὸ ζῶον καὶ πᾶν τὸ ἐπιθυμητὸν καὶ ὀρεκτὸν οὐ τῷ ποιεῖν τὸ μεταξὺ αὐτοῦ <καὶ τοῦ> ὀρεγομένου ὁμοιον ἑαυτῷ (οὐ γὰρ τροφή γίνεται τὸ μεταξὺ, οὐδ' ἔλκεται τοῦτο), ἀλλὰ κινηθὲν τὸ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ ὀρεκτοῦ <δια>δίδωσι τὸ εἶδος ἐπὶ τὸ κινούμενον.

¹⁸³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 222.

¹⁸⁴ Για τὴ σημειολογία τοῦ φωτός στα πλαίσια τῆς νεοελληνικῆς σκέψης ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση ἕως καὶ τὸν 16^ο αἰῶνα σε σχέση μετὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τόσο τῶν ἐπιστημολογικῶν προϋποθέσεων ὅσο καὶ τῶν ἰδεολογικῶν προσανατολισμῶν πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση*, σσ. 99-100, 107, 111-112. Οἱ σχετικὲς μετὰ τὸ φῶς ἀναλύσεις προσδιορίζουν τὶς προσπάθειες ἀνανέωσης τοῦ στοχασμοῦ τῶν Νεοελλήνων λογίων καὶ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, πρβλ. Γρηγόρης Καραφύλλης, «Ἡ ἐννοία τοῦ φωτός καὶ τοῦ φωτισμοῦ στὴ φιλοσοφία τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ», στο: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. (Ἀπόπειρα μίας νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς)*, σσ. 207-230· Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση*, σσ. 366 κ.ε· Παναγιώτης Νούτσος, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, σ. 71.

¹⁸⁵ Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Περὶ ψυχῆς* [= Alexander Aphrodisiensis, *De Anima liber*. Ed. Ivo Bruns], στο: *Supplementum aristotelicum*. Editum consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis II, Pars I. Berolini, typis et impensis

Στηριζόμενος στην ανάλυση αυτή ο Θεόφιλος Κορυδαλέας διατυπώνει για τις ανάγκες της πραγμάτευσης του μια θεωρία, σύμφωνα με την οποία η δημιουργία της θερμότητας είναι δυνατόν να προέρθει από το φως και στη συνέχεια να παράξει πυρ. Σημειώνει πως «διὰ φωτός ἢ θερμότης παράγεσθαι λέγεται, ὡς δὴ δύναμιν ἔχοντος ἐπειδὴν ὑποκειμένου τύχη δεκτικῶν ταῖς τῶν ἀκτίνων ἀνατανακλάσεσιν, οὐ μόνον θερμότητα, ἀλλὰ καὶ πῦρ ἀποτελέσαι»¹⁸⁶. Κατά την άποψη αυτή το πυρ δεν θα μπορούσε πια να θεωρείται άπλοῦν στοιχείον, καθώς θα δημιουργούνταν από κάποιο άπλούστερο σώμα, δηλαδή το φως.

Το ζήτημα της σωματικότητας του φωτός λύνεται με την υιοθέτηση της σχολιαστικής γραμμής του Αλέξανδρου Αφροδισέα, και ειδικότερα με τη διάκριση του πυρός σε στοιχειακόν και σε διακονικόν¹⁸⁷. Κατά τον τρόπο αυτό γίνεται παραδεκτό πως το ὑπό Σελήνην πῦρ έχει πιο στοιχειακή υπόσταση από το πυρ, όπως είναι γνωστό από τη φυσική πραγματικότητα. Παράλληλα εξασφαλίζεται η σύμφωνη με τον

Georgii Reimer, MDCCCLXXXVII], σσ. 138.4-7: *Εἰ σῶμα τὸ φῶς, ἦτοι πῦρ ἐστὶ ἢ πυρὸς ἀπορροή, ἦν αὐγὴν τε λέγουσιν καὶ τρίτον τι πυρὸς εἶδος. Πῦρ μὲν οὖν οὐκ ἂν εἶη. φῶς μὲν γάρ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἦττον, πῦρ δὲ μᾶλλον καὶ ἦττον οὐκ ἔστιν. οὐκ ἄρα πῦρ τὸ φῶς.*

¹⁸⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 223-224.

¹⁸⁷ Ο.π., σ. 340: *διὸ οὐδ' ἀνάγκη τὸ ὑπό Σελήνην πῦρ ἐνταυθὶ κατέρχεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖ τὸ ἐν τῇ γῆ γενώμενον ὑπὸ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανῶν, αὐτὸ τε γάρ καὶ τὸ ὑπό Σελήνην ὑπὸ τῆς αὐτῆς αἰτίας παράγεται. Μᾶλλον δὲ ὀφείλει τὸ παρ' ἡμῖν μεμιγμένον εἶναι [...] τὸ ὑπό Σελήνην στοιχειακόν πῦρ οὔτε θερμαίνει, οὔτε καίει διὰ γῆν ἄκρα αὐτοῦ μανότητα [...] τὸ διακονικόν πῦρ διαλυτικόν ἐστὶ καὶ φθοροποιόν, τὸ δὲ στοιχειακόν ὑπέκκαυμα ζωοποιόντε καὶ γεννητικόν* πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σσ. 61.32-62.3: *Οὐκ ἐπεὶ μᾶλλον θερμὸν τοῦ ὡς στοιχείου πυρός, ὃ καὶ ὑπέκκαυμα λέγεται, ἢ ζέσης τοῦ πυρός, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ παρ' ἡμῖν πῦρ, ἤδη ἐν ἐκείνῳ τὸ ἔλαττον θερμὸν μίξει τοῦ ἐναντίου. ἢ γοῦν φλόξ ἔλαττον μὲν θερμὸν τοῦ πεπυρωμένου σιδήρου, ἀλλ' οὐ ψυχρότερος μίξει, ἀλλ' ἔστιν ἢ ἐπίστασις ἐν τῷ σιδήρῳ παρά τὴν τῆς ὕλης στερεότητά τε καὶ ἀντιτυπίαν.* Πρβλ. R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones* 2.16-3.15, σ. 114 (59). Ο σχολιαστής, προβαίνοντας σε μία συγκριτική μελέτη των σχετικῶν με το ὑπέκκαυμα χωρίων στον Αριστοτέλη και τον Αλέξανδρο Αφροδισέα, συμπεραίνει πως ενώ ο Αριστοτέλης κάνει λόγο γενικά για ὃ διὰ συνήθειαν καλοῦμεν πῦρ, οὐκ ἔστι δὲ πῦρ (Μετεωρολογικά, 340b 22), στο παραπάνω χωρίο του κειμένου του ο Αφροδισέας προχωρεῖ ένα επιπλέον βήμα, καθώς το ταυτίζει με το πῦρ ως στοιχείο.

Αλέξανδρο Αφροδισέα και γενικά «παρά τῶν ὀρθῶς φιλοσοφούντων»¹⁸⁸ οντολογική προτεραιότητα του πυρός ως στοιχείου έναντι του φωτός ή της θερμότητας. Ωστόσο, ως απόληξη της ανάλυσης αυτής θα έπρεπε να γίνει παραδεκτό πως είναι δυνατόν στον υποσελήνιο κόσμο να υπάρξουν τα στοιχεία στην καθαρή τους μορφή, καθώς προϋποθέτει την αμιγή ύπαρξη του πυρός, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζονται περί υπάρξεως των στοιχείων από τον ίδιο το Κορυδαλέα¹⁸⁹. Πρόκειται για μια προβληματική, της οποίας οι απαρχές εντοπίζονται από τον Κορυδαλέα στον Ιωάννη τον Φιλόπονο¹⁹⁰.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας επιδιώκει μια ακριβή θεώρηση του πυρός. Προκαλεί ενδιαφέρον το ότι επιχειρείται μια κριτική προσέγγιση της έννοιας του στοιχειακού πυρός υπό τον όρο *ὑπέκκαυμα*, «ὡς αὐτὸ καλεῖ Αλέξανδρος», καθώς «οὐκ ὀρθῶς ἂν λέγοιτο [...] ὡς ἄτε τῆς ἐξάψεως

¹⁸⁸ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 362: *παρὰ γὰρ τῶν ὀρθῶς φιλοσοφούντων, τὸναντίων ὄλων συνάγεται, εἰγὰρ τὸ πῦρ ἢ θερμὸν ἐνεργεῖ, ἐπειδὴ τῶν ἐκάστου ἐνεργειῶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τὸ εἶδος αὐτοῦ φανερό, ὅτι καὶ πῦρ εἶδος τὸ θερμὸν.*

¹⁸⁹ Ο.π., σσ. 336-337: *ταῦτα οὐχ εὗρονται ἐν τῷ παντὶ καθαρά. Τοῦτο καὶ μᾶλλον εἶναι δείκνυσι ταῦτα στοιχεία, καὶ γὰρ καὶ ἡ ὕλη οὐδέποτε δίχα εἶδους ὑπάρχει, οὐ μέντοι γε στοιχεῖον οὐσα καὶ λεγομένη παύεται, ὥστε καὶ τὰ στοιχεία, εἰ καὶ μὴ ἀμιγῆ τυγχάνουσιν, ὁμῶς οὐκ ἀπαλλάττεται τοῦ ὀνόματος, εἰσὶ γὰρ ἀρχαὶ πρῶται ἐν τῇ τάξει τῶν σωματῶν, ὡς ἄτε δὴ μὴ εἰς ἕτερα τινὰ σώματα, οὔτε λόγῳ, οὔτε ἐνεργείᾳ ἀναλύμενα.*

¹⁹⁰ Ο.π., σ. 333: *Φιλόπονος ὑπομνήματι τοῦ λγ' μορίου τοῦ δευτέρου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς προτιθεμένου τοῦ Φιλοσόφου τὴν σκέψιν τῶν καλουμένων στοιχείων [...] κομψῶς εἴρηκε, μὴ δ' ἠπορηκέναι τὸν Φιλόσοφον περὶ τὴν τῶν στοιχείων ὑπαρξιν, ἀλλὰ πότερον τὰ καλούμενα ταῦτα στοιχεία εἰσὶν, ἢ οὐκ εἰσὶ στοιχεία' πρβλ. Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, *Εἰς τὰ Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς*, σ. 124.11-17: *οὐκοῦν ἀναγκαῖον ἦν προλαβεῖν περὶ τῶν στοιχείων. μὴ γὰρ ἐγνωκότα τίνα ποτέ ἐστι καὶ πόσα καὶ ποῖα τὰ στοιχεία ἀδύνατον τὴν ἰδιάζουσαν ἐκάστου ὕλην εὐρεῖν' κοινῶς γὰρ ταῦτα μετὰ τὴν πρώτην ὕλην πᾶσιν ὑποβέβληται, καὶ ἐστι σωματικὴ ὕλη κοινῶς πάντων τῶν γινομένων. διὰ τοῦτο πρῶτον τὸν περὶ αὐτῶν προχειρίζεται λόγον, εἴτε ἐστι στοιχεία τῶν γινομένων τὰ τέσσαρα ταῦτα τὰ πολυθρύλλητα εἴτε μὴ ἐστὶ ἀναφορικά με τὴ σχέση ποιότητων καὶ ὕλης ὡς υποκειμένων τῆς μεταβολῆς ἐνός στοιχείου σε ἕνα ἄλλο πρβλ. C. J. F. Williams (ed.), *Philoponus On Aristotle On Coming-to-Be and Perishing* 1.6-2.4, London, Duckworth, 1999, σ. 151 (2) R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones* 2.16-3.15, σ. 114 (59), ὅπου ο σχολιαστὴς παραθέτει βιβλιογραφία, ὅπου υποστηρίζεται πως ο Ιωάννης ο Φιλόπονος προσεγγίζει τὸ ὑπέκκαυμα ὡς στοιχειακὸ πῦρ. Για τὴ θεώρηση τοῦ φωτός ἀπὸ τὸν Ιωάννη τὸ Φιλόπονο πρβλ. Jean Christensen de Groot, "Philoponus on *de Anima* II. 5. *Physics* III. 3. and the Propagation of Light"; *Phronesis* 28 (1983), σσ. 177-196.**

αίτιον, ἢ ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων συνεστῶς, ἀλλ' ὅτι τῇ τῶν οὐρανῶν κινήσει ἐκ τοῦ ἀέρος γίνεταί ἀραιωθέντός τε καὶ θερμανθέντος»¹⁹¹. Ἡ διαφοροποίηση αὐτῆ του Κορυδαλέα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ἀν ἐκληφθεὶ ὡς προσπάθεια μεθερμηνείας του ἀλεξανδρικοῦ κειμένου ὡς πρὸς τὰ ἀσαφῆ σημεῖα του. Κατὰ τον τρόπο αὐτὸ προκρίνεται ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ συγκρότηση – στα πλαίσια που τίθενται ἀπὸ το ζητούμενο τῆς ορθῆς ἐρμηνείας – μίας πρωτότυπης φυσικοφιλοσοφικῆς θέσης. Ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ τὴ διάκριση σε διακονικὸν καὶ στοιχειακὸν πῦρ φαίνεται νὰ προβαίνει σε μίαν μᾶλλον συγκεχυμένη ἀπόδοση τῆς τελειότητος σε ὅτι μετέχει του πυρός¹⁹², καθιστώντας τὴν παραπάνω οριοθέτηση ἀκυρή. Ὁ Κορυδαλέας, ἀν καὶ το ἀναγνωρίζει¹⁹³, περιορίζει τελικὰ το συγκεκριμένο κριτήριον τελειότητος με σχεδὸν ποιητικὸν τρόπο σε ἀπολύτως οντολογικὸν ἐπίπεδο¹⁹⁴, παρατηρώντας πως σε ὅτι ἀφορὰ τὴν

¹⁹¹ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 340.

¹⁹² Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σσ. 49.9-22: ὅσα τῶν συνθέτων σωμάτων [...] πλεῖον ἐν αὐτοῖς ἔχει τῆς πυρώδους τε καὶ θερμῆς οὐσίας, ταῦτ' ἔσται ψυχῆς τελειότερας μεταλαμβάνοντα τῷ τὸ πλεονάζον σῶμα ἐν αὐτοῖς ἐπὶ πλέον τῆς θείας μεταλαμβάνειν δυνάμεως [...] τὰ μὲν οὖν κατὰ κράσιν τῶν ἀπλῶν σωμάτων καὶ κατ' ἀλλοίωσιν γινόμενα σύνθετα σῶματα τῷ ἔχει καὶ τὴν τοιαύτην δύναμιν ἐν τῇ τῶν ἐχόντων αὐτὴν σωμάτων μίξει συγκρινομένην πως καὶ μιγνυμένη κατ' αὐτὴν τελειότερα γίνεται σῶματα καὶ θειότερας φύσεως καὶ ἀρχῆς κεκοινωνηκότα.

¹⁹³ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 370: Ἀλέξανδρος [...] τὰ μετέχοντα τοῦ πυρός μᾶλλον μικτὰ τιμιώτερα καλεῖ.

¹⁹⁴ Ο.π., σ. 371: διχῶς ἐνδέχεται ἡ γῆ παραβάλλεσθαι τῷ πυρὶ, ἢ καθ' ἑαυτὴν καὶ ὡς στοιχεῖον ἀπλοῦν, ἢ ὡς ὑποκειμένη τοῖς εἶδεσι τῶν πραγμάτων, καὶ κοσμουμένη τούτοις. Ὡν οὕτως ἐχόντων φανερόν, ὅτι πῦρ μὲν καθ' ἑαυτὸ τιμιώτερον γῆς, καὶ πολλῶ μᾶλλον κατ' ἀξίαν ὑπερέχον, πυρὸς δὲ ὁμοῦς ἡ γῆ ἀσυγκρίτως ὑπερτερεῖ μυρίοις ὅσοις εἶδεσι καταγλαΐζομένη, ποταμοῖς γὰρ ἀρδεύεται καὶ διαχεῖται, καὶ θαλάσση περιστρέφεται, κόλποις τε πελάγων, καὶ λιμένων πλήθει κοσμεῖται, φυτοῖς δὲ παντοίοις ὠραῖζεται, ὅτε μὲν χαίρουσα, ζῶα τρέφει παντοῖα, τὰ μὲν μεγέθει ὑπεραίροντα μυννόμενα, μυρίων ὄσων καὶ αἱ τέχναι ἐπαινοῦνται, καὶ τὰ ἔργα πᾶσιν ἐφετά. Ἀπὸ γὰρ τούτων σηρικαὶ τε ἐσθῆτες, καὶ τὰ ἐξ Ἰνδίας ἀέρια ὑφάσματα, πρόσθετος λίθων κάλλος πολυτελῶν, λαμπρότητι καὶ ποικιλίᾳ χρωμάτων τέρποντα τοὺς ὀφθαλμούς, τούτων δὲ ἥττον τίμια ἀλλὰ καὶ χρήσιμα μᾶλλον ἀνθρώποις τὰ παντοῖα τῶν μετάλλων εἶδη, οἷς ἅπασιν ἡ γῆ κοσμουμένη πολλὰ διαλείμματι καταλείπει τὸ πῦρ.

εμπειρική μελέτη του φυσικού γίνεσθαι «ή γῆ ἀμιλλᾶται [...] καὶ τοῦ πρωτείου φιλοτιμεῖται»¹⁹⁵.

Ἡ ἀκολουθία τῶν επιχειρημάτων τοῦ Θεόφιλου Κορυδαλέα στοχεύει στο νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὸ νόημα τῶν λεγομένων τοῦ Ἀφροδισέα σχετικὰ με τὸ πῶς προκύπτει τὸ στοιχειακὸν πῦρ. Βρίσκεται στὸν ἀντίποδα τῶν συναφῶν με τὸ θέμα σχολιασμῶν τοῦ Συμπλικίου¹⁹⁶. Ἐνῶ στὸ κείμενο τοῦ Συμπλικίου τὸ πῦρ ὑπάρχει ἤδη, ὥστε σε συνδυασμὸ με τὴν κίνηση τῶν ουρανίων σωμάτων νὰ μεταδίδει θερμότητα στὸν ἀέρα, ὁ Κορυδαλέας υποστηρίζει ὅτι ὁ ἀέρας θερμαίνεται ἐξαιτίας τῆς κίνησης τῶν ουρανίων σωμάτων καὶ μετατρέπεται σε πῦρ. Ἀξιοποιεῖ ἀφενὸς ὡς πηγὴ τους σχολιασμοὺς τοῦ Συμπλικίου σε χαμένο ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀφροδισέα¹⁹⁷ καὶ διασφαλίζει ἀφετέρου τὰ διακριτὰ χαρακτηριστικὰ ἀνάμεσα στὸ στοιχειακὸν καὶ τὸ διακονικὸν πῦρ.

Σημαντικὴ θεματικὴ πτυχή τῆς συζήτησης περὶ συνέχειας τῆς κίνησης ποῦ ἀναδύεται στὸ κείμενο τοῦ *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, ἀποτελεῖ ἡ δυνατότητα διαίρεσης τοῦ χρόνου. Αὐτὸ επιχειρεῖται εἰς τρόπον, ὥστε νὰ διερευνηθεῖ ἡ δυνατότητα ὑπαρξῆς σταθερῶν χρονικῶν σημείων, στα ὁποῖα νὰ ἀναλογεῖ με σαφὴ καὶ διακριτὸ τρόπο ἡ ἐξελικτικὴ πορεία τῆς μεταβολῆς τῆς ιδιοσυστασίας ἐνὸς φυσικοῦ σώματος. Προϋποτίθεται ὁ Ἀριστοτελικὸς ὀρισμὸς τοῦ χρόνου ὡς ἀριθμοῦ

¹⁹⁵ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 370.

¹⁹⁶ Συμπλικίος, *Εἰς τὸ Περί οὐρανοῦ*, σ. 439.11-13: ὑπὸ τῆς οὐρανοῦ κινήσεως κινουμένου προσεχῶς τοῦ ὑπεκκαύματος καὶ ἐκπυρουνμένου εὐλογον τὸν ἀέρα ἐγγυτέρω τοῦ πυρός ὄντα θερμαίνεσθαι.

¹⁹⁷ Πρβλ. R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 2.16-3.15*, σ. 114 (59), ὅπου υποτίθεται ὅτι πρόκειται γιὰ σχολιασμοὺς τοῦ Συμπλικίου στὸ χαμένο ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀφροδισέα, *Περί οὐρανοῦ* Συμπλικίος, *Εἰς τὸ Περί οὐρανοῦ*, σ. 439.13-15: ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀέρα τὸ ὑπέκκαυμα ἀκούει ὁ ἐν ἄλλοις, φησὶν, ὡς στοιχείον πῦρ καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης.

κινήσεως¹⁹⁸, ενώ επιδιώκεται η διατύπωση επιχειρημάτων που στηρίζουν αποχρώντως το αδύνατο της ακαριαίας μεταβολής.

Για τη δόμηση του επιχειρηματολογικού του οπλοστασίου ο Κορυδαλέας αρύεται βασικές θέσεις των σχολίων του Αλέξανδρου Αφροδισέα¹⁹⁹. Στο ζήτημα της ορολογίας και συγκεκριμένα στην αναφορά του περιῖ κοινῷ ὄρου της σύνδεσης των μερών της κίνησης υιοθετεί την οπτική του Συμπλίκιου²⁰⁰. Στην περίπτωση αυτή η συνέχεια που προβλέπεται για το χρόνο γίνεται κατ' αφαιρέσιν, εφόσον όλα τα συνεχή έχουν θέση. Αναφέρεται λοιπόν ότι «συνεχές εἶναι βουλόμεθα οὐ τὰ μέρη κοινῶ τινι ὄρω συνδεῖται, τὴν τοιαύτην οὖν συνέχειαν εἶδωμεν [...] Φανερόν οὖν οἶμαι ἐκ τοῦ τῆς κινήσεως ὀρισμοῦ πᾶσαν εἶναι συνεχῆ τὴν κίνησιν, καὶ γὰρ διὰ τούτου ἀτελῆς ἐντελέχεια ἢ κίνησις λέγεται ἤδη βαδίζουσα πρὸς τὸ τέλειον [...] μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια ἢ κίνησις, ἀνάγκη τὸ κινούμενον πῆ μὲν ἐν τῷ ἐξ οὐ ὄρω, πῆ δὲ ἐν τῷ πρὸς ὄν εἶναι, καὶ κατὰ τι μὲν κινεῖσθαι κατὰ τι δὲ κεκινήσθαι, τοῦτο δὲ σαφῶς ἡμῖν ἐκφαίνει διαίρεσιν, διὰ τοι τοῦτο παρὰ τε

¹⁹⁸ Αριστοτέλης, Φυσικά, 219b 1-3: τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον.

¹⁹⁹ Πρβλ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων, σ. 35.18-29: εἰ τὸ κινούμενον ἐπὶ τινος μεγέθους κατὰ πρότερον μῶριον αὐτοῦ πρότερον κινεῖται (διὰ τοῦτο γὰρ ἐν χρόνῳ πᾶσα κίνησις, ὅτι μὴ οἶόν τε ἅμα τὸ κινούμενον ἐπὶ παντός τοῦ ὑποκειμένου ἀθρόως κινήσῃν, ἀλλὰ δεῖ τὸ μὲν τι αὐτοῦ πρῶτον διελθεῖν τὸ δὲ ὕστερον) εἰ δὴ τοῦτο, καὶ κατὰ τὸ πρότερον μῶριον τοῦ μεγέθους πρῶτον κινεῖται τὸ κινούμενον, εἰ ἐπ' ἄπειρον ἐν τῷ μεγέθει τὸ πρότερον, πᾶν τὸ κινούμενον ἄπειρα ἔσται κινούμενον, καὶ πᾶν τι κεκινημένον ὅσον δὴ διάστημα ἄπειρα πρότερα [καὶ ἄπειρα] μῶρια κεκινημένον· ἀλλὰ ἀδιεξίτητα τὰ ἄπειρα, ἦτοι οὖν οὐκ ἐπ' ἄπειρον ἢ τομὴ τῶν συνεχῶν, ἢ οὐ κατὰ τὸ πρότερον πρότερον ἢ κίνησις, ἢ γίνεται μὲν κατὰ τὸ πρότερον μῶριον τοῦ μεγέθους πρότερον ἢ κίνησις, οὕτω μέντοι κατὰ τὸ πρότερον μῶριον, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ συνεχεῖ τὸ μὲν πρότερον μῶριον, τὸ δὲ ὕστερον.

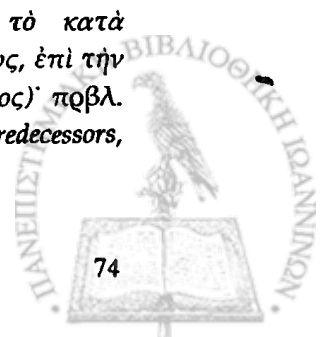
²⁰⁰ Πρβλ. Συμπλίκιος, Εἰς τὰς Κατηγορίας, σσ. 125.32-126.4: ὁ δὲ χρόνος ποσὸν μὲν ἐστὶν καὶ αὐτός, ὅτι ἐν διαστήματι θεωρεῖται, καὶ ἐστὶν ἀριθμὸς κινήσεως· συνεχές δὲ ἐστὶν, διότι τὸ παρεληλυθὸς αὐτοῦ καὶ τὸ μέλλον πρὸς κοινὸν ὄρον τὸ νῦν συνάπτει καὶ συνδεῖται κατὰ τοῦτο. ἔοικεν δὲ ὁ χρόνος εἶναι κυριώτατα συνεχῆς· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων συνεχῶν ἕκαστον καὶ διαιρεθεῖν ἂν, ὁ δὲ χρόνος αἰεὶ συνεχῆς καὶ οὐδέποτε ἐξ ἀπτομένων. κατὰ τε οὖν τοῦτο διαφέρει τῶν ἄλλων συνεχῶν καὶ ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἐκ θέσιν ἐχόντων, οὗτος δὲ οὐκ ἐξ ἐχόντων θέσιν.

Ἀλεξάνδρῳ, καὶ Θεοφράστῳ καὶ Σιμπλικίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς Ἑλλησιν, ἐκ τοῦ δοθέντος ὀρισμοῦ τῆς κινήσεως ἢ ταύτης συνῆκται συνέχεια»²⁰¹.

Αναφορικά με το συνεχές κατά την αύξηση των σωμάτων αναφέρεται η δυσχέρεια της εξέτασης των σαφών ορίων της αρχής και του τέλους της αύξησης ή τον προσδιορισμό του στιγμιαίου χαρακτήρα της. Η αναζήτηση του Θεόφιλου Κορυδαλέα διεξάγεται στα πλαίσια της προβληματικής που τίθεται από το αριστοτελικό έργο και η οποία έγκειται στη δύναμη ύπαρξη του άπειρου εντός συγκεκριμένων ορίων²⁰². Για το λόγο αυτό ο προσδιορισμός της ορθής ερμηνευτικής πρότασης των σχολιαστών κρίνεται απαραίτητος, ώστε να καταστεί δυνατή η απόρριψη της φαινομενικά λανθασμένης ερμηνείας της αριστοτελικής πρότασης σχετικά με το ενδεχόμενο της ύπαρξης στιγμιαίας μεταβολής. Ο ορθός σχολιασμός σχετικά με την ακαριαία μεταβολή έγκειται στη γνωσιολογικού χαρακτήρα επισήμανση ότι διαπιστώνεται πάντα αφού αυτή έχει συντελεστεί στο κατά τα άλλα πεπερασμένο κινούμενο σώμα. Παρατηρεί λοιπόν ο Κορυδαλέας: «Ζητοῦσι δέ τινες [...] πότερον ἐνδέχεται γενέσθαι ἐν ἀκαρεῖ μεταβολήν; Τούτο γὰρ ἐγκρίνειν ὁ Φιλόσοφος ἐδόκει ὀγδόῳ Φυσικῶν, μορίῳ κγ' καὶ δευτέρῳ περὶ ψυχῆς μορίῳ ο'. Ἀλλὰ Σιμπλίκιος καὶ Ἀλέξανδρος [...] τὴν ἐναντίαν δόξαν πρεσβεύουσι, καὶ ταύτην οἴονται τοῦ Φιλοσόφου ἐν πάσῃ γὰρ μεταβολῇ κοινῶς ἀποδεδεῖχθαι φασὶ πρὸ τοῦ μεταβεβληκέναι τὸ μεταβάλλειν εἶναι, καὶ πρὸ τοῦ μεταβάλλειν τὸ μεταβεβληκέναι, τὴν δὲ τοῦ Φιλοσόφου λέξιν

²⁰¹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 162.

²⁰² Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 207a 33 – b 1: Κατὰ λόγον δὲ συμβαίνει καὶ τὸ κατὰ πρόσθεσιν μὲν μὴ εἶναι δοκεῖν ἄπειρον οὕτως ὥστε παντὸς ὑπερβάλλειν μεγέθους, ἐπὶ τὴν διαίρεσιν δὲ εἶναι (περιέχεται γὰρ ἡ ὕλη ἐντὸς καὶ τὸ ἄπειρον, περιέχει δὲ τὸ εἶδος)· πρβλ. Friedrich Solmsen, *Aristotle's System of the Physical World. A comparison with his predecessors*, Ithaca/New York, Cornell University Press, 1960, σ. 162.

καθ' ἣν ἀποδέχεσθαι φαίνεται τὴν ἀκαριαίαν μεταβολὴν ἐπὶ τῶν μερῶν ἐρμηνεύουσι τοῦ κινουμένου»²⁰³.

3.2 Ψυχὴ καὶ κίνησις

- Ἐνας ἀπὸ τους σημαντικούς θεματολογικούς ἀξονες τῆς κορυθαλικῆς φιλοσοφικῆς θεώρησης οριοθετεῖται ἀπὸ τὴν πραγμάτευση γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ τὴν κίνησις. Ἡ ἀποψη τοῦ Κορυθαλέα ἀποτελεῖ προσπάθεια γιὰ τὴ νοηματοδότηση μιᾶς ἀρτίας, ἐπιστημονικῆς ἀπάντησης σὲ ζητήματα ποὺ σχετίζονται με τὴν εξέταση τῆς ψυχῆς ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ γίνεσθαι. Πρόκειται γιὰ μιὰ συζήτηση ἣ ὁποία προκάλεσε τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου ἤδη ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα²⁰⁴. Ἡ ἀντιπαράθεση γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχόλησε καὶ τὴν νεοελληνικὴ διανόηση – στὰ πλαίσια τοῦ

²⁰³ Θεόφιλος Κορυθαλέος, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 168' πρβλ. Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 35.18-29: *Εἰ τὸ κινούμενον ἐπὶ τινος μεγέθους κατὰ πρότερον μῶριον αὐτοῦ πρότερον κινεῖται (διὰ τοῦτο γὰρ ἐν χρόνῳ πᾶσα κίνησις, ὅτι μὴ οἶόντε ἅμα τὸ κινούμενον ἐπὶ παντός τοῦ ὑποκειμένου ἀθρόως κινήθηναι, ἀλλὰ δεῖ τὸ μὲν τι αὐτοῦ πρῶτον διελθεῖν τὸ δὲ ὕστερον), εἰ δὴ τοῦτο, καὶ κατὰ τὸ πρότερον μῶριον τοῦ μεγέθους πρῶτον κινεῖται τὸ κινούμενον, εἰ ἐπ' ἄπειρον ἐν τῷ μεγέθει τὸ πρότερον, πᾶν τὸ κινούμενον ἄπειρα ἔσται κινούμενον, καὶ πᾶν τὸ κεκινημένον ὅσον δὴ διάστημα ἄπειρα πρότερα [καὶ ἄπειρα] μῶρια κεκινημένον' ἀλλὰ ἀδιεξίτητα τὰ ἄπειρα. ἦτοι οὖν οὐκ ἐπ' ἄπειρον ἢ τομῇ τῶν συνεχῶν, ἢ οὐ κατὰ τὸ πρότερον πρότερον ἢ κίνησις. ἢ γίνεται μὲν κατὰ πρότερον ἢ κίνησις, οὕτω μέντοι κατὰ τὸ πρότερον μῶριον, ὡς ἔστιν ἐν τῷ συνεχῆι τὸ μὲν πρότερον μῶριον, τὸ δὲ ὕστερον [σχετικὰ μετὰ τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἐνταξὴ τοῦ χωρίου αὐτοῦ στὴν κριτικὴ ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου τῶν Ἀποριῶν καὶ λύσεων ἀπὸ τὸν Ivo Bruns πρβλ. R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 1.1-2.15*, σσ. (220, 228, 231) 74-76] Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σσ. 494.14-19: Δείξας [ενν. ὁ Ἀριστοτέλης] τὸ ἄπειρον ὑπάρχον κατὰ τὸ ἐπ' ἄπειρον ἐν τε τῇ τῶν μεγεθῶν διαιρέσει καὶ τῇ τῶν ἀριθμῶν ἀνξήσει καὶ τῇ τοῦ χρόνου, πρότερον δὲ καὶ ἐν τῷ ἀνεκλείπτῳ τῆς γενέσεως, κοινὰ μὲν πᾶσιν εἶναι φησι τὸ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχειν καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀθρόον, ἀλλ' ἀπὸ μέρους εἶναι, καὶ τὸ ἄλλο ἀεὶ τὸ λαμβανόμενον εἶναι καὶ τοῦτο πεπερασμένον.*

²⁰⁴ Edward Grant, *Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες τὸν Μεσαίωνα*, σσ. 61-62.

διαφορισμού κατά την προσέγγιση του Αριστοτέλη – κυρίως ως προς τα συμφραζόμενά της αναφορικά με την αθανασία της ανθρώπινης ψυχής²⁰⁵.

Βασική συνιστώσα της αριστοτελικής ανάλυσης αποτελεί η αποδοχή ενός τελεολογικού επιστημολογικού μοντέλου που προϋποθέτει την πλατωνικής έμπνευσης προτεραιότητα της ψυχής²⁰⁶. Παράλληλα διαπιστώνεται η προσπάθεια για εφαρμογή της τελεολογίας στο φυσικό γίνεσθαι κατά το αριστοτελικό πρότυπο²⁰⁷. Ο ίδιος ο Κορυδαλέας υπαινίσσεται τη σχέση αυτή, καθώς παραδέχεται ότι «περι τῆς τῶν ἀσωμάτων κινήσεως εἰποῦσι πρῶτον ἀνάγκη τὴν περὶ ταύτην τοῦ Πλάτωνος δόξαν ἀνιχνεύσαι»²⁰⁸, ενώ διαπιστώνει πως αναφορικά με την κίνηση «συμφωνεῖν μὲν, ἀλλ’ οὐκ ἐν πᾶσιν [...] τῷ Πλάτωνι τὸν Φιλόσοφον»²⁰⁹ προχωρώντας στην αναφορὰ των σημείων συμφωνίας ἢ διαφωνίας²¹⁰.

²⁰⁵ Στον αντίποδα των απόψεων του Θεόφιλου Κορυδαλέα, υπήρξαν για το ζήτημα της αθανασίας της ψυχής προσεγγίσεις και άλλων Νεοελλήνων αριστοτελιστών εξίσου σεβαστών – σύμφωνα με τα πορίσματα της νεότερης έρευνας – για την εγκυρότητα των σχολιασμών τους. Ο Νικόλαος Κούρσουλας (1602-1652), ο Ματθαίος (Μελέτιος) Τυπάλδος (1648-1713) ήταν από εκείνους τους λογίους, των οποίων το έργο όχι μόνο χαρακτηρίζονταν από την έντονη επιρροή του μεσαιωνικού-σχολαστικού αριστοτελισμού, αλλά χρησιμοποιούνταν και για τη μαθητεία στο αριστοτελικό έργο. Αναφορικά με τις θεματοποιήσεις αυτές πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 175-178, 183' του ίδιου, «*Theses Philosophicae*», σσ. 234 κ.ε.' του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός αριστοτελισμός ως πλαίσιο της φιλοσοφικής διδασκαλίας στη Βενετία κατά τον 17^ο αιώνα», σσ. 246, 265. Ειδικότερα, για την ταυτόχρονη ειδopoίηση του ανθρώπου από την ψυχή και το σώμα ως διακριτά είδη, πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «*Theses Philosophicae*», σ. 242: *ιδ'*. *Οὐκ ἐνδέχεται φύσει δύο σώματα ὁμοῦ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, δύναται δὲ ὑπὲρ φύσιν*. Είναι ευδιάκριτη η επιρροή που ασκήθηκε στο Ματθαίο Τυπάλδο από τη διδασκαλία του Duns Scotus (1265-1308) περί ταυτόχρονης ύπαρξης δύο ειδών του ανθρώπου: της ψυχής ως ουσιώδους είδους και του σώματος ως *forma corporeitatis*' πρβλ. Κων. Ι. Λογοθέτης, *Η φιλοσοφία των Πατέρων και του Μέσου Αιώνας*. Τόμος Β'. Εν Αθήναις, 1933, σσ. 794-795.

²⁰⁶ Βασίλης Κάλφας, *Αριστοτέλης Περί φύσεως*, σσ. 44-46.

²⁰⁷ *Ο.π.*, σσ. 53 κ.ε.

²⁰⁸ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 229.

²⁰⁹ *Ο.π.*, σ. 230.

²¹⁰ *Ο.π.*, σσ. 230-231.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας καταφέρεται εναντίον των θέσεων του Σμπλικίου στο πλαίσιο των θεωρήσεών του σχετικά με την αθανασία της ψυχής. Προϋποτίθεται στην περίπτωση αυτή, βέβαια, η αριστοτελική θεώρηση της σχέσης ψυχής – σώματος ως έντελέχειας πρώτης²¹¹ και ως κοινωνίας²¹². Οι νεοπλατωνικοί σχολιαστές του Αριστοτέλη αποδέχονταν τις βασικές θέσεις του για την ψυχή στο βαθμό, όμως, που αυτές σχετίζονταν με μια περιγραφική προσέγγιση των λειτουργειών της και όχι με την ίδια τη φύση της²¹³. Στη συνάφεια αυτή αποκλείεται η αυτοκίνησις της ψυχής – την οποία όμως υποστηρίζει ο Σμπλίκιος, ο οποίος «κινεῖσθαι τε νομίζει τὰς ψυχὰς και περιέχεσθαι τῷ τῆς κινήσεως ὀριδμῶ, καθ' ὃν ἡ κίνησις ἐντελέχεια λέγεται τοῦ δυνάμει ὄντος, οὐ μὴν γε τοῦ κινήτου»²¹⁴ – καθώς η συγκεκριμένη θεώρηση επιτρέπει μια ανεξάρτητη από το σώμα εξέταση της ψυχής ως προς την ἐντελέχειάν της²¹⁵.

Η διχοτόμηση της ψυχής σε δυνάμει και ἐνεργεία δεν γίνεται αποδεκτή από τον Θεόφιλο Κορυδαλέα. Η αποδοχή της άποψης αυτής επιτρέπει την ταύτιση μέρους της ψυχής με το θείο ή τον ποιητικὸν νοῦν

²¹¹ Αριστοτέλης, *Περί ψυχῆς*, σσ. 412a 27-28: διὸ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζῶν ἔχοντος.

²¹² Ο.π., σσ. 407b 17-19: διὰ γὰρ τὴν κοινωνίαν τὸ μὲν ποιεῖ τὸ δὲ πάσχει και τὸ μὲν κινεῖται τὰ δὲ κινεῖ.

²¹³ Πρβλ. Η. J. Blumenthal, "Alexander of Aphrodisias in the later greek commentaries on Aristotle's *De Anima*", στο: Jürgen Wiesner (Hrg.), *Aristoteles Werk und Wirkung*. Band II, σσ. 100-101.

²¹⁴ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 229.

²¹⁵ Σμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σσ. 1250.12-22: εἰ γέ τις διηρημένην λαμβάνει τὴν ψυχὴν εἰς τὸ δυνάμει και τὸ ἐνεργεία, οὐκέτι ἀτοπον ἔσται τὸ τὸ αὐτὸ δυνάμει εἶναι και ἐνεργεία. ἀντενέργητος οὖν και ἀντόγνωστος και ἀνθεύρετος ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἀλλ' οὐχ ὡς μία και ἀπλή, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ δυνάμει και ἐνεργεία συγκειμένη [...] ἀλλὰ πῶς κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τεθέντα τῆς κινήσεως ὀρισμὸν τὸν λέγοντα ἐντελέχειαν εἶναι τοῦ δυνατοῦ ἢ δυνατὸν οὐχὶ και κινεῖται ἢ ψυχὴ και αὐτοκίνητος ἐστὶν, εἴπερ ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεία ὑφ' ἑαυτῆς πρόεισι;

κατά τον Σιμπλίκιο²¹⁶ και επομένως σε μια αναίρεση της θέσης σχετικά με το ότι το θεϊον αποτελεί μόνο τελικό αίτιο. Οι έσχατες απολήξεις μιας τέτοιας θεώρησης εξασφαλίζουν τέτοια οντολογική επάρκεια στην ψυχή, ώστε η ύπαρξή της να μπορεί να εξετάζεται ανεξάρτητα από αναφορές στο υλικό σώμα²¹⁷. Επικρίνει λοιπόν τον Σιμπλίκιο, επειδή αποδίδει «τό ύφ' έαυτοῦ κινεῖσθαι»²¹⁸ στην ψυχή «έν ἡ τῶν λόγων οἱ μὲν ἐνεργεία εἰσίν, οἱ δὲ δυνάμει [...] ἡ αὐτὴ ἐστὶ διαλογιζομένη κινουῦσά τε καὶ κινουμένη»²¹⁹. Η άποψη αυτή του Σιμπλικίου κρίνεται ως λανθασμένη, καθώς ο Αριστοτέλης το «νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι ἐν οὐδεμίᾳ τούτων [ενν. τῶν κατηγοριῶν τῆς κινήσεως] τάττεται»²²⁰. Εντοπίζει το σημείο της

²¹⁶ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σσ. 247.31-39: ὁ παθητικὸς νοῦς ὑλικὸς ἦν καὶ δυνάμει καὶ αὐτὸ τοῦτο παθητικὸς καὶ ἀτελεῖς νοῦς τὸ ὅλον τοῦτο, ἕως ἂν παθητικὸς ἦ καὶ διὰ τοῦτο καὶ φθαρτὸς ἢ παθητικὸς. ἄνυλος δὲ γίνεται καὶ ἐνεργεία νοῦς τε καὶ νοητὸς ἐν τῇ εἰς τὸν ποιοῦντα ἀνάδρομῇ. ὡς εἶναι τὴν φθορὰν τοῦ παθητικοῦ νοῦ οὐκ εἰς τὸ μὴ ὄν ἔστασιν, ἀλλ' εἰς τὸ κρειπτόνως ὄν συναίρεσιν τῆς χωρισθείσης ψυχικῆς οὐσίας, εἰς ἑαυτὴν καὶ τὴν προελθοῦσαν ἀναστελλούσης ζωῆν, οὐ προϊούσαν ἔτι ἀλλ' ἐν τῷ μένειν ὡς ἐν αἰτίῳ ὑπάρχουσαν.

²¹⁷ Ο.π., σσ. 248.15-17: χωριστὸς δὲ ὁ θεὸς αἰεὶ καὶ ἡμεῖς οὖν, εἰ καὶ ποτέ. ἡμεῖς δὲ οἱ ἔτι τὸν φυσικὸν τοῦτον διαζῶντες βίον, ὅταν ἡ ψυχή ἀσχέτως πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὰς δευτέρας ζωὰς κἂν ἐπὶ βραχὺ διατεθῇ. Παρόμοια φαίνεται να ερμηνεύει ο Θεόφιλος Κορυδαλέας και τη θέση του Ιωάννη του Φιλόπονου, με τη διαφορά ότι εκεί η ψυχή πριν το χωρισμό της από το σώμα ταυτίζεται με τον δυνάμει νοῦν. Στους σχολιασμούς του Κορυδαλέα στο *Περί ψυχῆς* έργο του Αριστοτέλη, σημειώνονται τα εξής: ὁ γραμματικὸς Ιωάννης τοῦτο ἐννοεῖ περὶ ἀμφοτέρου τοῦ νοός, τοῦ τε δυνάμει καὶ ποιητικοῦ ἡνωμένως, ὄν φησι χωρισθέντα γίνεσθαι ἐνεργεία νοῦν. ὁ δὲ ἐνεργεία νοῦς κυρίως ἐστὶ νοῦς. καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ βούλεται ὁ φιλόσοφος δηλῶσαι, ὅτι ὁ νοῦς ἐνυπάρχων τῷ σῶματι δυνάμει νοῦς καὶ οὐ κυρίως νοῦς [στο: Otto Jochem, *Scholastisches, Christliches und Medizinisches aus dem Kommentar des Theophilus Korydalles zu Aristoteles' Schrift von der Seele. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde bei der Philosophischen Fakultät der Hessischen Ludwigs-Universität zu Gießen, Gießen, 1935, σ. 20*].

²¹⁸ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 230.

²¹⁹ Αυτόθι. Πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σσ. 1249.32-1250.2: ἡ ψυχή πάντας ἔχουσα τοὺς λόγους τοὺς μὲν πρόχειρους ἔχει καὶ ἐνεργητικούς, τοὺς δὲ ἡρεμοῦντας καὶ δυνάμει τέως ὄντας ἐν αὐτῇ, καὶ τοῖς ἐνεργεία οὐσι κινεῖ τοὺς τέως δυνάμει, κινοῦνται δὲ ἐκεῖνοι, καὶ οὕτως ἡ πᾶσα αὐτοκίνητος λέγεται. καὶ συνάδει καὶ ταύταις ταῖς ἐννοίαις Πλατωνικαῖς οὐσαις ὁ Αἰριστοτέλης. ἐστὶ γὰρ καὶ παρ' αὐτῷ τῆς ψυχῆς ὁ μὲν δυνάμει νοῦς, ὁ δὲ ἐνεργεία καὶ ὁ δυνάμει γίνεται ἐνεργεία ὑπὸ τοῦ ἐνεργεία, διδασκούσης ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς καὶ μανθανούσης παρ' ἑαυτῆς καὶ ζητούσης καὶ εὔρισκούσης.

²²⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 231. Πρβλ. Αἰριστοτέλης, *Περί ψυχῆς*, σσ. 432b 13-27: ἀλλὰ περὶ-τῆς κατὰ τόπον κινήσεως, τί τὸ κινῶν τὸ ζῶν τὴν

εσφαλμένης ερμηνείας του Σιμπλίκιου στο ότι δεν λαμβάνει υπόψιν στην ανάλυσή του, πως ο Αριστοτέλης αναφέρεται στην τοπική κίνηση κατά προτεραιότητα²²¹ και επομένως «ἂ πέφυκεν ἐν τόπῳ εἶναι ταῦτα μεταβάλλει κατὰ τόπον, οὕτως ὅσα οὐκ ἐστὶν ἐν τόπῳ οὔτε κινεῖται κατὰ τόπον, καὶ εἴτε κατὰ συμβεβηκὸς ἐστὶν ἐν τόπῳ κατὰ συμβεβηκὸς ἂν κινεῖται»²²².

Ο Κορυδαλέας θεωρεί την ψυχή στην ενότητά της με το σώμα. Η θέση αυτή τεκμηριώνεται μέσα από ένα πλαίσιο αναφοράς, το οποίο έχει ως προϋπόθεσή του τη σύγχρονη παρουσία τόσο του υλικού σώματος όσο και της ψυχής, καθώς ο Αριστοτέλης «οὐδὲ γὰρ ἔγκωκε τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν»²²³. Η ερμηνεία αυτή του αριστοτελικού κειμένου στηρίζεται στην ανάλυση του Αλέξανδρου του Αφροδισεία, σύμφωνα με την οποία «σῶμα μὲν καὶ ἄνευ ψυχῆς ὑφίσταται, ψυχὴ δὲ ἄνευ σώματος οὐ. ἐντελέχεια γὰρ καὶ εἶδος τούτου»²²⁴. Αναδεικνύεται ως βασική επιστημολογική παραδοχή του Θεόφιλου Κορυδαλέα η θέση του

πορευτικὴν κίνησιν, σκεπτέον. ὅτι μὲν οὖν οὐχ ἡ θρεπτικὴ δύναμις, δῆλον [...] ὁμοίως δὲ οὐδὲ τὸ αἰσθητικόν [...] ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ λογιστικόν καὶ ὁ καλούμενος νοῦς ἐστὶν ὁ κινῶν. Η συλλογιστικὴ του Θεόφιλου Κορυδαλέα φαίνεται να στρέφεται ἐνάντια στην επιχειρηματολογία του Thomas Aquinas (1225-1274) και συγκεκριμένα στις θέσεις του περί ὑπαρξῆς ενεργειῶν τῆς ψυχῆς, ὅπως ἡ νόησις καὶ ἡ βούλησις, οἱ ὁποῖες δεν εἶναι σωματικές καὶ υφίστανται καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ σώματος. Πρβλ. Κων. Ι. Λογοθέτης, *Η φιλοσοφία των Πατέρων*, σσ. 706 κ.ε., 710, 713.

²²¹ Πρβλ. Enrico Berti, "La suprématie du mouvement local selon Aristote: Ses conséquences et ses apories", στο: Jürgen Wiesner (Hrg.), *Aristoteles Werk und Wirkung. Paul Moraux gewidmet. Band I. Aristoteles und seine Schule*, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1985, σσ. 130 κ.ε.

²²² Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 234-235.

²²³ Ο.π., σ. 174.

²²⁴ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Περί ψυχῆς*, σ. 117.20-21.

Αλέξανδρου Αφροδισέα για το ένυλον είδος²²⁵, ως περιγραφικό σχήμα της από κοινού εξέτασης της ψυχής και του σώματος²²⁶.

Συμφυής προς την αναζήτηση σχετικά με την αθανασία της ψυχής ή την επιβίωση μετά θάνατον μέρους της ανθρώπινης συνείδησης, είναι η πραγμάτευση της έννοιας του κατ' ἐνέργειαν νοῦ. Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας φαίνεται να προϋποθέτει τη σχετική ανάλυση του Αλέξανδρου Αφροδισέα, αφού αναφέρει πως «παρὰ τὸν ἀθάνατον νοῦν ἡ ψυχὴ συνεκτίνεται τῇ ὕλῃ, συναπέρχεται τῇ ρύσει ταύτης»²²⁷. Η λειτουργικότητα της διατύπωσης αυτής καθίσταται ερμηνευτικά δόκιμη έχοντας υπ' ὄψιν τις διακρίσεις μεταξύ ὕλικου, καθ' ἕξιν και κατ' ἐνέργειαν νοῦ²²⁸. Ο Αλέξανδρος παραδέχεται το θεϊκό χαρακτήρα του τελευταίου ακολουθώντας το αριστοτελικό κείμενο²²⁹, αλλά δεν επιφυλάσσει στην ανθρώπινη νόηση κάποιου είδους προσωπική αθανασία. Η ανθρώπινη γνώση γίνεται κατ' ἐνέργειαν νοῦς, όταν έχει ως

²²⁵ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 169 κ.ε.' του ίδιου, «Theses Philosophicae», σ. 234' του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός αριστοτελισμός», σ. 246.

²²⁶ Πρβλ. Robert B. Todd, "Lexicographical Notes on Alexander of Aphrodisias' Philosophical Terminology", *Glotta* 52 (1974), σ. 212.

²²⁷ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς περί*, σ. 174.

²²⁸ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Περί ψυχῆς*, σσ. 85 κ.ε.

²²⁹ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετὰ τὰ φυσικά*, 695.20-22: κατ' ἀναλογίαν δὲ καὶ ὁ ἂν εἴη πρῶτον λεχθήσεται ἄριστον. οὕτως ἄριστον ἂν φῆσαιμεν τὸν ἐνεργείᾳ νοῦν ὡς πρότερον τῷ ἀξιῶματι καὶ τῷ καλῷ τοῦ καθ' ἕξιν. *Ο.π.*, σ. 697.15-21: καὶ ἔστι, φησί, ἡ καθ' αὐτὴν νόησις τοῦ καθ' αὐτὸ ἄριστου. Λέγοι δ' ἂν καθ' αὐτὴν νόησιν τὸν κατ' ἐνέργειαν νοῦν, ὅστις διαφέρει τοῦ καθ' ἕξιν, ὅστις πάλιν καθ' ἕξιν διαφέρει τοῦ δυνάμει. ἔστι γὰρ ὁ καθ' ἕξιν νοῦς εἶδος καὶ δυνάμεις καὶ τελειότης τοῦ δυνάμει νοῦ, ἥτις ἕξις ἐν αὐτῷ γίνεται ἕκ τε τῆς τοῦ καθόλου περιλήψεως καὶ ἐκ τοῦ τὰ εἶδη χωρίζειν ἀπὸ τῆς ὕλης δύνασθαι, ἃ τρόπον τινὰ ταῦτά ἐστιν ἀλλήλοισ'. *Ο.π.*, σ. 698.34-38: Πάντων τῶν τοῦ νοός θειότατόν ἐστιν ἡ θεωρία. ὁ οὖν θεῖον ἔχει ὁ ἐνεργείᾳ νοῦς (ἔχει δὲ θεῖον τὸ νοεῖν ἑαυτόν), τοῦτο μᾶλλον ἐκείνου, τουτέστι τοῦ πρώτου νοός ἐστιν' ἐκεῖνο σὺν φησιν, ὅπερ δοκεῖ τοῦ ἐνεργείᾳ νοῦ θειότατον καὶ τιμιώτατον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ νοεῖν ἑαυτόν, τοῦτο μᾶλλον ἐκείνου τοῦ πρώτου νοός ἐστιν.

αντικείμενό της την γνώση την ίδια²³⁰ και μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο ταυτίζεται με την αθανασία²³¹.

Η πραγμάτευση αυτή προϋποθέτει τη συναφή με τα όμωνύμως κινούντα συζήτηση²³². Αναφορικά με το ζήτημα αυτό προσδιορίζεται ένα σύνολο θέσεων που σχετίζονται με το εύρος της συμφωνίας ή της διαφωνίας ανάμεσα στην πλατωνική και την αριστοτελική θεώρηση της αρχής της κίνησης. Η αναζήτηση διαγράφεται στο κορυδαλικό κείμενο με επιχειρηματολογικούς όρους που επικεντρώνονται στον προσδιορισμό της ψυχής ως αρχής κινήσεως. Ως προς τη θεώρηση αυτή έχει σημασία για τον Κορυδαλέα η αποδοχή της λειτουργίας του θείου σώματος ή του νου ως τελικού αιτίου για την κίνηση των ουρανίων σωμάτων²³³. Οι σχετικές θέσεις προσφέρονται για τον Κορυδαλέα από την ταξινόμηση των διαφορών της κίνησης που επιχειρείται στους σχολιασμούς του Σιμπλικίου στο αριστοτελικό έργο. Παρατηρείται λοιπόν πως «κατά Πλάτωνα ως λέγεται Σιμπλικίω [...] τέσσαρες εισι διαφοραὶ κινήσεως· ἡ μὲν πρώτη παρὰ τὴν ὕλην θεωρουμένη, καθ' ὃ ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς γένεσιν ὑπάγεται

²³⁰ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετὰ τὰ φυσικά*, σ. 694.36-37: ὁ κατ' ἐνέργειαν νοῦς ὁ αὐτός ἐστι τῷ κατ' ἐνέργειαν νοητὸν τῷ κατ' ἐνέργειαν νῶ· Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Περί ψυχῆς*, σσ. 84.22-24: πρὸ γὰρ τοῦ νοεῖν οὐδὲν ὦν ἐνεργεῖα, ὅταν νοῆ τι, τὸ νοούμενον γίνεται, εἴ γε τὸ νοεῖν αὐτῷ ἐν τῷ τὸ εἶδος ἔχειν τὸ νοούμενον.

²³¹ Ο.π., σσ. 90.11-20: ἐν οἷς δὲ τὸ νοούμενον κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐστὶ τοιοῦτον, οἷον νοεῖται (ἔστι δὲ τοιοῦτον ὄν καὶ ἄφθαρτον), ἐν τούτοις καὶ χωρισθὲν τοῦ νοεῖσθαι ἄφθαρτον μένει, καὶ ὁ νοῦς ἄρα ὁ τοῦτο νοήσας ἄφθαρτός ἐστιν, οὐχ ὁ ὑποκείμενός τε καὶ ὑλικός (ἐκεῖνος μὲν γὰρ σὺν τῇ ψυχῇ, ἧς ἐστὶ δύναμις, φθειρομένη φθείρεται, ὃ φθειρομένῳ συμφθείροιτο ἂν καὶ ἡ ἕξις τε καὶ ἡ δύναμις καὶ τελειότης αὐτοῦ), ἀλλ' ὁ ἐνεργεῖα τούτῳ, ὅτε ἐνόει αὐτό, ὁ αὐτός γινόμενος (τῷ γὰρ ὁμοιοῦσθαι τῶν νοουμένων ἐκάστῳ, ὅτε νοεῖται, ὁποῖον ἂν ἦ τὸ νοούμενον, τοιοῦτος καὶ αὐτός ὅτε αὐτό νοεῖ γίνεται), καὶ ἔστιν οὗτος ὁ νοῦς ὁ θύραθεν τε ἐν ἡμῖν γινόμενος καὶ ἄφθαρτος.

²³² Σχετικά με τη πραγμάτευση της έννοιας της ομωνυμίας κατά την προηγούμενη του Κορυδαλέα εποχή στα πλαίσια της Νεοελληνικής Φιλοσοφίας προβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 26 κ.ε.

²³³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 231: κινεῖσθαι τίθησιν ὁ Φιλόσοφος τὸ οὐράνιον σῶμα τῇ τοῦ θειοτάτου ἐφέσει, ὥστε τὸ θεῖον ἀρχὴν εἶναι κινήσεως ἀμέσως [...] ὁ δὲ Πλάτων τὴν ἀρχὴν κινήσεως τοῦ παντός τὴν ψυχὴν τάττει, ἀλλ' οὐ τὸ θεῖον, οὐδὲ τὸν νοῦν.

[...] λέγεται δὲ καθ' ἑαυτὴν ἄτακτος εἰς τάξιν ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἀγομένη ἢ δὲ τοῦ νοός ἐστιν καθ' ἣν ἀπὸ τοῦ εἶναι ἐπὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐξανίσταται. <H >²³⁴ δὲ τῶν τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἐνεργειῶν διὰ λόγων. Τελευταῖον δὲ ἀριθμεῖται ἡ τῶν σωμάτων κινήσεις ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ μὲν τῆς ὕλης καὶ τοῦ νοός κινήσεις καταχρηστικώτερον εἴρηνται. Ἰδιαίτερον δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν σωμάτων»²³⁵. Ο Κορυδαλέας σχολιάζει την έκθεση αυτή των απόψεων του Σιμπλικίου λέγοντας ότι σε σχέση με τις απόψεις του Πλάτωνα «ὄνόματι διαφωνεῖν [...] οἶεται τὸν Φιλόσοφον», ενώ «κινεῖσθαι τε νομίζει τὰς ψυχὰς καὶ περιέχεσθαι τῷ τῆς κινήσεως ὀρισμῷ, καθ' ὃν ἡ κινήσεις ἐντελέχεια λέγεται τοῦ δυνάμει ὄντος, οὐ μὴν γε τοῦ κινήτου [...] Εἶδέ τις [...] τὸ αὐτὸ ἀδύνατον ὑφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι φαίη, ἀπαντᾷ Σιμπλίκιος τοῦτ' ἐπὶ τῶν πάντως ἀδιαιρέτων καὶ ἀπλουστάτων ἀληθὲς εἶναι, οὐ μὴν γε ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐν ἣ τῶν λόγων οἱ μὲν ἐνεργεῖα εἰσὶν οἱ δὲ δυνάμει»²³⁶.

Το ἐπιχείρημα τοῦ Σιμπλικίου γιὰ τὴν ψυχὴ ὡς ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἀντικρούεται με τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας σχετικὰ με τὴν ὄρεξιν. Ἐτσι λοιπὸν παρατηρεῖται πῶς «φανερὸν ὅτι Σιμπλίκιος καὶ ὅσοι ἄλλοι συμφωνεῖν οἶονται κατὰ πάντα τῷ Πλάτωνι τὸν Φιλόσοφον [...] ἀποπλανῶνται, πολλῶ δὲ μᾶλλον ὀπηνίκα λέγουσι ταῖς τῆς ψυχῆς κινήσεσι τὸν ἀποδοθέντα τῆς κινήσεως ὀρισμὸν [...] προσήκειν, διαφορὰν ποιοῦντες τοῦ κινήτου καὶ δυνάμει ὄντος [...] κατὰ λέξιν ὁ Φιλόσοφος τὴν κινήσιν εἰς τὰς τέσσαρας ὑπάγει κατηγορίας, τὸ δὲ νοεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ἐν οὐδεμιᾷ τούτων τάττεται [...] διαμαρτάνει Σιμπλίκιος τοὺς

²³⁴ Ο ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1780, ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς Κουριοκουρίνης, υἱοθετεῖ τὴ γραφὴ με τὸν υποθετικὸ σύνδεσμο εἰ, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν παρατακτικὴ σύνδεση τῶν ἀναφορῶν στα εἶδη τῆς κινήσεως. Σχετικὰ με τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περὶ* ἀλλὰ καὶ ἄλλων φιλοσοφικῶν κειμένων τοῦ Κορυδαλέα ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδρίτη Κυπριανὸ πρβλ. Γιώργος Κ. Μύαρης, «Ὁψεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς ὁ Κύπριος», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικοῦ Ἐρευνῶν Κύπρου* 30 (2004), σσ. 270-271.

²³⁵ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περὶ*, σ. 229.

²³⁶ Ὁ.π., σσ. 229-230.

κατὰ Πλάτωνα λόγους ἐντιθέμενος τῇ ψυχῇ, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ἀπόχρη εἰς τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν ἢ τῶν λόγων διάκρισις, οὐκ ὀρθῶς γὰρ ἂν ὁ Φιλόσοφος μερῶν διαίρεσιν ἐν τοῖς αὐτοκινήτοις ἐδίδασκε ὀγδόω Φυσικῶν, ἢ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ τιθεμένη ἀπόδειξις οὐκ εἰς τὸ αὐτοκίνητον καταντήσειεν ἂν τὸ τῶν μερῶν ἔχον διάκρισιν, ἀλλ' εἰς τὴν φανταζομένην ψυχὴν»²³⁷. Ἡ συγκεκριμένη πραγματεύουσα προϋποθέτει τὴν υιοθέτηση ἀπὸ του Κορυδαλέα μίας καθολικῆς προσέγγισης, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενο μόνον τὰ δεδομένα τῆς αἰσθήσεως, ἐξοβελίζοντας ὁποιαδήποτε ἐρμηνεῖα τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου ἔχει ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς κάποια ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῶν ὄντων ἔξω ἀπὸ τὴν ὕλη τὴν ἴδια.

Διευρύνει τὰ ἰσχύοντα γιὰ τὴν τοπικὴ κίνηση σχολιάζοντας ἀναφορικὰ με τὴν κίνηση τῶν ἀσωμάτων πῶς «οὐδὲν αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ, οὔτε σῶμα οὔτε ἀσώματον»²³⁸. Το ὑλικὸ γιὰ τὴ στήριξη τῆς ἀποψῆς αὐτῆς το ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ σχετικὴ με τὸ κινεῖν ἀκίνητον τοῦ Ἀριστοτέλη ἀνάλυση στο Θ' βιβλίο τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία «εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης κινεῖται τὸ κινεῖν, εἰ δὲ μὴ κινεῖτο, οὐκ ἂν κινεῖται, ἀνάγκη τὸ κινεῖν, ἢ κινεῖται, ἤτοι οὕτω κινεῖσθαι ὡς γε κατὰ τὸ αὐτὸ εἶδος τῆς κινήσεως, ἢ καθ' ἕτερον»²³⁹. Στὴ συνάφεια αὐτὴ ὁ Σταγειριώτης παρατηρεῖ ὅτι ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενο δὲν εἶναι δυνατόν²⁴⁰. Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι τὸ χωρίο ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Κορυδαλέας, ἀναφέρεται στὴν τοπικὴ κίνηση, καθὼς στο ἀριστοτελικὸ κείμενο ἀναφέρεται ρητὰ σχετικὰ με τὴ μετάδοση τῆς κινήσεως πῶς «δῆλον δ' ἐπὶ τῶν κατὰ τόπον

²³⁷ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 231-232. Πρβλ. Συμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1249.12-17: ἀλλὰ περὶ ὄνομα τοῖς φιλοσόφοις ἐστὶν ἡ διαφορὰ, ὡσπερ καὶ ἐν τοῖς πλείοσι τῶν ἄλλων. αἴτιον δὲ οἶμαι <γίνε>ται πολλαχοῦ τὸν μὲν Ἀριστοτέλη τὴν συνήθειαν τῶν ὀνομάτων βούλεσθαι φυλάττειν καὶ ἀπὸ τῶν τῇ αἰσθήσει ἐναργῶν τὰς ἐπιχειρήσεις ποιεῖσθαι, τὸν δὲ Πλάτωνα τούτων μὲν καταφρονεῖν πολλάκις, πρὸς δὲ τὰς νοητὰς θεωρίας εὐκόλως ἀνατρέχειν.

²³⁸ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 232.

²³⁹ Ἀριστοτέλης, *Φυσικά*, 256b 27-31.

²⁴⁰ Ο.π., 256b 34: ἀλλὰ φανερόν ἐστι ἀδύνατον.

κινουόντων»²⁴¹. Η θέση του Κορυδαλέα αποτυπώνεται με την υποστήριξη της άποψης ότι «καθάπερ ἂ πέφυκεν ἐν τόπῳ εἶναι ταῦτα μεταβάλλει κατὰ τόπον, οὕτως ὅσα οὐκ ἔστιν ἐν τόπῳ οὔτε κινεῖται κατὰ τόπον, καί εἴτε κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἐν τόπῳ κατὰ συμβεβηκός ἂν κινεῖται»²⁴². Η επιχειρηματολογία αυτή στρέφεται ενάντια στην ανάλυση του Σιμπλίκιου, σύμφωνα με την οποία η ψυχή παρουσιάζει αυτοκίνησις²⁴³. Αν και αναγνωρίζει ο Κορυδαλέας την επιφύλαξη του νεοπλατωνίζοντος αριστοτελιστή σχετικά με τη διεύρυνση του ορισμού της κινήσεως²⁴⁴, ώστε να περιλαμβάνει και την ψυχή, σημειώνει πως «συνώνυμα [...] λέγεται, ἢ κατὰ ἀντιδιαστολήν τοῦ κατὰ μεταφοράν κινουόντος, ὡς φησὶ Σιμπλίκιος, ἢ ὡς ἀντιδιαστολήν τοῦ κατὰ συμβεβηκός κινουόντος [...] ὅθεν ἐπιφέρει ὁ Φιλόσοφος καὶ ἐπὶ τῶν κινουόντων κινουμένων συνωνύμων μάλιστα ἄτοπον τὸ τοιοῦτον»²⁴⁵.

²⁴¹ Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 256b 18-19.

²⁴² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 234-235.

²⁴³ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, 1250.12-28: εἰ γέ τις διηρημένην λαμβάνοι τὴν ψυχὴν εἰς τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ, οὐκέτι ἄτοπον ἔσται τὸ τὸ αὐτὸ δυνάμει εἶναι καὶ ἐνεργείᾳ. αὐτενέργητος οὖν καὶ αὐτόγνωστος καὶ αὐθεύρετός ἐστιν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν Αἰριστοτέλην, ἀλλ' οὐχ ὡς μία καὶ ἀπλή, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ συγκειμένη. αὐτοκίνητον δὲ αὐτὴν οὐκ ἠξίωσσε καλεῖν διὰ τὸ τὴν κίνησιν ἐν τοῖς σώμασι μόνοις θεωρεῖν· ταῦτα γὰρ τὰ συνεχῆ καὶ διαιρετὰ πρῶτως. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ κίνησις συνεχῆς καὶ διαιρετὴ [...] ἀλλὰ πῶς κατὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τεθέντα τῆς κινήσεως ὅρισμόν τὸν λέγοντα ἐντελέχειαν εἶναι τοῦ δυνατοῦ ἢ δυνατὸν οὐχὶ καὶ κινεῖται ἡ ψυχὴ καὶ αὐτοκίνητος ἐστιν, εἴπερ ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ὑφ' ἑαυτῆς πρόεισι; μήποτε οὖν οὗτος μὲν ὁ ὅρισμός ὁ λέγων ἐντελέχειαν τοῦ δυνατοῦ ἢ δυνατὸν κοινός πάσης ἐστὶ μεταβολῆς καὶ ψυχικῆς καὶ σωματικῆς καὶ ὅλων τῆς ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ προποδιζούσης. ὁ δὲ τῆς κινήσεως ὡς κινήσεως ἰδίως ὅρισμός ἐστιν ἐντελέχεια τοῦ κινήτου ἢ κινήτου. οὐχ ἀπλῶς οὖν πᾶσαν μεταβολὴν κίνησιν ἀξιοῖ καλεῖν ὁ Αἰριστοτέλης, ἀλλὰ τὴν συνήθη τὴν ἐπὶ τῶν σωματικῶν.

²⁴⁴ Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 200b 27-29: ἡ δὲ τοῦ δυνάμει ὄντος <ἐντελέχεια>, ὅταν ἐντελεχέῃα ὄν ἐνεργῆ οὐχ ἡ αὐτὸ ἀλλ' ἡ κινήτου, κίνησις ἐστίν.

²⁴⁵ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 235.

Κεφάλαιο Τέταρτο
ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΤΕΛΙΚΟΝ ΚΑΙ
ΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΑΙΤΙΟΝ

Ένα σημαντικό ζήτημα για την ιστορία των ιδεών στον ελληνικό χώρο, στα πλαίσια του νεοελληνικού αριστοτελισμού, αποτελεί η σχετική με την *πλάσιν* συζήτηση²⁴⁶. Βασική προκείμενη της πραγμάτευσης αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης *νοερῶν οὐσιῶν* και *ποιητικοῦ αἰτίου*²⁴⁷, αναφορικά με τα κοσμολογικά και οντολογικά της συμφραζόμενα. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται προς επίρρωση ή απόρριψη μιας καταφατικής διατύπωσης ως προς τα ερωτήματα που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη προβληματική, έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ανασυγκρότηση των ιδεολογικών παραδοχών του Κορυδαλέα. Ο νεοέλληνας αριστοτελικός αποδέχεται το επιστημολογικό πρόγραμμα των νεοαριστοτελιστών της Πάδοβας²⁴⁸, σύμφωνα με το οποίο τα συμπεράσματα συνάγονται με τρόπο αναλυτικό έχοντας ως σημείο εκκίνησης μια γενική θέση που φιλοδοξεί να παράσχει εξηγητικές αρχές μέσω της απαγωγικής μεθόδου. Αυτό συμβαίνει στο βαθμό που πρόκειται τόσο για την πρόκριση της ορθής ερμηνείας του αριστοτελικού έργου όσο και για την διαβάθμιση της σύγκρουσης με τα δόγματα της Εκκλησίας²⁴⁹. Διακρίνεται η απόπειρα απάντησης σε κεφαλαιώδη ζητήματα της πνευματικής ζωής στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της διδακτικής δράσης του Κορυδαλέα²⁵⁰, τόσο κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην

²⁴⁶ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σ. 171' του ίδιου, «Theses philosophicae», σσ. 245-246' του ίδιου, «Ο μεσαιωνικός - σχολαστικός αριστοτελισμός», σσ. 260 κ.ε.

²⁴⁷ Ο.π., σ. 169.

²⁴⁸ Ο.π., σσ. 150-151.

²⁴⁹ Ο.π., σσ. 171-172.

²⁵⁰ *Αυτόθι*.

Ιταλία όσο και κατά τη σχολαρχεία του στην Πατριαρχική Ακαδημία²⁵¹. Οι υποθέσεις που απορρέουν από τους θεματικούς άξονες της ανάλυσης του νεοέλληνα αριστοτελικού, διαμορφώνονται στα πλαίσια που προσδιορίζει μια επιζητητέα έγκυρη επιστημονική απάντηση στο ερώτημα για την πλάσιν και τη σχέση ανάμεσα στην *ἄυλον οὐσίαν* και τα *οὐράνια σώματα*.

Στο κείμενο του *Γενέσεως* και *φθορᾶς* τα χαρακτηριστικά της φιλοσοφικής συγκρότησης της σκέψης του Νεοέλληνα φιλοσόφου αναφορικά με τα παραπάνω ζητήματα, προσδιορίζονται από την αναδίφηση των ελληνικών σχολιαστικών στον Αριστοτέλη κειμένων. Η ανάπτυξη της κορυφαίας επιχειρηματολογίας προχωρεί μέσα από το πλαίσιο της επιγινόμενης αντιπαράθεσης αφενός στα σχόλια του Συμπλίκιου, αφετέρου στις αναλύσεις του Ιωάννη του Φιλόπονου. Η διάρθρωση και η στόχευση της προβληματοθεσίας προϋποθέτουν, και καθορίζονται καταρχήν από τις επιστημολογικές παραδοχές που προτείνονται μέσα από το έργο του Αλεξάνδρου του Αφροδισέα.

Η πορεία της σκέψης του έχει διττή στόχευση. Προσπαθεί να αποδείξει στηριζόμενος σε μια ακραιφνή προσέγγιση της αριστοτελικής σκέψης το θεμιτό της απόρριψης του Θεού και των νοερών ουσιών ως ποιητικών αιτίων και συνακολούθως το ότι δεν είναι αποδεκτή οποιαδήποτε θέση περί *πλάσεως* ως δόκιμης επιστημολογικά παραδοχής²⁵². Για το λόγο αυτό προβαίνει σε μια παράθεση των στοιχείων

²⁵¹ Για το διδακτικό έργο του φιλοσόφου σε σχολεία του ελληνικού χώρου πρβλ. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique*, 1967 σσ. 48, 54-60, 78. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 179-180. Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή*. Τόμος Α'. Εν Αθήναις, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας, 1966, σσ. 155, 158-164, 166.

²⁵² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σσ. 117-118: *τῆς τῶν πραγμάτων γενέσεως δόξαι τεθρύλληται [...] Ἡ δὲ τελευταία θαυμαστή τε ἐστὶ καὶ πᾶσαν ἔννοιαν ὑπερβάλλουσα, ἣν ἄνδρες τινὲς θεορρήμονες οὐ μόνον ταῖς γραφικαῖς ῥήσεσι διατρανοῦσιν, ἀλλὰ καὶ λόγοις φυσικοῖς ἐμπεδῶσαι πειρῶναι, καὶ λεληθότες ἑαυτοὺς καθαίρουσι τῆς ὑπεροχῆς τὰ ἀπόρρητα τοῦ θεοῦ μυστήρια, αὐτόθεν ἐκφανῆ διδάσκοντες, ἀλλὰ μὴ μόνον ἐρρηεῖσθαι τῇ τοῦ φύσαντος παντοκρατορικῇ δυνάμει, τοιγαροῦν ἢ ἄφατος γενεσις τοῦ παντός, ἣν ὀνόματι θεολογικῶ πλάσιν ὀνομάζουσιν, ἐν πολλοῖς τοῖς κατὰ φύσιν*

εκείνων που διαφοροποιούν την ἄφατον γένεσιν τοῦ παντός ἀπὸ την κατὰ φύσιν γένεσιν²⁵³, ἐνώ ὡς καίριας σημασίας εγχείρημα στην πορεία της αναζήτησής του αναδεικνύεται ἡ προσπάθεια σαφούς διάκρισης ἀνάμεσα σε ποιητικὸ καὶ τελικὸ αἴτιο.

Ἡ μεθοδολογικὴ προκείμενη που θα ἦταν δυνατό να εφαρμοστεῖ για την ιστορικοφιλοσοφικὴ ἐρμηνεία των υποστηριζομένων στο κείμενο του *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περὶ προσδιορίζεται ἀπὸ την ἀρχὴ της διττῆς ἀλήθειας*. Ἢδη στη διαίρεση των ἐπιστημῶν που ἐπιχείρησε στην *Προδιόκησιν τῆς Εἰσόδου φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην*, δεν προβλέπει κάποιο ξεχωριστὸ κλάδο στην ἐπιστημολογικὴ ἀνακατάταξή του για τὴ θεολογία, ἀποδεχόμενος τὴν ἀριστοτελικὴ διαίρεση του θεωρητικῆς μέρους τῆς φιλοσοφίας σε «Μεταφυσικόν, Μαθηματικόν τε, καὶ Φυσικόν»²⁵⁴. Καταφέρεται ἐναντίον ὅσων υποστηρίζουν ὅτι αὐτοτελές μέρος τῆς μεταφυσικῆς «περὶ Θεοῦ τέ ἐστι, καὶ ὅλως περὶ νοερῶν οὐσιῶν, καὶ τῶν καθ' ὑπόστασιν κεχωρισμένων εἰδῶν, ἦν καὶ σοφίαν, καὶ

διενήνοχε γενέσεως [...] ἐκ τούτων οὖν ῥαδίως ἂν τις συναρμόσειε τὸν τῆς πλάσεως ὀρισμόν. ὅτι ἐστὶ προαγωγή πράγματος ὑπὸ θεοῦ ἐκ μηδενός. Τούτων οὕτως ὑποκειμένων δῆλον ἐστὶν ἡκιστα τῆς τοιαύτης προαγωγῆς ἐν περινοίᾳ γενέσθαι τὸν Φιλόσοφον. Πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση*, σσ. 171-172.

²⁵³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περὶ*, σσ. 117-118: ἐν ταύτῃ γὰρ [ἐνν. τῇ κατὰ φύσιν γένεσει] ἀνάγκη πρῶτον ὑποκείσθαι τι ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος γίγνεται τὸ γινόμενον, δεύτερον ὡς ἐξ οὗ ὄρον προηγεῖσθαι τὴν στέρησιν ἐν ὑποκειμένῳ δεκτικῷ, τρίτον προκείσθαι ὡς πρὸς ὃν ὄρον τὰ εἶδη [...] τέταρτον περαίνεσθαι τὴν γένεσιν διὰ κινήσεως [...] πέμπτον, χρόνον τε καὶ τόπον συνενοῆσθαι τῇ γενέσει χρεῶν [...] ἕκτον, ἀνάγκη τῆς κατὰ φύσιν γενέσεως διττὴν εἶναι τὴν αἰτίαν, τὴν μὲν καθόλου, τὴν δὲ κατὰ μέρος [...] τούτων δὲ τῶν εἰς γένεσιν ἀναγκαίων τὴν κατὰ φύσιν οὐθὲν ἂν εὗροι τις ἐπὶ τῆς πλάσεως.

²⁵⁴ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Εἰσόδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σ. 18. Πρβλ. Ἀριστοτέλης, *Μετὰ τὰ φυσικά*, 1064b 1-3: δῆλον τοίνυν ὅτι τρία γένη τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν ἐστὶ, φυσικὴ, μαθηματικὴ, θεολογικὴ. Πρβλ. Ingemar Düring, *Ὁ Ἀριστοτέλης*. Τόμος Α', σσ. 205-206, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι: ὁ Ἀριστοτέλης [...] δεν χρησιμοποίησε στα σοβαρά τὸν ὄρο θεολογικὴ. Ἡ λέξη αὐτὴ ἦταν μια συμπτωματικὴ ἐμπνευση [...] Μου φαίνεται ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα να εγκαταλείψουμε τὴν ἐκφραση «ἡ θεολογία τοῦ Ἀριστοτέλη», ἢ τουλάχιστον να τὴν κατατάξουμε στην ἀσημαντὴ θέση που τῆς ταιριάζει' ὁ.π., Τόμος Β', σσ. 430-431. Πρβλ. καὶ W. D. Ross, *Aristotle's Metaphysics. A revised text with introduction and commentary*. Vol. II. Oxford, Clarendon Press, 1970, σ. 404, ὅπου παρατηρεῖται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο θεολόγοι, ὅταν ἀναφέρεται στους κοσμολόγους.

Θεολογίαν θείαν τε καὶ Μεταφυσικὴν ἐπιστήμην προσαγορεύουσιν»²⁵⁵. Ο Κορυδαλέας θεωρεί τη Μεταφυσική σε άμεση συνάφεια με τὴν «ἄυλον οὐσίαν οὐχ ὡς ἀλλότριον τοῦ ἐπιστητοῦ γένους [...] ἀλλ' ἥπερ ἔστιν ὄν»²⁵⁶, επιφυλάσσοντας τὴν εξέταση τῆς αφηρημένης πρόσληψης τῶν κατηγοριοποιήσεων τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ τῶν μεταξύ τους συσχετίσεων στὴν ἐπιστήμη.

Οὐ ἀπόψεις αὐτὲς ἀπηχούνται καὶ στὸ *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*. Πέρα ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἐρμηνείας τοῦ ἀντιθεολογικοῦ ἢ ἀντισχολαστικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἔργου τοῦ Κορυδαλέα²⁵⁷, εἶναι προφανὴς ἡ προσπάθεια ἐκ μέρους τοῦ νεοέλληνα φιλοσόφου γιὰ μιὰ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ θεολογικὲς προκείμενες προσέγγιση τῆς φύσης²⁵⁸. Στὸ κείμενο διαφαίνεται ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ προσκομίσει πειστικὸς λόγους γιὰ τὶς ἐπιλογές του, ἐνῶ δὲν θὰ πρέπει νὰ διαφεύγει τῆς προσοχῆς ἡ ετεροβαρῆς σχέση φιλοσοφίας καὶ θεολογίας – που προκύπτει ἀπὸ μιὰ ποσοτικὴ κατανομή τῶν ευρισκόμενων σχετικῶν ἔργων²⁵⁹ τοῦ Θεόφιλου Κορυδαλέα – υπέρ τῆς πρώτης. Ἡ διάκριση αὐτὴ ἐπιχειρεῖται με ἀξιολογικοὺς ὅρους. Ἡ ἀνθρώπινη γνώση γιὰ τὸν υλικὸ κόσμον παρουσιάζεται ὡς δυνατότητα, ἐνῶ ἀποκλείεται ὡς πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς

²⁵⁵ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Εἰσὸδος φυσικῆς ἀκροάσεως*, σ. 13.

²⁵⁶ Ο.π., σ. 15. Πρβλ καὶ ὁ.π., σ. 16, ὅπου παρατηρεῖται ὅτι ἐν ἐκάστη γὰρ ἐπιστήμῃ ἔστιτι ἐξαιρετὸν ὑποκείμενον [...] κυριώτατον μὲν τοι τῆς πρώτης Φιλοσοφίας ἐπιστητὸν γένος, καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν τὴν ἄυλον οὐσίαν, ἣτις τοῦ ὄντος ἐστὶ τὸ ἀ'. καὶ κυριώτατον μέρος, καθ' ὃ καὶ Θεολογία ἢ Μεταφυσικὴ ἰδιαίτερον ἤκουσε, καὶ σοφία.

²⁵⁷ Πρβλ. Λίνος Γ. Μπενάκης, «Cléobule Tsourkas, Les débuts de l' enseignement philosophique», σσ. 17-19' Χ. Α. Χρόνης, *Τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*, σσ. 233-234.

²⁵⁸ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση*, σσ. 171-172' τοῦ ἰδίου, «Theses philosophicae», σσ. 234-235' τοῦ ἰδίου, «Ὁ μεσαιωνικὸς – σχολαστικὸς ἀριστοτελισμὸς», σσ. 247-248.

²⁵⁹ Βασ. Ι. Τσιότρας, «Τρεῖς ἀνέκδοτες ἐπιστολές τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλλέως καὶ οἱ ἀριστοτελικὲς πηγές τους», *Ὁ Ἐραμιστῆς* 24 (2003), σσ. 15-16, 23-24, 26-27, ὅπου ἡ ἐπιστολή σχετικὰ με τὸ ζήτημα τῆς μετουσιώσεως καὶ τὸ κατ'ἐπιταγὴν τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου Κορυδαλλέως *Σχεδιάριον* τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη, ὅπου σταχυολογούνται διάφορες θεολογικὲς θέσεις που φέρονται νὰ ἔχουν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Θεόφιλο Κορυδαλέα.

ανθρώπινης σκέψης η γνώση του θεού. Προτείνεται πως «δεῖ οὖν εἰδέναι ὅτι τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα ἐν τῇ τῶν ὄντων τάξει δι' ἀποφάσεως ὀρθῶς ὀρίζεται, ὡς ἡ ἀκροτάτη καὶ πάντως εἰλικρινῆς ἐντελέχεια τὸ τῶν ὄντων ὑπερφέρειν, καὶ πάσης τῆς ὕλης ὑπερανέχων τῇ φύσει καὶ τὸ ἀτελὲς ἐν τοῖς οὖσιν οἷα ἐστὶν ἡ παθητικὴ δύναμις. Τὸ μὲν γὰρ διὰ τὴν τοῦ εἶναι σμικρότητα ἐν ἀγνοίᾳ κεῖται καὶ διαφεύγει τὴν ἡμετέραν νόησιν, τὸ δὲ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀπερίληπτόν ἐστίν. Ἔστι δὲ ταῦτα ὅ τε Θεὸς καὶ ἡ ὕλη δι' ἐναντίας αἰτίας τὸν αὐτὸν τρόπον ζητοῦντα τοῦ ὀρισμοῦ. Λέγεται τοίνυν τὸ θεῖον ὅτι οὐκ ἔστι στοιχεῖον, οὔτε σῶμα τὸ αἰθέριον, οὔτε ὁ κόσμος, οὔτε τοῦ κόσμου ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ ὑπὲρ ταῦτα ὄν ἀνευδεὲς ὑπάρχον, καὶ ἄπειρον, καὶ πάσης ὑλικῆς περιπαθείας ἄμοιρον, ἡ δὲ ὕλη ὅτι οὐκ ἔστιν ἐντελεχεία λέγεται»²⁶⁰.

Πρόκειται για κομβικὸ σημεῖο τῆς πραγμάτευσης, ἀφοῦ παρὰ τὸν τιμητικὸ χαρακτήρα που ἐπιφυλάσσεται στο συσχετισμὸ τοῦ τελικοῦ αἰτίου με τὴ νοερὴ οὐσίαν, ἀναγνωρίζεται *de facto* ἡ δυνατότητα τοῦ πρῶτως κινεῖν μόνο σε ὅ,τι ἔχει υλικὴ ὑπόσταση. Το ἀπόλυτο τεκμήριο ἐπιστημολογικῆς ἐγκυρότητας προσφέρει ἡ ἀριστοτελικὴ ὀπτική, καθὼς ἀναφέρεται ὅτι «κομιδῆ ἢ τοιαύτη ἔκθεσις ἀπεμφαίνει τοῖς ἀλλαχόσι τοῦ Σταγειωίτη λεγομένοις, τῶν γὰρ αἰδίων ποιητικὴν αἰτίαν οὐδαμῆ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων παραδίδωσι [...] τὴν δὲ ὑπερφυὴ καὶ ἄρρητον πλάσιν θεῖω νεύματι ἀνευδεῶς τελουμένην, οὐδ' ὄναρ ἐώρακεν ἐκ Φυσικῶν ἀρχῶν ὀρμηθεῖς»²⁶¹.

Στὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν γνωσιολογικῶν ὀρίων δικαιολογεῖται ἡ προσφυγὴ καὶ ἡ συνακόλουθη ἀντλήση καὶ πραγμάτευση ἐπιχειρημάτων ἀπὸ ὅσους «περὶ φύσεως μάχονται»²⁶². Στόχο τῆς ἐπιλογῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ

²⁶⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 104-105.

²⁶¹ Ὁ.π., σσ. 375-376.

²⁶² Ὁ.π., σ. 118.

το να ανατραπούν οι θέσεις που δέχονται την πλάσιν ως επαρκές εξηγητικό σχήμα κοσμολογίας. Στη συνάφεια αυτή διερωτάται ο Κορυδαλέας «ἐπειδὴ τοιγαροῦν σαφῶς οὕτως ὁ Φιλόσοφος τὸ τῆς ὕλης κινήσεως καὶ τοῦ χρόνου ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον ἐκφαίνει, τίς οὕτω πεπῆρωται τὰ τοῦ νοῦς ὄμματα ὥστε οἶεσθαι, τὸν ἀνδρῶν ἀπάντων ἄριστον ἐπὶ φιλοσοφίᾳ αὐτὸν ἑαυτῷ φρονεῖν ἐναντία καὶ γνῶναι τὸν τῆς κτίσεως λόγον, ὃν οὐδὲ ἡμεῖς ἐπιστάμεθα, ἀλλ' εὐσεβῶς ὁμολογοῦμεν»²⁶³.

Ο αθηναῖος φιλόσοφος επιχειρεῖ μια πιο διεισδυτικὴ προσέγγιση τοῦ περὶ πλάσεως ζητήματος αναφερόμενος σε ὅσα σχετικά με αὐτὴν ὁ «Φιλόπονος διὰ μακρῶν ἀποφαίνεται»²⁶⁴. Ἡ ἀνάλυση τοῦ Κορυδαλέα δεν ἀφήνει περιθώρια για αναφορὲς σε θεϊκὴ παρέμβαση σχετικά με τὴ γένεση τῶν ἐνύλων εἰδῶν²⁶⁵, καθὼς «ὀρθῶς οὖν ἔχει τὰς καταβολὰς τῶν εἰδῶν ἐν τῇ ὕλῃ τιθέναι ἵνα μὴ εἰς τὴν ἐκ μηδενὸς προαγωγὴν ἐξωκοίλωμεν»²⁶⁶. Συνοψίζει τις βασικὲς θέσεις, ὧν ἔχουν τὴν επιχειρηματολογικὴ ἀφετηρία τους στο σχολιαστικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Φιλόπονου²⁶⁷, στη φράση ὅτι «τὸ γὰρ φᾶναι, ἐκ τῆς ὕλης ἐξάγεσθαι τὰ

²⁶³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 119.

²⁶⁴ Ο.π., σ. 120.

²⁶⁵ *Αυτόθι*, ὅπου ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου ἀναφέρει σχετικά με τὰ υποστηριζόμενα τῶν θιασωτῶν τῆς ἀρχῆς τῆς πλάσης ὅτι ἐπειδὴ κατὰ τὸν Φιλόσοφον τὰ κατὰ μέρος αἴτια οὐκ ἀμοιρεῖ τῆς πλαστικῆς δυνάμεως, οὐκ ἔν εἴῃ ἀτοπον καὶ τῷ θειοτάτῳ τῶν ὄντων ἀπονεῖμαι τὴν τοιαύτην δύναμιν [...] τὰ γὰρ εἶδη γίνεσθαι παρὰ τοῦ ποιούντος ἐκ μηδενός. Οὔτε γὰρ μέρος αὐτῶν οὔτε τὸ ὄλον προῦπήρξε.

²⁶⁶ Ο.π., σ. 136. Σχετικὰ με τὴν κειμενικὴ παράδοση που ἔχει ὡς προϋπόθεση τὴν ἀπόδοση τῆς ἐκ τοῦ μηδενός παραγωγῆς τοῦ κόσμου στον Ἀριστοτέλη πρβλ. Richard Sorabji, *Matter, Space, & Motion*, σσ. 273-285.

²⁶⁷ Πρβλ. ἐνδεικτικὰ για τις θέσεις τοῦ Φιλόπονου σχετικά με τὴν υπεράσπιση τῆς ὑπαρξῆς χρονικῆς ἀρχῆς για τὴν κίνηση που οφείλεται στο θεό, Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1141.24-6: οὐκ ἄρα, εἰ τὰ γινόμενα ὑπὸ φύσεως ἐξ ὄντων γίνεσθαι, ἀνάγκη καὶ τὰ ἀμέσως ὑπὸ θεοῦ γινόμενα ἐξ ὄντων γίνεσθαι, εἴπερ ἢ μὲν φύσις καὶ χρόνου δεῖται τινος καὶ γενέσεως, ἵνα ἕκαστον δημιουργήσῃ τῶν φυσικῶν, ὁ δὲ θεὸς ἀχρόνως καὶ ἀνευ γενέσεως, τουτέστι διαπλάσεως τῶν κατὰ μέρος καὶ διαμορφώσεως, τὰ ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα ὑφίστησιν' ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ μόνον τὸ θέλειν εἰς τὴν τῶν πραγμάτων οὐσίωσιν' ὁ.π., σσ. 1142.22-1143.3: οὔτε γὰρ ἐκ προῦποκειμένου τινός τὰ ἀμέσως ὑπὸ θεοῦ δημιουργούμενα γίνεσθαι οὔτε διὰ γενέσεως ἢ χρονικῆς παρατάσεως' καὶ τὴν ὕλην γὰρ αὐτὴν καὶ τὸν χρόνον

εἶδη, φωνή τις ἐστὶ ψιλὴ μηδεμίαν ἔννοιαν ὑποφαίνουσα. ἐκεῖνο γὰρ αἰεὶ φανερόν ὅτι ἐκ μηδενὸς αὐτοῦ μέρους γίγνεται τὸ εἶδος»²⁶⁸.

Για τον Κορυδαλέα, η πλάση «ἔστι παραγωγή πράγματος ὑπὸ Θεοῦ ἐκ μηδενός»²⁶⁹. Η συγκεκριμένη διατύπωση δεν είναι δυνατόν να αποτελεί δόκιμη επιστημονική πρόταση κοσμολογικού ενδιαφέροντος λόγω της αναφοράς στο ἄπειρο ως ακατάλληλη επιστημολογική αρχή²⁷⁰. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η προσπάθεια να αντικρούσει την ισχύ των υποστηριζόμενων από τον Φιλόπονο, και από όσους τις ασπάζονται, θέσεων που στηρίζονται στο ἄπειρο ως ἴδιον μόνο του θεοῦ²⁷¹. Η ἔννοια

ἀμα τῷ παντὶ συννυπέστησεν ὁ θεός, ὥστε οὐ προϋπήρξε τοῦ κόσμου κίνησις. δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἰ μὴ τις δείξειε λόγος τὸν κόσμον ἀναρχον εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, ἀδύνατον τὴν κίνησιν αἰδίου ἀποδειξαι. τῶν οὖν ἀπάντων, ἐξ ὧν αἰδίου εἶναι τὸν κόσμον κατασκευάζουσιν ἐλεγχόμενων, καὶ τὸ ἐπόμενον ἐξ ἀνάγκης συνελέγχεται.

²⁶⁸ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 120. Πρβλ. Lindsay Judson, «God or Nature? Philoponus on Generability and Perishability», στο: Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, σσ. 185-189.

²⁶⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 118.

²⁷⁰ Πρβλ. Αριστοτέλης, *Ἀναλυτικὰ ὕστερα*, 72b 11-12: ἀδύνατον γὰρ τὰ ἄπειρα διελθεῖν, καὶ ὁ.π., 72b 23-25: οὐ μόνον ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης εἶναι τινὰ φασί, ἢ τοὺς ὄρους γνωρίζομεν.

²⁷¹ Τὰ επιχειρήματα του Φιλόπονου επικεντρώνονται στο ότι το σύμπαν πρέπει να έχει κάποια αρχή αναφορικά με τη δημιουργία του, σε διαφορετική περίπτωση παρουσιάζεται το παράδοξο ότι η απειρότητα, η οποία ταυτίζεται με το εἶναι των πραγμάτων, πρέπει διαρκῶς να αυξάνεται. Πρβλ. Ιωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, *Εἰς τὰ Φυσικά* [= Joannes Philoponus, *In Aristotelis Physica commentaria*. Ed. Hieronymus Vitelli, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Volumen XVI. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXVII], σ. 428.20-25: οὐδεὶς ἀριθμὸς χωριστὸς τῶν αριθμητῶν, ἀλλὰ πᾶς ἀριθμὸς ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἔχει τὸ εἶναι· τὰ δὲ ἀριθμητὰ ἐνδέχεται διεξελεθεῖν· καὶ τὸν ἀριθμὸν ἄρα ἐνδέχεται διεξελεθεῖν· ὥστε οὐκ ἄπειρος. εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, ἀδύνατον ἄρα τὸν χρόνον μὴ ἀπὸ τινος ἀρχῆς ἤρχθαι, ἢ ὅλως τὸν κόσμον αἰδίου εἶναι· Ἰωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, ὁ.π., 429.1-10: καὶ διεξιτητὸν ἔσται τὸ κατ' ἐνέργειαν ἄπειρον· εἰ γὰρ πᾶσαι μὲν αἰ τῶν ἀνθρώπων μονάδες ἐνεργεῖα γεγόνασι μέχρι νῦν, καὶ ἐσμέν ἡμεῖς οἷον πέρασ τῶν πρό ἡμῶν ἐνεργεῖα ἀπείρων γενομένων, δῆλον ὅτι ἐνεργεῖα διεξιτητὸν τὸ ἄπειρον γέγονεν. οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἔψεται τὸ ἄτοπον τῇ ὑποθέσει ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπείρου ἔσται τι μείζον, μᾶλλον δὲ τὸ κατ' ἐνέργειαν ἄπειρον ἐπ' ἄπειρον ἀυξηθήσεται, εἰ γε τοὺς ὀπισθεν καθ' ἐκάστην γένους σειρὰν προγόνους λαμβάνων αἰεὶ μὲν τοὺς πρό αὐτῶν γενομένους ἀπείρους ὄντας κατ' ἐνέργειαν εὐρίσκω, τοῦτοις δὲ αἰεὶ οἱ ἐφεξῆς προστιθέμενοι πλοῖονα ποιῶσι τὸν ἀριθμὸν· ἢ δὲ πρόσθεσις ἐπ' ἄπειρον γίνεται, εἰ γε ἄφθαρτος ὁ κόσμος. Πρβλ. Richard Sorabji, «Infinity and the Creation», στο: Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, σσ. 168-171.

του απείρου αποτέλεσε το βασικό επιχείρημα του Φιλοπόνου προκειμένου να αποδείξει ότι το σύμπαν έχει χρονική αρχή²⁷². Έτσι, «ἐστὶ [...] οὐ μόνον ἀντίξους τῇ Περιπατητικῇ Φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπιστήμης ἀναιρετικῆ ἢ πλάσις, ἢ γὰρ ἄπειρος τοῦ θεοῦ δύναμις ἢ αὐτεξουσίως οὐδὲν ἂν φαίη τις περὶ τῶν οὕτω γιγνομένων, εἰ μὴ ὅτι οὕτως ἔδοξε, καὶ οὕτως ἠβουλήθη»²⁷³. Η επισήμανση αυτή έχει τις θεωρητικές της προκειμένες στην πραγμάτευση του Αλέξανδρου Αφροδισέα, όπου γίνεται παραδεκτὴ νομοτελειακὰ ἡ υπαγωγή τῆς θείας βούλησης στη φύση, καθὼς, ἀν κάτι εἶναι ἀπὸ τῆς φύσης τοῦ φθαρτοῦ, τότε ἀναμφίλεκτα θα φθαρεῖ²⁷⁴. Η θέση αυτή αποκτὰ ἰδιαίτερη βαρύτητα, καθὼς φιλοδοξεῖ να ἐπεκτείνει τὴν ἐξηγητικὴ τῆς ἐμβέλειᾳ σε οποιαδήποτε ἀναφορὰ σε νοερὴ οὐσίαν καὶ τὴ συνακόλουθη θεώρηση τῆς ὡς ποιητικὸ αἴτιο²⁷⁵. «Ἡμεῖς οὖν», ἀναφέρει ὁ Κορυδαλέας, «ἐπειδὴ πασῶν τῶν ἀύλων οὐσιῶν ὁμοίως ἀλλότριον τὸ ποιεῖν, ὡς περὶ ἑνὸς τὸν λόγον προτείνωμεν»²⁷⁶. Ἀπὸ

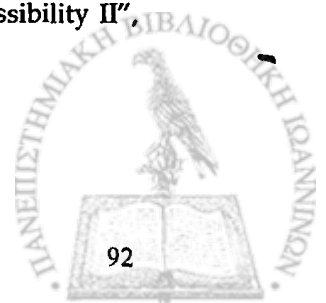
²⁷² Richard Sorabji, *Time, creation & the continuum*, σσ. 198-199, 217-224· Robert B. Todd, "Some concepts in physical theory in John Philoponús' aristotelian commentaries", *Archiv für Begriffsgeschichte* 24 (1980), σσ. 153-159.

²⁷³ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περί*, σσ. 118-119. Πρόκειται μάλλον για νύξη στη θέση του Φιλόπονου στο ζήτημα ὅτι, ἀν ὁ θεὸς ἐπιθυμεῖ τὴ μεταβολή, αὐτὸ δὲν συνεπάγεται μιὰ μεταβολή τῆς ἐπιθυμίας του. Το ἐπιχείρημα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀπάντηση στο ἐρώτημα του πὼς συμβιβάζεται τὸ ἀμετάβλητο τοῦ θεοῦ με τὴ μεταβολή τῆς θέλησης του γιὰ δημιουργία ἐνὸς σύμπαντος που πρὶν δὲν υπήρχε. Πρβλ. Robert B. Todd, "Some concepts", σσ. 153-159· Richard Sorabji, *Time, creation & the continuum*, σσ. 240-241, καὶ γιὰ τὴν κριτικὴ στα σχόλια τοῦ Φιλοπόνου Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικὰ*, σ. 1331.28-31: νῦν δὲ ἐνδίδωσι διὰ μὲν τὴν αὐτοῦ φύσιν πεπερασμένην ἔχειν δύναμιν αὐτὸν καὶ φθαρτὸν, διὰ δὲ τοῦ θεοῦ βούλησιν ἄλντον διαμένειν καὶ ἄφθαρτον.

²⁷⁴ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σσ. 31.30-32.14: ὥστε καὶ ὁ κόσμος φθαρτὸς ὦν ἐξ ἀνάγκης, εἰ γε καὶ γεννητός, κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀνεπίδεκτός ἐστὶν ἀιδιότητος. τὸ δ' οὕτως ἀνεπίδεκτον ἀιδιότητος κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀδύνατον ἀιδιότητα δέξασθαι. τὸ δ' οὕτως ἀδύνατον, πᾶσιν ὄν ἀδύνατον, καὶ τοῖς θεοῖς ἂν εἴη τοιοῦτον [...] ἀδύνατον καὶ τὸ φθαρτὸν κωλυθῆναι φθαρῆναι, ἐπειδὴ ἀναγκαῖον τῷ φθαρτῷ τὸ φθαρῆναι. ἔσται γὰρ οὕτως ἅμα φθειρόμενός τε καὶ μὴ φθειρόμενος [ἐνν. ὁ κόσμος]. Πρβλ. R. W. Sharples, "Alexander of Aphrodisias: Problems about possibility II", *Bulletin of Institute of Classical Studies* 30 (1983), σσ. 99-102.

²⁷⁵ Richard Sorabji, *Matter, Space & Motion*, σ. 246.

²⁷⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς περί*, σ. 387.

την άλλη, προϋποτίθεται η αποδοχή μιας ιεραρχημένης δομής ενός πεπερασμένου σύμπαντος, καθώς οι παραπάνω αναφορές στο άπειρο προϋποθέτουν μια ανάλυση που ως βασική προκειμένη της έχει την αναφορά στην αίσθηση, όπως προκύπτει από τη σχετική πραγμάτευση του Αλέξανδρου Αφροδισέα²⁷⁷.

Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση θεμελιώνεται στο κορυφαίο κείμενο με την προσπάθεια για μια όσο το δυνατόν πιο σαφή απόδοση της ερμηνείας της έννοιας του ποιητικού αιτίου με βασική αναφορά στη διάκρισή του από το τελικό. Η επιχειρηματολογία του Κορυδαλέα έχει ως απώτερο στόχο μια εντελώς νατουραλιστική ερμηνεία του φυσικού γίνεσθαι, η οποία δεν αποδίδει στο ποιητικό αίτιο τη σημασία που είχε για τη σχολαστική ερμηνεία της δημιουργίας των όντων²⁷⁸, καθώς προϋπόθεσή της για τη σχετική ανάλυση αποτελούσαν οι φυσικοφιλοσοφικές μεταφυσικές παραδοχές του Αριστοτέλους στο Λ των Μετά τὰ φυσικά σχετικά με την κίνηση του πρώτου κινούντος²⁷⁹. Στη

²⁷⁷ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σσ. 101.10-16: Ὁ λόγος δεικνύναι θέλων ἄπειρον τὸ ὄν διὰ τοῦ τὸν ὑποθέντα εἶναι ἐν τῷ τοῦ κόσμου πέρατι ἤτοι ἐκτενεῖν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου τὴν χεῖρα, ἢ <δι> ὀτιδὴ κωλυθῆσθαι, ἀμφοτέρως δὲ ἔσεσθαι τι ἐκτὸς τοῦ κόσμου (ἢ γὰρ τὸ κωλύον ἐκτὸς ἐστίν, ἢ ἐν ᾧ ἔσται τὸ ἐκτεινόμενον), τὴν πιθανότητα ἔχει παρὰ τῆς φαντασίας τε καὶ αἰσθήσεως, ὥσπερ καὶ ὁ λέγων πᾶν τὸ πεπερασμένον πέρατι περαίνειν ἀμφοτέρων γὰρ ἢ πιθανότης ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως. Πρβλ. Robert B. Todd, "Alexander of Aphrodisias and the case for the infinite Universe (Quaestiones III.12)", *Erano*s 82 (1984), σσ. 185-193.

²⁷⁸ Werner Jaeger, *Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Frankfurt am Main, Weidmann, 1967, σ. 390. Πρβλ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «"Theses philosophicae"», σσ. 241 κ.ε. Martin Grabmann, *Die Geschichte der scholastischen Methode*, σ. 33.

²⁷⁹ Αριστοτέλης, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, 1072a 21-28: καὶ ἐστὶ τι αἰεὶ κινούμενον κίνησιν ἄπαντον, αὕτη δ' ἢ κύκλω (καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ μόνον ἀλλ' ἔργῳ δῆλον), ὥστ' αἰδίος ἂν εἴη ὁ πρῶτος οὐρανός. ἐστὶ τοίνυν τι καὶ ὁ κινεῖ. ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον καὶ κινεῖν [καὶ] μέσον, τοίνυν ἐστὶ τι ὁ κινούμενον κινεῖ, αἰδίον καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὐσα. Κινεῖ δὲ ὧδε τὸ ὀρεκτὸν καὶ τὸ νοητὸν κινεῖ οὐ κινούμενα. Τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά. ἐπιθυμητὸν μὲν τὸ φαινόμενον καλόν, βουλευτὸν δὲ πρῶτον τὸ ὄν καλόν' ὁ.π., 1072b 1-4: ὅτι δ' ἐστὶ τὸ οὐ ἔνεκα ἐν τοῖς ἀκινήτοις, ἢ διαίρεσις δηλοῖ ἐστὶ γὰρ τινὶ τὸ οὐ ἔνεκα <καὶ> τινός, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ τὸ δ' οὐκ ἐστὶ. κινεῖ δὴ ὡς ἐρώμενον, κινούμενα δὲ τᾶλλα κινεῖ' ὁ.π., 1073a 26-34: ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπὸ τινος κινεῖσθαι, καὶ τὸ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον εἶναι καθ' αὐτό, καὶ τὴν αἰδίον κίνησιν ὑπὸ αἰδίου κινεῖσθαι καὶ τὴν μίαν ὑφ' ἑνός, ὀρώμεν δὲ παρὰ τὴν τοῦ

συνάφεια αυτή ο Θεόφιλος Κορυδαλέας απορρίπτει τον σχολαστικό διαχωρισμό της επιστήμης του ὄντος ἢ ὄν σε *metaphysica generalis* και *metaphysica specialis*, εις τρόπον ὥστε η μεν πρώτη να εξετάζει την ύπαρξη γενικά, ενώ η δεύτερη το θεῖο²⁸⁰. Αφήνει περιθώρια για την ύπαρξη μιας επιστήμης του καθόλου με πλαίσιο αναφοράς το ἔνυλον και το ἄνυλον στην προοπτική μιας εξέτασης της σύζευξής τους²⁸¹. Ἐτσι λοιπόν ο θεός ταυτίζεται με το τελικό αίτιο και αποκλείεται οποιαδήποτε ιστορική παρέμβασή του στο φυσικό κόσμο, καθώς «δεῖ εἰδέναι κατὰ τὸν Φιλόσοφον, οὐ ποιητικόν αίτιον εἶναι τὸν Θεόν, ἀλλὰ τελικόν, τὸ γὰρ ποιητικόν αίτιον ἔνεκα τοῦ τέλους ἐνεργεῖ, καὶ ἐνδεές ἐστιν. Αὐτὸ δὲ τὸ τελικόν ἀγαθόν τε ἄκρως, καὶ ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενον»²⁸². Αν ο Κορυδαλέας αναγνώριζε το Θεό ως ποιητικό αίτιο, αυτό θα σήμαινε είτε παραγνώριση της διδασκαλίας του Φιλοσόφου, σύμφωνα με την οποία το πρῶτον κινεῖν δεν έχει τόπο²⁸³, καθώς δεν έχει μέγεθος και εἶναι ἀμερές²⁸⁴,

παντὸς τὴν ἀπλὴν φορᾶν, ἣν κινεῖν φαμέν τὴν πρώτην οὐσίαν και ἀκίνητον, ἄλλας φορᾶς οὐσας τὰς τῶν πλανητῶν αἰδίους (αἰδίου γὰρ και ἄστατον τὸ κύκλω σῶμα· δέδεικται δ' ἐν τοῖς φυσικοῖς περὶ τούτων), ἀνάγκη και τούτων ἐκάστην τῶν φορῶν ὑπ' ἀκινήτου τε κινεῖσθαι καθ' αὐτὴν και αἰδίου οὐσίας. Πρβλ. Joseph G. De Filippo, "Aristotle's identification of the prime mover as God", *The Classical Quarterly* 44 (1994), σσ. 393-409.

²⁸⁰ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Εἰσοδος Φυσικῆς ἀκροάσεως*, σσ. 12-13: Ἐτεροι [...] τὴν γὰρ Μεταφυσικὴν ἐπιστήμην οὐ μίαν, ἀλλὰ δύο τίθενται ἀντιδιηρημένας ἀλλήλων, ὧν τὴν μὲν καθόλου καλοῦσι τὴν τὰ κοινῇ παρεπόμενα πᾶσι τοῖς οὐσι, και ἐπὶ πάντων ἐκτεινόμενα τῶν ἐπιστητῶν, ὑπ' οὐδεμιᾶς δὲ θεωρούμενα ἐπιστήμης ἣ τοιαῦτα πολυπραγμονοῦσαν, ἥς ὡς μὲν γένος ἐπιστητῶν ὑπόκειται τὸ ὄν ἢ ὄν. [...] ἣ δὲ λοιπὴ περὶ Θεοῦ τέ ἐστι, και ὅλως περὶ νοερῶν οὐσιῶν, και τῶν καθ' ὑπόστασιν κεχωρισμένων εἰδῶν, ἣν και σοφίαν, και Θεολογίαν θεῖαν τε και Μεταφυσικὴν ἐπιστήμην προσαγορεύουσι.

²⁸¹ Ο.π., σ. 15: Ἀλλ' οὐδὲ τοὺς εἰς δύο τέμνοντας ἀλλοφύλους ἐπιστήμας τὴν Μεταφυσικὴν ὅλως ἀποδεκτέον. τὸ γὰρ μὴ ἐξεῖναι ὑπὲρ τὸ ἴδιον ἐπιστητῶν γένος τὴν ἐπιστήμην ἐκτείνεσθαι [...] ἀληθές μὲν, οὐ μὴν ὀρθῶς περιάπτουσι τῇ Μεταφυσικῇ τὴν τούτου παράβασιν. Περὶ γὰρ τὴν ἄνυλον οὐσίαν, οὐχ ὡς ἀλλότριον τοῦ οἰκείου ἐπιστητοῦ γένους πραγματεύεται, ἀλλ' ἥπερ ἐστὶν ὄν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ ὄντος τὸ μὲν ἐστὶν ἔνυλον, τὸ δὲ ἄνυλον, ἐκάτερον μέχρι τινός ἢ Μεταφυσικῆ θεωρεῖ, ἐφόσον δηλαδὴ ἀνήκει εἰς τὴν καθόλου θεωρίαν τοῦ ὄντος.

²⁸² Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 120.

²⁸³ Ἀριστοτέλης, *Περὶ οὐρανοῦ*, 279a 16-22: Ἐξω δὲ τοῦ οὐρανοῦ δέδεικται ὅτι οὐτ' ἐστὶν οὐτ' ἐνδέχεται γενέσθαι σῶμα. Φανερόν ἄρα ὅτι οὐτε τόπος οὐτε κενόν οὐτε χρόνος

είτε ότι τὸ ἀκίνητον κινουῖν θα πρέπει να παράγει κίνηση κατά τρόπο μη φυσικό²⁸⁵.

Η ανάλυση του Κορυδαλέα προϋποθέτει μια νομοτελειακού χαρακτήρα, σύμφωνη προς τις απόψεις του Αλέξανδρου Αφροδισέα, κοσμολογική προσέγγιση, αφού «εἰ ὁ κόσμος αἰδῖος τῆ ἑαυτοῦ φύσει, τὸ δὲ κόσμῳ εἶναι ἔστι τὸ ἐν τοιαῦδε τάξει εἶναι τι, εἴη ἂν καὶ τὴν τάξιν παρὰ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἔχων. εἰ δὲ τοῦτο, οὔτε πρὸς τὸ εἶναι οὔτε πρὸς τὴν τάξιν ἦν ἔχει δέοιτ' ἂν τοῦ προνοήσαντος»²⁸⁶. Δικαιολογείται η αποδοχή ενός κοσμολογικού συστήματος, το οποίο παρουσιάζει μια εσωτερική συνοχή και αυτονομία χωρίς να οφείλει τη δημιουργία του σε υπερφυσικούς παράγοντες, και την εφαρμογή ενός επιστημονικού παραδείγματος²⁸⁷ με λιγότερο ανθρωπολογικό χαρακτήρα²⁸⁸. Συγκροτείται

ἔστιν ἔξω. Διώπερ οὐτ' ἐν τόπῳ τάκει πέφυκεν, οὔτε χρόνος αὐτὰ ποιεῖ γηράσκειν, οὐδ' ἔστιν εὐδενὸς οὐδεμία μεταβολὴ τῶν ὑπὲρ τὴν ἐξωτάτω τεταγμένων φορὰν, ἀλλ' ἀναλλοίωτα καὶ ἀπαθῆ τὴν ἀρίστην ἔχοντα σωὴν καὶ τὴν αὐταρκεστάτην διατελεῖ τὸν ἅπαντα αἰῶνα.

²⁸⁴ Αριστοτέλης, *Φυσικά*, 267b 25-26: φανερόν τοίνυν ὅτι ἀδιαίρετόν ἐστι καὶ ἀμερές καὶ οὐδὲν ἔχον μέγεθος.

²⁸⁵ Ο.π., 202a 3-7: κινεῖται δὲ καὶ τὸ κινουῖν ὡσπερ εἴρηται πᾶν, τὸ δυνάμει ὄν κινητόν, καὶ οὐ ἡ ἀκίνησις ἡρεμία ἐστίν (ὡ γὰρ ἡ κίνησις ὑπάρχει, τούτου ἡ ἀκίνησις ἡρεμία). τὸ γὰρ πρὸς τοῦτο ἐνεργεῖν, ἢ τοιοῦτον, αὐτὸ τὸ κινεῖν ἐστὶ τούτου ποιεῖ θίξει, ὥστε ἅμα καὶ πάσχει· διὸ ἡ κίνησις ἐντέλεχεια τοῦ κινήτου, ἢ κινήτου, συμβαίνει δὲ τούτου θίξει τοῦ κινήτου, ὡσθ' ἅμα καὶ πάσχει.

²⁸⁶ Αλέξανδρος, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 63.10-13. Πρβλ. σχετικά R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 2.16-3.15*, σσ. 115-116' R. W. Sharples, «The unmoved mover and the motion of the heavens in Alexander of Aphrodisias», *Apeiron* 17 (1983), σσ. 62-64. Σχετικά με το ζήτημα των διαφορετικών απόψεων περί προνοίας του κινουῦντος ἀκινήτου για τα ουράνια σώματα και τον υποσελήνιο κόσμο, οι οποίες παρουσιάζονται στο κείμενο του Αφροδισέα, και τη σχέση που μπορεί αυτό να έχει με την σωζόμενη κειμενική παράδοση, πρβλ. R. W. Sharples, «Alexander of Aphrodisias on divine providence», σ. 200.

²⁸⁷ Thomas S. Kuhn, «Η επανάσταση στην επιστήμη ως αλλαγή του κοσμοειδώλου», *Δευκαλίων* 4 (1975), σσ. 399-422' Thomas S. Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Εισαγ.-επιμ. Β. Κάλφας, μετάφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα, 1987, σσ. 83 κ.ε., 111-120.

²⁸⁸ Για τον ανθρωπολογικό χαρακτήρα της επιστήμης κατά την περίοδο που προηγήθηκε της συγγραφής του έργου του Κορυδαλέα, αλλά και κατά τη διάρκειά της πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η Περί φύσεως συζήτηση*, σσ. 122, 159-160' για τον

μια θέση, κατά την οποία η ερμηνεία του Αριστοτέλη σημαίνει την αποδοχή ενός κοσμοειδώλου με προϋπόθεση την ανυπαρξία στη φύση της τάσεως για την εκπλήρωση συνειδητών σκοπών²⁸⁹, και επομένως την αναίρεση του ενδεχομένου κάποιου θείου σχεδιασμού για το φυσικό γίγνεσθαι²⁹⁰, αφού πλέον ο θεός ή ο νοῦς αναγνωρίζεται μόνο ως τελικό αίτιο²⁹¹.

Ο περιορισμός της σημασίας του τελικού αιτίου συνίσταται στην επισήμανση ότι η κατά συνωνυμίαν εξέτασή του με το ποιητικό αποτελεί παρερμηνεία του αριστοτελικού κειμένου²⁹². Πρόκειται για την αδόκιμη, κατά τον Θεόφιλο Κορυδαλέα, νεοπλατωνική σύζευξη αριστοτελικής και πλατωνικής σκέψης που επιχειρείται από τον Σμπλίκιο²⁹³ και επιτρέπει το

ανθρωπομορφισμό στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό πρβλ. Παναγιώτης Νούτσος, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, σσ. 77-78' για τη φιλοσοφική ανθρωπολογία στον Αριστοτέλη πρβλ. Euthymios Papadimitriou, «Der Materie-Form-Dualismus und die aristotelische Lehre vom Menschen», *Φιλοσοφία* 7 (1977), σσ. 305-314' του ίδιου, «Die Relevanz der Sprachbetrachtungen von Aristoteles für die philosophische Anthropologie», στο: *Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου "Αριστοτέλης"*. Θεσσαλονίκη 7-14 Αυγούστου 1978. Τόμος IV. Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, 1981, σσ. 229-234' του ίδιου, «Οι ανθρωπολογικές απόψεις του Αριστοτέλη», *Διαβάζω* 135 (1986), σσ. 21-25. Για τα ανθρωπομορφικά στοιχεία στην επιστήμη πρβλ. Wesley C. Salmon, «Επιστημονική εξήγηση», στο: Αριστείδης Μπαλτάς (επιμ.), *Εισαγωγή στη φιλοσοφία της επιστήμης*. Μετάφρ. Πάνος Θεοδώρου, Κώστας Παγωνδιώτης, Γιώργος Φουρτούνης, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 11-12.

²⁸⁹ W. D. Ross, *Αριστοτέλης*. Μετάφρ. Μαριλίζα Μήτσου, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1993, σσ. 262-264.

²⁹⁰ Πρβλ. Rolf George, "An Argument for Divine Omniscience in Aristotle", *Apeiron* 22 (1989), σσ. 66-74.

²⁹¹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσως και φθοράς περί*, σ. 211: ὁ νοῦς ἀπτεται τῆς οὐρανοῦ ψυχῆς ἐγείρων αὐτήν εἰς ἔφεσιν' οὐ μὴν γε καὶ ἡ αἰθέριος ψυχὴ ἀπτεσθαι λέγεται τοῦ νοός, εἰ μὴ πάνυ που καταχρηστικῶς, ἀλλὰ γε καὶ τὸν νοῦν ὡς τέλος ἀπτεσθαι τοῦ πρὸς αὐτὸ στρεφομένου ῥητέον' ἄλλως γὰρ οὐκ ἐνδέχεται ἐνδέχεται ἢ μὴ βούλοιο τίς μῶμον ἐνδείας προσάψαι τῷ νῷ.

²⁹² Πρβλ. Αριστοτέλης, *Κατηγορίαι*, 1a1-12: Ὁμώνυμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος [...] συνώνυμα δὲ λέγεται ὧν τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός.

²⁹³ Σμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1361.11-14: ὁ δὲ Αριστοτέλης δτι μὲν τελικόν λέγει τὸν θεὸν ἦτοι τὸ πρῶτως κινοῦν, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ' ὅτι δὲ καὶ ποιητικόν, ἀρκεῖν οἶμαι τὸ ἐν τῷ τῶν αἰτίων διορισμῷ κατὰ τὸ δεῦτερον τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως ποιητικόν λέγειν τὸ ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως.

νά θεωρείται πως είναι δυνατό ο Θεός και γενικά οι νοερές ουσίες να αποτελούν ποιητική αρχή των ουρανίων σωμάτων, αναφορικά με την αρχή της κίνησή τους²⁹⁴. Ο Κορυδαλέας εκφράζει με δεικτικό τρόπο την άποψή του, καθώς καταφερόμενος εναντίον του Σιμπλικίου απορεί «πῶς οὐ ξυνιάσιν οἱ τοιοῦτοι τὸ ποιεῖν ἐνταῦθα ὁμωνύμως εἰρῆσθαι, εἰ πάντα λέγεται τὰ αἷτια ποιεῖν»²⁹⁵. Πρόκειται για μια καταχρηστική προσέγγιση της έννοιας του ἐνεργεῖν, η οποία οφείλεται στη σύγχυση ανάμεσα σε ἠθικὴν και φυσικὴν ἐνέργειαν²⁹⁶ και οδηγεί σε παρανοήσεις σχετικά με την ἀφήν μεταξύ τῶν σωμάτων²⁹⁷. Ο Κορυδαλέας χρησιμοποιεί στην ανάλυσή του σχετικά με την ἀφήν την αριστοτελική έννοια της ὁμωνυμίας²⁹⁸, ενώ επιχειρεῖ μία κριτική προσέγγιση των σχολίων του Αφροδισέα, του Πορφύριου και του Φιλόπονου²⁹⁹, για ὅσα «κοινότατον λέγεται κατὰ

²⁹⁴ Richard Sorabjy, *Matter, Space & Motion*, σ. 253.

²⁹⁵ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 121. Πρβλ. Αριστοτέλης, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, 1013a 17-23: πάντα γὰρ τὰ αἷτια ἀρχαί. πασῶν μὲν οὖν κοινὸν τῶν ἀρχῶν τὸ πρῶτον εἶναι ὅθεν ἢ ἔστιν ἢ γίνεσθαι ἢ γιγνώσκειται· τούτων δὲ αἰ μὲν ἐνυπάρχουσαι εἰσιν αἰ δὲ ἐκτός. Διὸ ἢ τε φύσις ἀρχὴ καὶ τὸ στοιχεῖον καὶ ἢ διάνοια καὶ ἢ προαίρεσις καὶ οὐσία καὶ τὸ οὐ ἔνεκα· πολλῶν γάρ τοῦ γνῶναι καὶ τῆς κινήσεως ἀρχὴ τὰ γαθὸν καὶ τὸ καλὸν.

²⁹⁶ Ο.π., σ. 217: δεῖ τοίνυν [...] εἰδέναι ὅτι ἡ ἐνέργεια τῶν πολλαχῶς ἐστὶ λεγομένων, ἢ μὲν γὰρ ἠθικὴ ἐστὶν οἷον ἢ τῶν ἀνθρώπων πράξις, ἢ δὲ Φυσικὴ.

²⁹⁷ Ο.π., σ. 219: εἰ γὰρ ἀσώματον δύναται ἂν ποιεῖν ἐξ ἀνάγκης ἄψηται τοῦ πάσχοντος, ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον ἐστὶν ἄπτεσθαι τῶν σωμάτων τὰ ἀσώματα, εἰκότως οὐδὲν ἀσώματον λεγέσθω ποιητικόν κατὰ τὴν ἔξω Φιλοσοφίαν εἰ μὴ καταχρηστικῶς πως.

²⁹⁸ Σχετικά με το αν υπάρχει μια φιλοσοφικά θεμελιωμένη θεωρία περί ὁμωνυμίας στο αριστοτελικό κείμενο πρβλ. Christopher Shields, *Order in Multiplicity. Homonymy in the Philosophy of Aristotle*, Oxford, Clarendon Press, 2002, σσ. 260-267. Ο συγγραφέας απαντά αρνητικά στο ζήτημα αυτό, καθώς διευκρινίζει πως οι περισσότερες προσεγγίσεις υστερούν κατά το ότι προσπαθούν να εξηγήσουν τον εννοιολογικό πυρήνα των ὄντων, χωρίς να ἔχουν πρώτα θεμελιώσει τη μη ὁμωνυμία μεταξύ τους. Η αποτυχία συνίσταται στο ὅτι η ενδεχόμενη οντολογική προτεραιότητα δεν επαρκεί για τη μη ὁμωνυμία των ὄντων· π.χ. οι μη ουσίες δεν είναι λιγότερο υπαρκτές από τις ουσίες.

²⁹⁹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 211-212: ὁμωνύμως εἶρηκε λέγεσθαι τὰ δέκα γένη τοῦ ὄντος ὁ Πορφύριος, [...] καὶ Ἀλέξανδρος τὸ δὴ κοινότερον μὲν τῶν ὁμωνύμων λέγεσθαι [...] ἰδιαιτέρον δὲ τῶν ἀπλῶς ὁμωνύμων διαστέλλεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ Φιλόπονος [...] φησὶν [...] «μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων τὰ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν». Πρβλ. Ἀλέξανδρος, *Ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 23.6-11: τὸ κοινῶς [...] κατηγορούμενον ἤτοι οὐδεμίαν οἰκειάν σημαίνει φύσιν, ἀλλ' ἔσται ὁμώνυμον, ἢ εἰ καὶ σημαίνει, <ἔχει> ὡς δοκεῖ ἔχειν ἐπὶ τῶν πολλαχῶς λεγομένων τῶν ἐν οἷς ἐστὶ τὸ πρότερον

πάντων τῶν πολλαχῶς λεγομένων, ἢ κατὰ τῶν ἐχόντων τοῦνομα μόνον κοινὸν τὸν δὲ κατὰ τοῦνομα λόγον πάντως ἕτερον»³⁰⁰. Συντάσσεται με τον πρώτο, καθώς η φιλοσοφική του επιλογή συνίσταται στο ότι η αρχή της ὁμωνυμίας κατηγορεῖται για τα ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν, και τη σύστοιχη ἔνταξη της ἀφῆς στη συγκεκριμένη ταξινόμηση³⁰¹. Σε κάθε περίπτωση, σκοπὸ του Κορυδαλέα αποτελεί η ἀμβλυνση της εννοιολογικῆς σύγχυσης

καὶ τὸ ὕστερον. τὸ γὰρ κοινῶς ἐν τοῖς οὕτως ἔχουσι κατηγορούμενον σημαίνει μὲν τινα φύσιν, οὐ μὴν ἐν πᾶσιν ὁμοίως ἔχουσαν τοῖς ἂν κατηγορεῖται· διὸ ὕστερον τοῦτο τῶν ὑπ' αὐτὸ Πορφύριος, Εἰσαγωγή [= Porphyrii, *Isagoge et in Aristotelis Categorias commentarium*. Ed. Adolfus Busse, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis IV, Pars I. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXVII], σ. 6.6-11: ἀλλὰ κείσθω, ὡσπερ ἐν ταῖς Κατηγορίαις, τὰ πρῶτα δέκα γένη οἷον ἀρχαὶ δέκα πρῶται· κἂν δὴ πάντα τις ὄντα καλῆ, ὁμωνύμως, φησί, καλέσει, ἀλλ' οὐ συνωνύμως. εἰ μὲν γὰρ ἐν ἦν κοινὸν πάντων γένος τὸ ὄν, συνωνύμως ἂν πάντα ὄντα ἐλέγετο· δέκα δὲ ὄντων τῶν πρῶτων ἡ κοινωνία κατὰ τοῦνομα μόνον, οὐκέτι ἦν καὶ κατὰ τὸν λόγον τὸν κατὰ τοῦνομα· Ἰωάννης Αλεξανδρέας ο Φιλόπονος, Εἰς τὰ Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς, σ. 132.3-9: Σημειωτέον ὅτι οὐκ οἶεται ὁμώνυμα εἶναι τὰ ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν, ἀλλὰ τῶν πολλαχῶς μὲν λεγομένων οὐχ ὁμώνυμα δέ· ἐπὶ πλέον γὰρ τὰ πολλαχῶς λεγόμενα τῶν ὁμωνύμων. εἰ δὲ ἐν Κατηγορίαις ἐν τῇ διαρέσει τῶν ὁμωνύμων καὶ τῶν ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν ἐμνήσθη, φαμὲν ὅτι οὐκ ἀκριβολογούμενος, ὡς ἐν ἐκείνοις, τὰ πολλαχῶς λεγόμενα ὁμώνυμα ἐκάλεσε· τῶν οὖν πολλαχῶς λεγομένων ἐκείσε τὴν διαίρεσιν ἐποιήσατο. ἔστι οὖν μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων τὰ ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν.

³⁰⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 211. Η ἀποψη του Κορυδαλέα διαφοροποιεῖται ἀπὸ την ερμηνεία που δίνει ο Φιλόπονος σχετικά με την ὁμωνυμία ὅσων λαμβάνονται ἰδιαίτερον ἢ για τα ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν, δηλαδή για τα ὑπάλληλα γένη καὶ εἶδη του Πορφύριου (Προβλ. Πορφύριος, *Εἰσαγωγή*, σ. 5.21-22). Παρατηρεῖ σχετικά ὅτι: Δεῖ οὖν εἰς ἐπίλυσιν εἰδέναι ὅτι τῶν ὀνομάτων τὰ μὲν συνωνύμως λέγεται, τὰ δὲ πολλαχῶς, ἃ καὶ ὁμώνυμα παρὰ Φιλοσόφοις ἀκούει [...] ἰδιαίτερον οὖν λαμβανομένων τῶν ὁμωνύμων εἰσὶν ἃ πολλαχῶς λεγόμενα οὐχ ὁμώνυμά εἰσιν ἀπλῶς, οὐ γὰρ τούτων ἡ φύσις πάντη διέστηκεν, ἀλλ' ἔστι τι πρότερον ἀφ' οὐ θάτερον εἴρηται, καὶ ταῦτα μετὰ προσθήκης ὁμώνυμα λέγεται, οἷον ὡς τὰ ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν. καθ' ἣν σημασίαν ὁμωνύμως εἴρηκε λέγεσθαι τὰ δέκα γένη τοῦ ὄντος ὁ Πορφύριος, διὰ τοι τοῦτο καὶ Ἀλέξανδρος τὸ ὄν κοινότερον μὲν τῶν ὁμωνύμων λέγεσθαι τῷ Φιλοσόφῳ ἰδιαίτερον δὲ τῶν ἀπλῶς ὁμωνύμων διαστέλλεσθαι. Στο αριστοτελικὸ κείμενο του *Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς*, ὁμως, οἱ ἔννοιες ὁμώνυμα καὶ πολλαχῶς λεγόμενα δεν ταυτίζονται· προβλ. Αριστοτέλης, *Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς*, 322b 29-32: Σχεδὸν μὲν οὖν, ὡσπερ καὶ τῶν ἄλλων ὀνομάτων ἕκαστον λέγεται πολλαχῶς, καὶ τὰ μὲν ὁμωνύμως τὰ δὲ θάτερα ἀπὸ τῶν ἕτερων καὶ τῶν προτέρων.

³⁰¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 212: ἡμεῖς [...] τὰ ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν μετὰ τῶν γνησίων ὀπαδῶν τοῦ Φιλοσόφου ὁμώνυμα λέγομεν, καίτοι μὴ ἰδίως. ἔστι τοιγαροῦν ἡ ἀφή τῶν πολλαχῶς λεγομένων, καὶ ὁμώνυμος ὡς τὰ ἀφ' ἐνός.

ἀναφορικά με την ερμηνευτική προσέγγιση των δύο αιτίων³⁰². Καταλογίζει, λοιπόν, στο Σιμπλικίο πως «πολλά [...] τῶν Ἀμμωνίου συγγραμμάτων ἐπιλεξάμενος, πολλά δὲ καὶ οἰκοθεν αὐτὸς προστιθεῖς τὴν ποιητικὴν αἰτίαν ἀπονεῖμαι πειρᾶται ταῖς ἀύλοις οὐσίαις [...] ἀπὸ τῶν τοῦ Πλάτωνος δογμάτων τὴν οἰκείαν συνίστησι δόξαν, καὶ συμφωνεῖν αὐτὸν οἶεται τὸν Φιλόσοφον ταῖς ἐν τῷ Τιμαίῳ τοῦ Πλάτωνος ῥήσεσιν, ἐν αἷς ἐκεῖνος τῷ Θεῷ τότε τελικόν αίτιον καὶ τὸ ποιητικόν ἀποδίδωσιν»³⁰³.

Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Κορυδαλέα προϋποθέτει τὴ σχετικὴ πραγμάτευση τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀφροδισέα, ὁ ὁποῖος διατηρώντας τὴ διάκριση³⁰⁴ ἀνάμεσα στα οὐράνια σώματα καὶ τὸ κινουὺν ἀκίνητον, παρατηρεῖ σχετικὰ με τὸ ὑστερο ὅτι «ἔσται τις αἰδῖος οὐσία ἀπλή καὶ ἀκίνητος ἐνεργεῖα <αἰτία> οὐσα τῆς τοῦ κυκλοφορητικοῦ σώματος αἰδίου τε καὶ συνεχοῦς κινήσεως. κινήθησεται δ' ὑπ' αὐτοῦ τὸ θεῖον σῶμα τῷ νοεῖν τὸ αὐτὸ καὶ ἔφεσιν καὶ ὄρεξιν ἔχειν τῆς ὁμοιώσεως αὐτοῦ. πᾶν γὰρ τὸ κινούμενον ὑπ' ἀκινήτου τινὸς κεχωρισμένου τοῦτον κινεῖται τὸν τρόπον»³⁰⁵.

³⁰² Πρβλ. Christopher Shields, *Order in Multiplicity*, σ. 41. Σύμφωνα με τὸ συγγραφέα ἡ περίπτωση τοῦ ποιητικοῦ καὶ τοῦ τελικοῦ αἰτίου ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴ τους ιδιότητα θα ἀντιστοιχοῦσαν στα παροδηγητικά συσχετιζόμενα ὁμώνυμα (*seductive associated homonyms*). Τα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα που παρουσιάζουν τα ἐνδεχόμενα παροδηγητικά συσχετιζόμενα ὁμώνυμα χ καὶ ψ μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν ὡς ἐξῆς: α) ἔχουν κοινὰ σημαίνοντα, β) οἱ ὀρισμοὶ τους εἴτε δὲν ταυτίζονται, εἴτε δὲν συμπίπτουν ἐντελῶς, γ) παρουσιάζουν τὸ χαρακτηριστικὸ νὰ παρακινοῦν κάποιον νὰ υποθέτει εἴτε ὅτι ἡ μὴ ταύτιση τῶν ὀρισμῶν τους εἶναι ψευδής, ἐνῶ εἶναι ἀληθής, εἴτε ὅτι ἡ μὴ ἐννοιολογικὴ σύμπτωση εἶναι ψευδής, ἐνῶ εἶναι ἀληθής.

³⁰³ Θεόφιλος Κορυδαλέυς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 387. Ὑπαινίσσεται ἐδῶ τὴν ἐρμηνεῖα που νιοθετεῖ στους σχολιασμοὺς του ὁ Σιμπλικίος. Πρβλ. Σιμπλικίος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1360.31-34: ὁ μὲν δὴ Πλάτων ἐκ τῶν ἐν Τιμαίῳ "λέγωμεν δὴ, δι' ἣντινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τότε ὁ ξυνιστάς συνέστησεν' ἀγαθὸς ἦν" δηλός, ἐστὶ τελικόν ἄμα καὶ ποιητικόν αίτιον τοῦ κόσμου τὸν θεὸν λέγων. Για τὴν ἀξιοπιστία τοῦ Σιμπλικίου ὡς πηγῆς σχετικὰ με τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ ἀριστοτελικοῦ κοσμολογικοῦ μοντέλου πρβλ. Alan C. Bowen, "Simplicius and the Early History of Greek Planetary Theory", *Perspectives on Science* 10 (2002), σσ. 155-167.

³⁰⁴ R. W. Sharples (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 1.1-2.15*, σ. 18 (20) πρβλ. R. W. Sharples, "Alexander of Aphrodisias on divine providence", σσ. 208 κ.ε.

³⁰⁵ Ἀλέξανδρος Ἀφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 3.25-4.4. Σχετικὰ με τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ εἶδος τῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σφαιρῶν κατὰ τὸν Ἀλέξανδρο πρβλ.

Καταλυτική για τη διαμόρφωση της θέσης του Κορυδαλέα σχετικά με το κεχωρισμένο είδος ή το Θεό κρίνεται η πρόσληψη των σχετικών με το πρώτον κινούν ως ποιητικό-τελικό αίτιο επιχειρημάτων του Αλέξανδρου. Υπογραμμίζει πως «οι γνησιώτεροι τῶν Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτῶν, τῶν οὐρανίων σωμάτων οὐδεμίαν ἀποδέχονται ποιητικὴν ἀρχήν, ὧν Ἀλέξανδρος προΐσταται»³⁰⁶. Σημειώνει με ἔμφαση πως «οἱ γνησιώτεροι ἐρμηνευταὶ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, τὸ κεχωρισμένον εἶδος ἐν ἑαυτῷ, ἢ ἐκτός ἐστι τῆς οὐρανίου ψυχῆς τέλος μόνον τίθενται, καὶ κινεῖν ὡς τὸ οὐ ἔνεκα, ἠνωμένον δὲ τῇ οὐρανίῳ ψυχῇ διὰ τοῦ νοός, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ στοργῆς καὶ ἐφέσεως [...] ἐστὶ τὸ κυρίως κινητικὸν καὶ προβλητικὸν τῆς κινήσεως πρώτως, ὡς δὴ καὶ Ἀλέξανδρος σημειοῦται [...] κινοῦν ἰδιαιτάτα λέγων τὸν νοῦν ἐν τῇ οὐρανίῳ ψυχῇ [...] τοῦτον μέντοι γε τὸν τρόπον οὐ μόνον ὁ πρῶτος τῶν ἀύλων νοῶν ἔσχηκεν ἀλλὰ πάντες ὁμοίως, τέλος γὰρ ἕκαστος τῆς κινήσεως ἐν ἑαυτῷ, ποιητικὸν δὲ ἐν τῇ οὐρανίῳ ψυχῇ»³⁰⁷.

Παράλληλα προς τη διαφοροποίηση ανάμεσα στο θεῖον ως τέλος και την ψυχὴν των ουρανίων σωμάτων, επισημαίνεται μια κατ' αναλογίαν διαβάθμιση της σχέσης ασώματης και εκτατῆς ουσίας για όλα τα υπερσελήνια σώματα. Παρατηρεῖται, λοιπόν, ὅτι «ὡς ἔσχηκε πρὸς τὴν τῆς ἀνωτάτω Σφαίρας ψυχὴν, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν κίνησιν τὸ πρώτιστον τῶν εἰδῶν τέλος ὄν αὐτῆς, οὕτω τοι καὶ τὰ λοιπὰ ἔχει πρὸς τε τὴν ψυχὴν ὑφ' ἧς νοεῖται, καὶ τὴν κίνησιν ταύτης ὥστε οὐδὲν διαφέρει ἀλλήλων ἀλλ' ἢ τῇ τάξει μόνον»³⁰⁸. Υιοθετεῖται ἡ ἀποψη τοῦ Αλέξανδρου ὅτι τα ουράνια σώματα ἔχουν ψυχὴ, ἡ οποία ἀποτελεῖ τὸ αίτιο τῆς κίνησός τους ἀπό

István M. Bodnár, "Alexander of Aphrodisias on Celestial Motions", *Phronesis* 42 (1997), σσ. 190-205.

³⁰⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 392.

³⁰⁷ *Ο.π.*, σ. 393.

³⁰⁸ *Αυτόθι*.

έφεση προς το κινούν ακίνητον, αφού «τὸ γὰρ θεῖον ἢ ἔστιν ἡνωμένον τῇ τοῦ οὐρανοῦ ψυχῇ, ποιητικὸν ἔστιν αἴτιον ἀπάντων»³⁰⁹. Αποφεύγει, ωστόσο, ο Κορυδαλέας να κάνει κάποια σαφή ανάλυση σχετικά με δύο επίμαχα σημεία της αριστοτελικής διδασκαλίας: α) το είδος της αιτιότητας ανάμεσα στο πρώτο κινούν ακίνητον και τη σειρά των κινούντων ακινήτων που αναλογεί στα ουράνια σώματα³¹⁰ β) το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στον ευθέως ανάλογο ή μη αριθμό των κινούντων νοερῶν οὐσιῶν και των ουρανίων σωμάτων³¹¹. Ο ίδιος ο Αλέξανδρος παραφράζοντας την ανάλυση του Αριστοτέλη θεωρεί πως κάτι τέτοιο έχει να κάνει με την προσπάθεια απόδοσης ενός σταθερού αριθμού των ουρανίων σφαιρῶν και επομένως αφορά μάλλον την αστρονομίαν παρά την εξέταση σχετικά με το ἀεὶ κινούν κινούμενον³¹². Θεωρεί τα ουράνια σώματα σε μία ενότητα, την οποία υιοθετεί και στο ζήτημα των κινούντων αυτά³¹³.

Το επιχείρημα της σαφούς διάκρισης ανάμεσα στα δύο αίτια θα χρησιμοποιήσει ο Κορυδαλέας για την απόρριψη της θέσης του Φιλόπονου υπέρ της πλάσης και της προσέγγισης του Θεού ως ποιητικού αιτίου. Σύμφωνα με τον Κορυδαλέα «φυσικῶς [...] οὐκ ἐνδέχεται τὸν Φιλόσοφον ἐκ μὴ προϋπάρχοντος ὑποκειμένου γίνεσθαι, ἦν γὰρ σεβώμεθα ἐκ τοῦ

³⁰⁹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως και φθορᾶς πέρι*, σ. 122.

³¹⁰ Enrico Berti, "La suprématie du mouvement local", σσ. 127-128.

³¹¹ W. Jaeger, *Aristoteles*, σσ. 390 κ. ε.

³¹² Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*, σ. 702.11-13: οὐ γὰρ ἡμῖν πρόκειται περὶ τῶν σφαιρῶν δεικνύναι ὅσαι τυγχάνουσιν οὐσαι· εἰ δέ τις καὶ τὴν ἀπόδειξιν τούτου ζητεῖ, μετερχέσθω αστρονομίαν.

³¹³ Ο.π., σ. 689.7-16: τὸ δὲ ἔτι τοίνυν ταύτας δεῖ τὰς οὐσίας εἶναι ἄνευ ὕλης τὸ ταύτας οἶμαι, ἀντὶ τοῦ τὰς λοιπὰς εἴληπται, καὶ εἴη ἂν λέγων ὅτι οὐ μόνον τὸ κινητικὸν τῆς ἀπλανοῦς δεῖ τοιοῦτον εἶναι οἷον εἶπομεν, ἀλλὰ καὶ τὰς λοιπὰς ἀρχὰς τὰς κινούσας τὴν Κρονιακὴν καὶ τὴν Δίον καὶ τὰς λοιπὰς σφαίρας, αἵτινες ἀρχαὶ ὑπὸ τὴν πρώτην εἰσὶ, καὶ ταύτας οὖν δεῖ ἀύλους εἶναι καὶ αἰδίους, εἴπερ γε καὶ ἄλλο τι αἰδίων· ἐπεὶ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλο τι, οἷον τὸ τῆς ἀπλανοῦς κινητικὸν αἰδίων, δεῖ καὶ ταύτας αἰδίους εἶναι. ἢ τὸ εἴπερ γε καὶ ἄλλο τι αἰδίων λέγοι ἂν, ἐπειδὴ ἢ τῶν ἑπτὰ σφαιρῶν ἓνας αἰδίων ἔστι, δεῖ καὶ τὰ τούτων κινητικὰ αἰδία εἶναι.

μηδενός προαγωγῆν τοῦ παντός, οὐδὲ καθ' ὕπνον ἐκεῖνος ἐώρακεν»³¹⁴. Στην περίπτωση αυτή θεωρεί ο Κορυδαλέας πως τα ουράνια σώματα αφενός είναι η αρχή της κίνησης των υποσεληνίων σωμάτων, αφετέρου το αίτιο της κίνησης των ουρανίων σωμάτων είναι το ακίνητον χρησιμοποιώντας προς επίρρωση της θέσης του τον Αλέξανδρο³¹⁵. Τη λύση που προκρίνει ο Κορυδαλέας τη στηρίζει στη σχολιαστική προσέγγιση που επιχειρεί ο Αλέξανδρος, καθώς το θείο αποτελεί καταχρηστικῶς ποιητικό αίτιο στο βαθμό που θεωρείται ως ἔφεσις των ουρανίων σωμάτων³¹⁶. Ἔτσι, λοιπόν, επειδή «ἡ κύκλω κινήσις παρὰ τοῦ ἐφέτου λαμβάνει τὸ ἐνδόσημον, (τῇ γὰρ νοήσει τῆς κεχωρισμένης οὐσίας, εἰς κινήσιν ἐγείρεται ἡ ψυχὴ τῶν Οὐρανίων σωμάτων ἀναζωπυρουμένη τῷ πόθῳ) ὀρθῶς λέγοιτ' ἂν τὸ ζῆν ἅπασι παρέχεσθαι ὑπ' ἐκείνης»³¹⁷, ενώ υπογραμμίζεται πως «οὐδεμίαν θέλησιν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ Θεῷ τάττει, ὡς μὴ συνωμιληκῶς τοῖς καθ' ἡμᾶς μεμαθηκόσι τὴν ἀλήθειαν ἐκ τοῦ θείου στόματος»³¹⁸.

Αναφορικά με την αποδοχή του πρώτου νοός ή του θεού ως αρχή των προσεχῶν οντολογικῶν αποχρώσεων ἐπισημαίνεται η διαφωνία μεταξύ των σχολιαστῶν του Αριστοτέλη ως προς το «τίνι... ἀρχῆς λόγῳ»³¹⁹. Ἔτσι χρησιμοποιεῖται ως κριτήριο επιστημολογικῆς εγκυρότητας η αναφορά σε σχολιαστῆς του Αριστοτέλη, ὅπως ο Συμπλίκιος³²⁰, ο οποίος

³¹⁴ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 61.

³¹⁵ Ο.π., σσ. 121-122.

³¹⁶ Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων*, σ. 63.18-21: ὅσον μὲν γὰρ αὐτοῦ σῶμα ἀγέννητόν τε καὶ ἀφθαρτόν ἐστι, καὶ αἰεὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν τε καὶ ψυχὴν τεταγμένον, κατὰ τὴν αὐτοῦ κινήσιν κινούμενον ἐφέσει μιμήσεως τοῦ πρώτου θεοῦ. Πρβλ. Paul Moraux, "Alexander von Aphrodisias Quaest. 2.3", *Hermes* 95(1967), σσ. 159-169.

³¹⁷ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 121.

³¹⁸ Ο.π., σσ. 122-123.

³¹⁹ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 389.

³²⁰ Ο.π., σ. 118. Πρβλ. Συμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σσ. 1261.3-12: τὸ πᾶν δὲ <συννεχὲς ὄν πρὸς τὴν ἀρχὴν>, τουτέστι προσεχῶς καὶ ἀμέσως, ὑπὸ τῆς αἰδίου ἀρχῆς κινούμενον,

- στηρίζεται σε μια σύζευξη της αιδιότητος με το αγέννητο της ύλης που αποτελεί κοινό τόπο τόσο στην πλατωνική όσο και στην αριστοτελική παράδοση³²¹. Η υιοθέτηση της προσέγγισης αυτής προϋποθέτει την απόρριψη της πλάσης ως εξηγητικής αρχής, «ὥστε πάντως ἔκφυλον ἐστὶ τὸ δόγμα τοῦτο [ενν. ἡ πλάσις] τῆς Περιπατητικῆς Φιλοσοφίας»³²². Η ὅλη πραγμάτευση ἔχει ως αφετηρία την ερμηνευτική πρόταση του Σιμπλίκιου σχετικά με το θεῖον ως ποιητικόν και τελικόν αίτιο, «ἐξ ὧν [...] ἐπιφέρει καὶ τὴν ἀκίνητον καὶ χωριστὴν οὐσίαν αίτιον εἶναι καὶ κινουῖν ποιουῖν [...] καὶ τοῦτο ὁμολογεῖν οἶεται, καὶ Ἀλέξανδρον»³²³. Πρόκειται για ἓνα σχῆμα, του οποίου οἱ ἀπαρχές ἐντοπίζονται στο κείμενο του Τιμαίου του Πλάτωνος³²⁴

ἀνάγκη καὶ αὐτὸ μένειν αἰδιον' τῆς γὰρ ἀρχῆς ὡσαύτως κινούσης ἀδύνατον μὴ καὶ τὸ προσεχῶς κινούμενον αἰδιον εἶναι. εἰ γὰρ τοῦτο φθειροίτο, οὔτε ἀρχὴ ἂν ἔτι ἐκείνο εἴη οὔτε αἰεὶ κινουῖν' ἢ γὰρ ἀρχὴ αἰεὶ σὺν τῷ οὐ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τὸ κινουῖν σὺν τῷ κινουμένῳ

³²¹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 118: ἀλλ' οὐδὲ ὁ Πλάτων ἀντίφθογγός ἐστὶ τῷ Φιλοσόφῳ, γενέσθαι γὰρ φησὶν ὑπὸ Θεοῦ τὸ πᾶν ὡς ἐξηρητημένον ἐκείνου κατὰ τὸ εἶναι, καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν, ἦτε ὕλη καὶ ὁ δημιουργικὸς νοῦς ἀγέννητοί εἰσι καὶ ἄφθαρτοί· Ἀριστοτέλης, *Φυσικά*, 192a 27-34: ὡς δὲ κατὰ δύναμιν, οὐ καθ' αὐτό, ἀλλ' ἄφθαρτον καὶ ἀγέννητον ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι. εἴτε γὰρ ἐγίγνετο, ὑποκεῖσθαι τι δεῖ πρῶτον ἐξ οὐ ἐνυπάρχοντος· τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτὴ ἢ φύσις, ὡστ' ἔσται πρὶν γενέσθαι (λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον ὑποκείμενον ἐκάστῳ, ἐξ οὐ γίγνεται τι ἐνυπάρχοντος μὴ κατὰ συμβεβηκός).

³²² Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 118.

³²³ Ο.π., σ. 122. Πρβλ. Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1361.11-32 ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι μὲν τελικόν λέγει τὸν θεὸν ἦτοι τὸ πρῶτως κινουῖν, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ· ὅτι δὲ καὶ ποιητικόν, ἀρκεῖν οἶμαι τὸ ἐν τῷ τῶν αἰτίων διορισμῷ κατὰ τὸ δεύτερον τῆς Φυσικῆς Ἀκροάσεως ποιητικόν λέγειν τὸ ὅθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως [...] διττὸν οὖν καὶ αὐτὸς τὸ ποιητικόν φησὶ τὸ μὲν ἀκίνητον πάντων, τὰ δὲ οὐράνια τῶν ὑπὸ σελήνην καὶ ὁ Ἀλέξανδρος.

³²⁴ Πλάτων, *Τίμαιος*, 30d 2-6: βουλευθεὶς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα, φλαῦρον δὲ μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν, οὕτω δὲ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἠγησάμενος ἐκείνο τούτου πάντως ἄμεινον. Πρβλ. τὴν χρῆση του συγκεκριμένου πλατωνικοῦ χωρίου σε σχέση με τὴν συμφωνία Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα, Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 387-388 καὶ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1360.28-31: καλῶς ἔχει κἂν τούτῳ δεῖξαι συμφώνως αὐτὸν [ενν. τὸν Ἀριστοτέλην] τῷ σφετέρῳ καθηγεμόνι [ενν. τῷ Πλάτωνι] μὴ τελικόν μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιητικόν αίτιον τὸν θεὸν λέγοντα, τοῦ τε κόσμου παντός καὶ τοῦ οὐρανοῦ.

και που αποτέλεσε μια δόκιμη λύση για τις νεοπλατωνικές κοσμολογικές θεωρήσεις του αριστοτελικού έργου³²⁵.

Το επιχείρημα του Σιμπλίκιου έχει δύο προκείμενες. Αυτές είναι δυνατόν να συνοψιστούν ως εξής: α) το κινούν άκίνητον αποτελεί άμεση αιτία της προσεχούς κίνησης των ουρανίων σωμάτων και έμμεση αιτία της κίνησης των υποσεληνίων σωμάτων³²⁶, β) αξιολογικά η ουσία έχει μεγαλύτερη σημασία από την κίνηση και αυτό που ισχύει για τη διαδοχική κίνηση των ουρανίων και υποσεληνίων σωμάτων έχοντας ως αρχή της το κινούν άκίνητον, θα πρέπει να ισχύει κατ' αναλογίαν και για την υπόστασή τους³²⁷. Το συμπέρασμα είναι ότι ο νοῦς είναι και ποιητικό αίτιο, αν και παραδέχεται ότι ο Αριστοτέλης δεν ήταν σαφής ως προς το ζήτημα της ακρίβειας της ορολογίας που χρησιμοποίησε. Η αιτία είναι ότι, όσα ισχύουν σχετικά με την γένεσιν των υποσεληνίων σωμάτων, δεν μπορούν να ισχύουν και για τα αΐδια, γιατί τότε θα έπρεπε να υπόκεινται στην αέναη διαδικασία της γενέσεως και της φθορᾶς και συνεπώς να υπάρχει γι' αυτά αρχή και τέλος³²⁸. Παρατηρεί ο Σιμπλίκιος ότι αναφορικά με την ποιητική αιτία, «εἴ τις τὸ γινόμενον καὶ τὸ ποιοῦν ἐπὶ τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ κυρίως ἀρμόττειν λέγοι [...] ἄλλοις ὀνόμασιν ἐπὶ τῶν

³²⁵ Richard Sorabjy, *Matter, Space & Motion*, σσ. 260 κ.ε.

³²⁶ Σιμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, σ. 1362.15-20: φέρε καὶ τοῦ οὐρανοῦ δείξωμεν ποιητικόν αίτιον ἡγούμενον τὸν νοῦν. ἤρκει μὲν οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ποιητικόν μὲν αίτιον ὀρίζεσθαι ὃ ὄθεν ἢ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τὸν δὲ νοῦν ἦτοι τὸ ἀκίνητον αίτιον λέγειν, ὄθεν ἢ τῆς οὐρανίας προσεχῶς κινήσεως ἀρχή· διὰ γὰρ τῆς τοῦ τοῦ οὐρανοῦ κινήσεως καὶ τῆς τῶν ὑπὸ σελήνην κινήσεως ἀρχὴ τὸ ἀκίνητόν ἐστι.

³²⁷ Ο.π., σ. 1362.2-8: ἐκείνω δὲ χρή προσέχειν τὸν νοῦν, ὅτι ἑτεροκίνητον καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐτέρωθεν ἔχειν ἀνάγκη, εἴπερ κρείττων ἢ οὐσία τῆς κινήσεως. εἰ δὲ καὶ παντός σώματος πεπερασμένου κατ' αὐτὸν πεπερασμένη ἢ δύναμις, ἢ κινητικὴ δηλονότι καὶ ἢ τῆς οὐσίας ὑποστατικὴ, ἀνάγκη ἄρα ὡσπερ τὴν αἰδίον κίνησιν ἀπὸ τῆς ἀκινήτου αίτίας ἔχει, οὕτω καὶ τὴν αἰδίον σωματικὴν οὐσίαν ἀπὸ τῆς ἀσωμάτου παραδέχεσθαι.

³²⁸ Ο.π., σ. 1363. 13-18: Ἀριστοτέλης οὐχ οὕτως φανερώς ποιητικόν αίτιον τὸν θεὸν εἶπεν ὡς τελικόν, τὸν περὶ τοῦ γενητοῦ ρηθέντα πρότερον καὶ νῦν ἐρῶ λόγον. ἐπειδὴ γὰρ τὸ ποιοῦν γινόμενον ποιεῖ, τὸ δὲ γινόμενον χρονικὴν ἀρχὴν συναναφέρειν δοκεῖ τῆς γενέσεως, διὰ τοῦτο τὰ τῶν σωμάτων αἰδία καὶ αὐτὰ γινόμενα λέγειν παρητήσατο καὶ τὸ αίτιον αὐτῶν ποιητικόν πολλάκις ὀνομάζειν καὶ προφανῶς.

αἰδίων χρήσεται»³²⁹. Είναι παροδηγητική λοιπόν η κρίση του Κορυδαλέα ότι «ὁ Συμπλίκιος τὸ τοῦ θεοῦ δημιουργικὸν ἀποχρώντως δεδειχέναι νομίζει»³³⁰.

- Ο Κορυδαλέας απορρίπτει το επιχείρημα του νεοπλατωνικού σχολιαστή του Αριστοτέλη, καθώς θεωρεί την κίνηση «τῆ πρὸς τὴν ὕλην ἀναφορᾶ»³³¹. Προβαίνει στη διασάφηση των επιστημολογικῶν προϋποθέσεων της ἀνάλυσής του λέγοντας ὅτι «ἔστι γὰρ καὶ παρὰ τῆς ὕλης κίνησις, ἀλλ' οὐ πρῶτως»³³² και υποδεικνύει το ἀτοπο της ἀντίπαλης ἀποψης σε μια ἐκθεση της κλίμακας των ἐσχατων ἀπολήξεων της, καθώς «οἱ δὲ τοιοῦτοι συνάγειν μὲν ἐκ τοῦ Φιλοσόφου πειρῶνται, ποιοῦν εἶναι τὸν Θεόν, εἶτα, ποιοῦν, ἀποφαίνονται οὐκ ἐξ ὕλης, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τοῦ μηδενός, πῶς γὰρ ἂν καὶ φαῖεν ἐκ τῆς ὕλης προαγαγεῖν τὰς ἀσυνθέτους νοερὰς οὐσίας;»³³³.

Ο Θεόφιλος Κορυδαλέας ἀξιολογεί την ἀνάλυση του Συμπλικίου ως ἓνα ἐνδιάμεσο στάδιο πρὸς τὴ θεώρηση του Φιλόπону³³⁴. Καταλογίζει λογικὴ ἀσυνέπεια στη θέση του τελευταίου, ἡ ὁποία ἐντοπίζεται στη διαίρεση των εἰδῶν της κίνησης που ἐπιχειρεῖται ἀπὸ ὅσους³³⁵,

³²⁹ Συμπλίκιος, *Εἰς τὰ Φυσικά*, 1363.18-20.

³³⁰ Θεόφιλος Κορυδαλέας, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 388.

³³¹ Ο.π., σ. 120.

³³² Ο.π., σ. 121.

³³³ *Αὐτόθι*.

³³⁴ Για τὴ διδασκαλία του Φιλοπόνου σχετικά με τὸ θεὸ ὡς δημιουργό πρβλ. Richard Sorabji, *Matter, Space, & Motion*, σσ. 233 κ.ε. και Michael Wolff, "Philoponus and the Rise of Preclassical Dynamics", στο: Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, σσ. 107-108. Ο πρῶτος μελετητῆς υποστηρίζει ὅτι ο Φιλόπону προσπάθησε να προσαρμόσει τὴν ἀριστοτελικὴ φυσικὴ ἀναφορικὰ με τὴν κίνηση και τὴν ὁρμή, με ἀφετηρία τις θεολογικὲς προϋποθέσεις των ἐπιχειρημάτων του, ἐνῶ ο δεύτερος προτείνει ὅτι οἱ ἀναφορὲς σε θεῖα παρέμβαση ἀποτελοῦν ουσιαστικὰ ἐνδιάμεσες ἐπιχειρηματολογικὲς προκείμενες, οἱ ὁποῖες οφείλονται σε μια διαφορετικὴ ἀντίληψη περὶ ἐπιστημολογικὸ ἰοντέλου.

³³⁵ Για τις θέσεις των Σχολαστικῶν περὶ Δημιουργίας πρβλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Theses philosophicae», σσ. 245-246.

ασπαζόμενοι τις θέσεις του Φιλόπονου, υποστηρίζουν ότι οι άυλες ουσίες παράγονται από το πρώτο κινούν, καθώς «τὸ γὰρ ἐνεργούν διττὸν τιθέασι, τὸ μὲν κατὰ μεταβολήν, τὸ δὲ καθ' ὁμοιότητα, καὶ τούτου ἐνέργειαν φασὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀπόρροϊαν, ἣν καὶ κίνησιν ἀκύρως καὶ μεταφορικῶς ὀνομάζουσιν»³³⁶.

Υπαινίσσεται ἐδῶ ο Κορυδαλέας ὅτι τὸ ἐπιχείρημα σχετικὰ με τὰ εἶδη τῆς κίνησης ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος «ἐξω τῆς λέξεως» παραλογισμῶ³³⁷. Πρόκειται γιὰ λήψη τοῦ ζητουμένου, συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴ ἀριστοτελικὴ ταξινόμηση³³⁸. Ὡς υποστηρικτῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ σεβασμοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ σχολιασμοῦ τοῦ ἀριστοτελικοῦ κειμένου υποστηρίζει ὅτι «οἱ γνησιώτεροι τῶν Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτῶν, τῶν οὐρανίων σωμάτων οὐδεμίαν ἀποδέχονται ποιητικὴν ἀρχήν, ὧν Ἀλέξανδρος ὁ Αφροδισιεὺς προΐσταται. Ὁ δὲ ἀντιφέρουσί τινες, ὅτι σωστικόν ἐστὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων τὸ θεῖον, ὥστε καὶ ποιητικόν, τοῦτ' αὐτὸ τὸ ζητούμενόν ἐστὶ, πότερον ἀγαπώμενον, καὶ ὡς τὸ οὐ ἔνεκα σώζει τὴν τῆς κινήσεως αἰδιότητα, ἦντινα προβάλλον ἐνέργειαν, οἷς μὲν ἀκίβδηλον τὸ θεοδίδακτον σέβας τηρεῖται, ὥσπερ νεύματι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρῆχθαι λέγεται [...] τοῖς δὲ φυσιολογοῦσι, βέλτιον τῇ τελικῇ στέργουσιν αἰτία μὴ τερατολογεῖν περὶ τὸ θεῖον, ἢ τῆς τοῦ παντός σωτηρίας αἰτία παραπλάττειν πάντως ἀλλότρια τῆς θείας φύσεως»³³⁹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως παρατηρεῖ ο Κορυδαλέας, ἡ προσέγγισή τοῦ Φιλοπόνου εἶναι μεθοδολογικὰ ἐσφαλμένα, καθὼς «ὡς καὶ Σιμπλικίος ἐν τοῖς κατὰ

³³⁶ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 389. ΓΙΑ τὴν ἐννοία τῆς ἐνέργειας στὸν Ἀριστοτέλη πρὸβλ. Jean Claude Larchet, "La notion d' "énergie" dans la philosophie d' Aristote", *Φιλότητος* 5 (2005), σσ. 191-196.

³³⁷ Ἀριστοτέλης, *Σοφιστικοὶ ἔλεγχοι*, 166b 21.

³³⁸ *Ο.π.*, 167a 36-39: Οἱ δὲ παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν γίνονται μὲν οὕτως καὶ τὸσανταχῶς ὄσαχῶς ἐνδέχεται τὸ ἐξαρχῆς αἰτεῖσθαι, φαίνονται δ' ἐλέγχειν διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνορᾶν τὸ ταῦτόν καὶ τὸ ἕτερον.

³³⁹ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σ. 392.

Γραμματικῷ λόγῳ διδάσκει, εἰ μὲν γὰρ αἱ διαιρέσεις ἀληθεῖς ἦσαν, ἦν ἂν τὰ [...] λεγόμενα ἀληθῆ, νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἐστίν, ὡς ἀρχὴν γὰρ λαμβάνουσι τὸ ζητούμενον, ἢ γὰρ ὅλη ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ εἰ ἐστὶ τι ποιοῦν ἄνευ κινήσεως καὶ ὑποκειμένου, ὃ μηδεὶς ἔς τόδε δέδειχε Φυσικοῖς χρώμενος λόγοις, ὁμολογεῖται δὲ μόνον εὐσεβῶς ὀρθοδόξοις»³⁴⁰.

³⁴⁰ Θεόφιλος Κορυδαλεύς, *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι*, σσ. 389-390. Πρβλ. καὶ ὁ.π., σ. 392: ἀντιφέρουσι τινὲς ὅτι σωστικόν ἐστὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων τὸ θεῖον, ὥστε καὶ ποιητικόν, τοῦτ' αὐτὸ τὸ ζητούμενόν ἐστι, πότερον ἀγαπώμενον καὶ ὡς τὸ οὐ ἕνεκα σώζει τὴν τῆς κινήσεως ἀιδιότητα, ἦντινα προβάλλουν ἐνέργειαν, οἷς μὲν ἀκίβδηλον τὸ θεοδίδακτον σέβας τηρεῖται, ὥσπερ νεύματι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρῆχθαι λέγεται [...] τοῖς δὲ φυσιολογοῦσι, βέλτιον τῇ τελικῇ στέργουσιν αἰτία μὴ τερατολογεῖν περὶ τὸ θεῖον, ἢ τῆς τοῦ παντός σωτηρίας αἰτία παραπλάττειν πάντως ἀλλότρια τῆς θείας φύσεως.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η προηγηθείσα ανάπτυξη των ζητημάτων ακολουθείται από συμπεράσματα που ως στόχο έχουν την επίρρωση της άποψης περί του ιστορικού χαρακτήρα της φιλοσοφικής σκέψης του Νεοέλληνα αριστοτελιστή, Θεόφιλου Κορυδαλέα. Η πρόσληψη των επιχειρημάτων των Ελλήνων σχολιαστών επιτρέπει μια ευσύννοπτη και λειτουργική προσέγγιση των μεταλλάξεων της ανάγνωσης του Αριστοτέλη, και επομένως επιτρέπει την αποτίμηση του εύρους της απήχησης των απόψεων του Σταγειρίτη στον ελληνικό χώρο κατά τις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Η πρόκριση της υπόθεσης αυτής προσδιορίζεται εντός του *Γενέσεως και φθοράς περί κατ' Αριστοτέλην* από τη θεματοποίηση που συνθέτουν ο αυθεντικός σχολιασμός του αριστοτελικού corpus, η νεοπλατωνική ερμηνεία του και η χρήση του για τη φιλοσοφική – ιδεολογική θεμελίωση του χριστιανικού δόγματος, κυρίως σε ό,τι αφορά κοσμολογικά ζητήματα. Οι κρυσταλλώσεις των βασικών γνωρισμάτων αυτών των θεματικών αξόνων προέρχονται καταρχήν από φυσικοφιλοσοφικά κείμενα του Αλέξανδρου Αφροδισέα – όπως τα βιβλία των *Φυσικῶν ἀποριῶν και λύσεων* και οι σχολιασμοί *Εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά* και το *Περὶ ψυχῆς* – από τους υπομνηματισμούς του Σιμπλίκιου *Εἰς τὰ Φυσικά* και από την προβληματική, η οποία αναπτύσσεται στο κοσμολογικού ενδιαφέροντος έργο του Ιωάννη του Φιλόπονου, *Κατὰ τῶν Πρόκλου περὶ αἰδιότητος κόσμου ἐπιχειρημάτων* αλλά και στην παράφραση των *Περὶ γενέσεως και φθοράς βιβλίων* του Φιλοσόφου.

Η διαπίστωση σχετικά με την ευρυχωρία των πηγών που χρησιμοποιεί ο Θεόφιλος Κορυδαλέας, προϋποθέτει την αναφορά στους παραπάνω στοχαστές με κριτήριο την αυθεντικότητα ή μη κατά την ερμηνεία του Σταγειρίτη. Η αξιολόγηση της ερμηνευτικής τους δεινότητας κρίνεται ως ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ προϋπόθεση για τη δόμηση μιας

- επιχειρηματολογίας, η οποία για να είναι έγκυρη, ακριβής και δομημένη, οφείλει να βρίσκεται όσο το δυνατόν εγγύτερα στις φιλοσοφικές επιταγές του Αριστοτέλη. Πρόκειται για μια αξιοποίηση φυσικοφιλοσοφικών θέσεων κατά το 17^ο αιώνα, η οποία μέσα από την αποτίμηση της πλατωνικής συμβολής και την αξιοποίηση της μεθοδολογικής αρχής της διττής αλήθειας προχωρεί στο δύσκολο ενίοτε μονοπάτι της προσπάθειας
- για ανανέωση της αριστοτελικής επιστήμης, και συνεπώς της εξηγητικής της εμβέλειας.

Επιχειρείται να καταστεί σαφές ότι η ανάλυση αυτή δεν θα ήταν δυνατή χωρίς κάποια συγκεκριμένη μορφή ή σχήμα κατά την πραγμάτευση των θεμάτων που προκύπτουν ή ανακύπτουν επιζητώντας απάντηση. Καταβάλλεται προσπάθεια να καταδειχτούν τα όρια της επιχειρηματολογικής ανάπτυξης σύμφωνα με τις επιταγές του επιστημονικού – κατά τον Κορυδαλέα – λόγου. Αυτό συμβαίνει εντός του πλαισίου μιας νεοπλατωνικής – ως προς τις απαρχές της ιστορικής της εξέλιξης – μεθοδολογικής επιταγής. Οι απόψεις που διατυπώνονται με σκοπό την τεκμηρίωση αυτής της άποψης, προτείνουν ένα σχήμα, το οποίο σχετίζεται με την ίδια τη δομή και τη στοχοθεσία του *Γενέσεως και φθοράς πέρι κατ' Αριστοτέλην*. Η πραγμάτευση των ορίων του σχήματος στο πεδίο έρευνας που συνιστούν οι πτυχές του υπό εξέταση κορυδαλικού έργου, συγκεφαλαιώνει τις μεθοδολογικές προϋποθέσεις για τη φυσική φιλοσοφία του συγγραφέα του.

Στην *ad hoc* πραγμάτευση των σχολίων του Αλέξανδρου Αφροδισέα, του Συμπλίκιου και του Ιωάννη του Φιλόπονου αποτυπώνεται το αίτημα για σαφήνεια στην εξέταση της φυσικής πραγματικότητας. Η αρχή αυτή δικαιολογείται, δικαιώνεται και πιστοποιείται από την απόπειρα συγκρότησης σαφούς εννοιολογικού περιεχομένου για έννοιες όπως η ύλη, το είδος και η φυσική ουσία. Η επάρκεια του επιστημολογικού μοντέλου που προτείνει ο Κορυδαλέας, οφείλει να στηρίζεται σε μια

θεωρητική σκευή, της οποίας οι οντολογικές κατηγοριοποιήσεις να διακρίνονται από τη δυνατότητα για την ανάδειξη έγκυρων και συνεπώς αξιόπιστων επιστημονικών απαντήσεων. Επιπρόσθετα, ως έκδηλη κρίνεται η προσπάθεια του συγγραφέα για να διακρίνονται οι αποφάνσεις αυτές να από ακρίβεια, συνοχή και οικονομία.

Παρά τον αριστοτελικά λογικό χαρακτήρα του εγχειρήματος, παρουσιάζεται η τάση να θεωρηθούν αποφευκτές και αποφευκτές υπερβατολογικές προσεγγίσεις του φυσικού γίνεσθαι. Ο λόγος που συνηγορεί στον τολμηρό χαρακτήρα της προσπάθειας του Κορυδαλέα, συνίσταται στην αισθητηριακή αντίληψη του κόσμου ως αδιάψευστο εργαλείο γνωσιολογικής τεκμηρίωσης. Ένας από τους σημαντικούς θεματολογικούς άξονες που προτείνεται από την παραπάνω ανάλυση, σχετίζεται με τη συναρμογή της φυσικής ουσίας στο περιβάλλον της. Το αριστοτελικό κοσμοείδωλο σημαίνει έναν κόσμο σε διαρκή κίνηση. Μέλημα λοιπόν της κορυδαλικής προσέγγισης είναι ο σαφής προσδιορισμός του τρόπου, με τον οποίο υφίσταται η φυσική ουσία σε μία συνάφεια που γίνεται αντιληπτή μέσω της αίσθησης και της ανάλογης προδιάθεσης του ανθρώπινου νου. Κρίνεται λοιπόν απαραίτητη η διερεύνηση των σχέσεων που ορίζονται τόσο από τις διαρκείς μεταβολές εντός και εκτός των φυσικών σωμάτων - στα πλαίσια της αισθητηριακά διαπιστώσιμης συνδήλωσης ύλης και είδους - όσο και από την επίδραση των ουρανίων σωμάτων στον υποσελήνιο κόσμο.

Καθίσταται εμφανής η προσπάθεια αποφυγής υπερφυσικών εξηγήσεων του φυσικού γίνεσθαι με τον περιορισμό ή την απόδοση της εξηγησιμότητας των φυσικών φαινομένων στις δυνατότητες του ανθρώπινου λόγου. Η υπερθεμάτιση της ανθρωποκεντρικής αντίληψης για την πραγματικότητα επιζητεί να δώσει απάντηση σε ζητήματα που απασχολούσαν την επιστημονική σκέψη, η οποία για τα δεδομένα τουλάχιστον του ελληνικού χώρου κατά τις αρχές του 17^{ου} αιώνα

βρίσκονταν υπό τη στενή επίβλεψη της Εκκλησίας. Ως εκ τούτου, αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο οι φυσικοεπιστημονικές τοποθετήσεις του Κορυδαλέα απέναντι στην αστρολογία όσο και οι απόψεις του για την αθανασία της ψυχής, την οποία και απορρίπτει.

- Το πεδίο όμως που συγκεφαλαιώνει μάλλον την πιο ενδιαφέρουσα αξιοποίηση των επιχειρημάτων των τριών υπομνηματιστών – με όρους όμως λογικής επεξεργασίας των δεδομένων της φυσικής πραγματικότητας – αποτελούν οι κοσμολογικές απόψεις του αθηναίου στοχαστή. Καταβάλλεται προσπάθεια να αποσαφηνιστεί η σχέση ουράνιων σωμάτων και *ἀύλου οὐσίας* μέσω της απόρριψης της θεολογικής ερμηνείας της *πλάσεως* και της απόδοσης χρονικών ορίων στο σύμπαν. Πρόκειται για μια αντίληψη περί επιστημονικής αλήθειας, η οποία επιδιώκει να αποβάλλει τα στοιχεία που παγιώνουν την ιδεολογική φόρτιση της παραδοσιακής, θεολογικής αξιοποίησης του Αριστοτέλη. Στη συνάφεια αυτή προσγράφεται η πραγμάτευση της σχέσης ανάμεσα στο *πρῶτον κινῶν ἀκίνητον* και το υλικό σώμα, η απόπειρα για την απόδοση σαφών ορίων ανάμεσα στο *ποιητικόν* και το *τελικόν αἴτιον* και η απόρριψη της *ἀπειροδυναμίας*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές Α'

- Κορυδαλεύς, Θεόφιλος, *Εἰς ἅπασαν τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα καὶ ζητήματα*, Ἐνετίησι, 1729.
- , *Εἴσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην*. Νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα χάριν τῶν φιλομαθῶν ἰδίοις ἀναλώμασι τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κυρίου Χρυσάνθου. Μετά πάσης ἀκριβείας διορθωθείσα, ἐπιστοσίᾳ δὲ Κυπριανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπρίου. Τόμος πρῶτος, Ἐνετίησιν, 1779.
- , *Γενέσεως καὶ φθορᾶς πέρι κατ' Ἀριστοτέλην*. Νῦν τὸ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα σπουδῇ μὲν καὶ δαπάνῃ τοῦ Πανιερωτάτου τῆς κατὰ Κύπρον Μητροπόλεως Πάφου, κυρίου Παναρέτου. Χάριν τῶν φιλεπιστημόνων. Μεθ' ὅσης οἶόν τε ἦν ἀκριβείας διορθωθέντα, ἐπιστοσίᾳ δὲ Κυπριανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπρίου. Τόμος δεύτερος, Ἐνετίησιν, 1780.
- , *Περὶ ψυχῆς*, στο: Otto Jochem, *Scholastisches, Christliches und Medizinisches aus dem Kommentar des Theophilus Korydalleus zu Aristoteles' Schrift von der Seele*. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde bei der Philosophischen Fakultät der Hessischen Ludwigs-Universität zu Gießen, Gießen, 1935, σσ. 12-32.
- , *Προοίμιον εἰς Λογικὴν*. Athanase Papadopoulos – Constantin Noica (eds.), Bucarest, Association Internationale d' Études du Sud - Est Européen Comité National Roumain, 1970.
- , *Περὶ γνώσεως τῶν μελλόντων*, στο: Βασ. Ι. Τσιότρας, «Κλαύδιος Πτολεμαῖος καὶ Θεόφιλος Κορυδαλλεύς: τα αστρολογικὰ κείμενα», *Συναϊτικά ανάλεκτα* 1 (2002), σσ. 202-208

Πηγές Β'

Αμμώνιος, *Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Πορφυρίου* [= Ammonius, *In Porphyrii Isagogen sive V voces*. Ed. Adolfus Busse, στο: *Commentaria in Aristotelem graeca*. Edita consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae**. Voluminis IV, Pars III. Berolini, typis et impensis Georgii Reimeri, MDCCCLXXXV].

- Αριστοτέλης, *Ἔργα. Aristotelis Opera* ex recensione I. Bekkeri, edidit Academia Regia Borussica, accedunt Fragmenta, Scholia, Index Aristotelicus, Vol. I-V. Vol. Quintum: *Index Aristotelicus*. Edidit H. Bonitz. Editio altera quam curavit Olof Gigon, Berolini, W. de Gruyter et Socios, 1960-1961.

Αφροδισέας, Αλέξανδρος, *Εἰς τὰ Μετεωρολογικά*, [= Alexander Aphrodisiensis, *In Aristotelis Meteorologicorum libros commentaria*. Ed. Maximilianus Walies, στο: CAG. Voluminis III, Pars II, MDCCCI].

—, *Εἰς τὰ Περὶ ψυχῆς* [= Alexander Aphrodisiensis, *De Anima liber*. Ed. Ivo Bruns), στο: *Supplementum aristotelicum*. Editum consilio et auctoritate Academie Litterarum Regiae Borussicae. Voluminis II, Pars I. MDCCCLXXXVII].

—, *Εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά* [= Alexander Aphrodisiensis, *In Aristotelis Metaphysica commentaria*. Ed. Michel Hayduck, στο: CAG. Volumen I. MDCCCLXXXI].

—, *Περὶ εἰμαρμένης* [= Alexander Aphrodisiensis, *De fato*. Ed. Ivo Bruns, στο: *Supplementum aristotelicum*. Voluminis II, Pars II. MDCCCLXXXII].

—, *Φυσικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων* [= Alexander Aphrodisiensis, *Quaestiones*. Ed. Ivo Bruns, στο: *Supplementum aristotelicum*. Voluminis II, Pars II. MDCCCLXXXII].

** Στο εξής, για τη στερεότυπη έκδοση των Σχολιαστών του Αριστοτέλη θα χρησιμοποιείται η συντομογραφία CAG.

Πλάτων, *Εργα. Platonis Opera*. Ed. Ioannes Burnet. Vol. I-IV, Oxford, 1967-1968.

Πορφύριος, *Εισαγωγή* [= Porphyrii, *Isagoge et in Aristotelis Categorias commentarium*. Ed. Adolfus Busse, στο: CAG. Voluminis IV, Pars I. MDCCCLXXXVII].

Σιμπλίκιος, *Εις τὰ Περὶ ψυχῆς* [= Simplicius, *In libros Aristotelis de Anima commentaria*. Ed. Michael Hayduck, στο: CAG. Volumen XI. MDCCCLXXXII].

———, *Εις τὰ Φυσικά* [= Simplicius, *In Aristotelis Physica commentaria*. Ed. Hermannus Diels, στο: CAG. Volumina IX-X. MDCCCLXXXII-MDCCCLXXXV].

———, *Εις τὸ περὶ οὐρανοῦ* [= Simplicius, *In Aristotelis de Caelo commentaria*. Ed. I. L. Heiberg, στο: CAG. Volumen VII. MDCCCLXXXIII].

———, *Εις τὰς Κατηγορίας* [= Simplicius, *In Aristotelis Categorias commentarium*. Ed. Carolus Kalbfleisch, στο: CAG. Volumen VIII. MCMVII].

Φιλόπονος, Ιωάννης ο Αλεξανδρέας, *Εις τὰ Φυσικά* [= Joannes Philoponus, *In Aristotelis Physica commentaria*. Ed. Hieronymus Vitelli, στο: CAG. Volumen XVI. MDCCCLXXXVII].

———, *Εις τὰ Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* [= Joannes Philoponus, *In Aristotelis libros de Generatione et Corruptione commentaria*. Ed. Hieronymus Vitelli, στο: CAG. Voluminis XIV, Pars II. MDCCCLXXXVII].

———, *Εις τὰς Κατηγορίας* [= Philoponi (olim Ammonii), *In Aristotelis Categorias commentarium*. Ed. Adolfus Busse, στο: CAG. Voluminis XIII, Pars I. MDCCCLXXXVIII].

———, *Κατὰ τῶν Πρόκλου περὶ αἰδιότητος κόσμου ἐπιχειρημάτων*, [= Hugo Rabe (ed.), *Ioannes Philoponus, De aeternitate mundi contra Proclum*, Leipzig, Georg Olms Hildesheim, 1899].

Φιλόπονος, Ιωάννης ο Αλεξανδρέας, *Εἰς τὸ Πρῶτον τῶν Μετεωρολογικῶν*
 [= Joannes Philoponus, *In Aristotelis Meteorologicorum librum primum*
commentarium. Ed. Michael Hayduck, στο: CAG. Voluminis XIV, Pars I.
MCMII].

Λεξικά

- Liddel, Henry George - Scott, Robert, *A Greek – English Lexicon*. A new edition revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the co-operation of many scholars, Oxford Clarendon Press, 1940 [= Liddel, Henry George – Scott, Robert, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, μτφρ. Ξ. Μόσχου, ἐπιστασία Μ. Κωνσταντινίδου, τόμοι Α'-Δ', 1906' ανατ. Ἐκδοτικός Οἶκος «Ι. Σιδέρης, Ἀθῆναι, 1966].
- , *A Greek – English Lexicon. A Supplement*, ed. E. A. Barber, Oxford Clarendon Press, 1968 [= Liddel, Henry George – Scott, Robert, *Συμπλήρωμα τοῦ Μεγάλου Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμοι Α'-Β'. Σχεδιασθὲν ὑπὸ Κ. Δ. Γεωργούλη, συνταχθὲν δὲ ὑπὸ ὁμάδος φιλολόγων ἐπιστασία Π. Κ. Γεωργούντζου, Ἐκδοτικός Οἶκος «Ι. Σιδέρης», Ἀθῆναι, 1970-1977].

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

Αργυροπούλου, Ρωξάνη Δ., «Tsourkas Cléobule, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, Thessalonique, Deuxième édition révisée et complétée, 1967», *Ο Ερανιστής* 5 (1967), σ. 176.

Βορέας, Θεόφιλος, «Tsourkas Cléobule, *Les débutes de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée (1563-1646)*, Bucarest, 1948», *Ακαδημία Αθηνών* 24 (1949), σσ. 8-10.

- Γριτσόπουλος, Τάσος Αθ., *Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή*. Τόμος Α'. Εν Αθήναις, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, 1966.
- Ερασμος, *Μωρίας Εγκώμιον*. Μετάφρ. Σπρατής Τσίρκας. Αθήνα, εκδ. Ηριδανός, 1970.
- Κάλφας, Βασίλης, «Η αριστοτελική θεωρία του βάρους και οι πλατωνικές καταβολές της», στο: *Οι επιστήμες στον ελληνικό χώρο*, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε. Ι. Ε., 1997, σσ. 95-106.
- , *Αριστοτέλης Περί φύσεως. Τὸ δεύτερο βιβλίο των Φυσικῶν*, Αθήνα, Πόλις, 1999.
- Καραφύλλης, Γρηγόρης, «Η έννοια του φωτός και του φωτισμού στή φιλοσοφία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. (Απόπειρα μιας νέας ερευνητικής συγκομιδής)*. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996, Κοζάνη, 1999, σσ. 207-230.
- Κατζιούλης, Παρθένιος, *Αποφθεγμάτων άπανθίσματα άγιων Πατέρων και φιλοσόφων*, Βενετία, 1728.
- Κονδύλης, Παναγιώτης, *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Αθήνα, εκδ. «Θεμέλιο», 1988.
- Κύρκος, Β. Α., «“Διάθεσις” και “διαθιγή”. Δύο έννοιες από την κοσμολογία των Προσωκρατικών», *Ελληνικά* 28 (1975), σσ. 275-291.
- Λογοθέτης, Κων. Ι., *Η φιλοσοφία των Πατέρων και του Μέσου Αιώνας*. Τόμος Β'. Εν Αθήναις, 1933.
- Μπαλτάς, Αριστείδης (επιμ.), *Εισαγωγή στη φιλοσοφία της επιστήμης*. Μετάφρ. Πάνος Θεοδώρου, Κώστας Παγωνδιώτης, Γιώργος Φουρτούνης, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001.
- Μπενάκης, Λίνος Γ. (επιμ.), *Μεταβυζαντινή φιλοσοφία 17^{ος} – 19^{ος} αιώνας*. Έρευνα στις πηγές, Αθήνα, Παρουσία, 2001, σσ. 17-19.

- Μπενάκης, Λίνος Γ., «Théophile Corydalée, *Introduction à la Logique – Προοίμιον εις Λογικήν*. Texte grec établi par Athanase Papadopoulos, précédé par une étude de Cléobule Tsourkas, traduit et présenté par Constantin Noica. (Association Internationale d' études du Sud - Est Européen, Comité National Roumain, Oeuvres philosophiques de Théophile Corydalée, Tome I), Bucarest, 1970, XXXVIII, 273», στο: Λίνος Γ. Μπενάκης (επιμ.), *Μεταβυζαντινή Φιλοσοφία*, σσ. 21-24 [= *Ελληνικά* 24 (1971) σσ. 437-441].
- , «Tsourkas Cléobule, *Les débuts de l' enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l' oeuvre de Théophile Corydalée (1570- 1646)*. 2e édition révisée et complétée, Thessalonique 1967. Σελ. 441, 28 πίν. [Institute for Balkan Studies, 95]», στο: Λίνος Γ. Μπενάκης (επιμ.), *Μεταβυζαντινή φιλοσοφία*, σσ. 17-19 [= *Ελληνικά* 23 (1970), σσ. 399-404].
- Μύαρης, Γιώργος Κ., «Όψεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και ο Ιωάννης Καρατζάς ο Κύπριος», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικού Ερευνών Κύπρου* 30 (2004), σσ. 295-303.
- Νεοελληνικός Διαφωτισμός (Απόπειρα μιας νέας ερευνητικής συγκομιδής). Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996, Κοζάνη, 1999.
- Νούτσος Παναγιώτης Χρ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Τα όρια της διακινδύνευσης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.
- , *Νομιναλισμός. Οι κοινωνικοπολιτικές προϋποθέσεις της υστερομεσαιωνικής φιλοσοφίας*, Αθήνα, εκδ. «Κέδρος», 1980.
- Παπαδημητρίου, Ευθύμιος Γ., «Die Relevanz der Sprachbetrachtungen von Aristoteles für die philosophische Anthropologie», στο: *Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου "Αριστοτέλης"*. Θεσσαλονίκη 7-14 Αυγούστου 1978. Τόμος IV. Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, 1981, σσ. 229-234.

- Παπαδημητρίου, Ευθύμιος Γ., «Οι ανθρωπολογικές απόψεις του Αριστοτέλη», *Διαβάζω* 135 (1986), σσ. 21-25.
- , *Θεωρία της επιστήμης και ιστορία της φιλοσοφίας. Για μια φιλοσοφικά και κοινωνικά θεμελιωμένη επιστημολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 1988.
- Πέτσιος, Κωνσταντίνος Θ., *Φιλοσοφικές έννοιες ως τρόπος επιχειρηματολογίας στους αττικούς ρήτορες. Διδακτορική διατριβή*. Γιάννινα, 1993.
- , «Η διδασκαλία της Λογικής κατά την περίοδο του νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός (Απόπειρα μιας νέας ερευνητικής συγκομιδής)*, σσ. 351-378.
- , *Η Λογική στη νεότερη Ελλάδα. Τόμος Β'.* Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1999.
- , «Η νεοελληνική φιλοσοφία από τον 15^ο ως τον 19^ο αιώνα: Διάγραμμα ιστοριογράφησης», *Τα νέα του Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, Τχ. 8 (Φθινόπωρο 2001), σσ. 2-8.
- , *Η περί Φύσεως συζήτηση στη νεοελληνική σκέψη. Όψεις της φιλοσοφικής διερεύνησης από τον 15^ο ως τον 19^ο αιώνα*, Ιωάννινα, 2003.
- , «“Theses philosophicae, Venetiis, 1681”: Ένα τεκμήριο φιλοσοφικής διδασκαλίας κατά τον 17^ο αιώνα», *Βελλά. Επιστημονική Επετηρίδα*. Τόμος Β'. Ιωάννινα, Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Βελλάς Ιωαννίνων, 2003, σσ. 233-251.
- , «Ο μεσαιωνικός αριστοτελισμός ως πλαίσιο της φιλοσοφικής διδασκαλίας στη Βενετία κατά τον 17^ο αιώνα: το παράδειγμα του Ματθαίου (Μελετίου) Τυπάλδου. Μία (Ανα)σύνθεση του Υπομνήματος του Νικολάου Κούρσουλα στο *Περί φυσικής ακροάσεως του Αριστοτέλη*», στο: Γιώργος Ν. Βλαχάκης – Θύμιος Νικολαΐδης (επιμ.), *Βυζάντιο – Βενετία – Νεώτερος Ελληνισμός. Μία*

- περιπλάνηση στον κόσμο της επιστημονικής σκέψης. Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2004, σ. 245-281.
- Προκοπίου, Δημήτριος [Πάμπερης], *Απαρίθμησης λογίων Γραικῶν*, στο: J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca*, XI, Hamburg, 1722 [=Αθήνα, Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, MCMLXVI].
- Τατάκης, Β. Ν., *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*. Μτφρ. Εύα Κ. Καλπουρτζή. Επιμ. Λίνος Γ. Μπενάκης. Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1977.
- Τσιώτρας, Βασίλειος Ι., *Η εξηγητική παράδοση της Γεωγραφικής ύφηγησεως του Κλαυδίου Πτολεμαίου. Οι επώνυμοι σχολιαστές. Διδακτορική διατριβή*. Θεσσαλονίκη, 1999.
- , «Κλαύδιος Πτολεμαίος και Θεόφιλος Κορυδαλλεύς: τα αστρολογικά κείμενα», *Συναϊτικά ανάλεκτα 1* (2002), σσ. σσ. 171-208.
- , «Τρεις ανέκδοτες επιστολές του Θεοφίλου Κορυδαλλέως και οι αριστοτελικές πηγές τους», *Ερασιστής 24*, 2003, σσ. 11-27.
- Φουκώ, Μισέλ, *Η ιστορία της τρέλας*, Αθήνα, Ηριδανός, χ.χ.
- Χρόνης, Χ. Α., *Τα Μετά τὰ Φυσικά και η μεταφυσική του Αριστοτέλη στο έργο του Θεοφίλου Κορυδαλέως. Η συμβολή του Θεοφίλου Κορυδαλλέως στην ερμηνεία του Αριστοτέλη. Διδακτορική διατριβή*. Θεσσαλονίκη, 2001.
- Ψημμένος, Νίκος Κ. [Εισαγωγή – μεταγραφή κειμένου], «Θεοφίλου Κορυδαλέως, "Υπομνήματα συνοπτικά, καὶ ζητήματα εἰς τὴν περὶ Οὐρανοῦ πραγματείαν" (ἀπόσπασμα)», *Τα νέα του Κ.Ε.ΝΕ.Φ.*, τχ. 8, Ιωάννινα (Φθινόπωρο 2001), σ. 42-52.
- , *Η Ελληνική Φιλοσοφία από το 1453 ως το 1821. Τόμος Α'. Προκορυδαλική και κορυδαλική περίοδος*. Αθήνα, εκδόσεις «Γνώση», 1988.

- Apostolopoulou, Georgia, *Die Dialektik bei Klemens von Alexandria. Ein Beitrag zur Geschichte der philosophischen Methoden*, Frankfurt am Main/Bern/Las Vegas, Peter Lang, 1977.
- Berti, Enrico, "La suprématie du mouvement local selon Aristote: Ses conséquences et ses apories", στο: Jürgen Wiesner, *Aristoteles Werk und Wirkung. Paul Moraux gewidmet. Aristoteles und seine Schule*, σσ. 123-150.
- Blumenthal, H. J., "Alexander of Aphrodisias in the later greek commentaries on Aristotle's *De Anima*", στο: Jürgen Wiesner (Hrg.), *Aristoteles Werk und Wirkung. Paul Moraux gewidmet. Kommentierung, Überlieferung, Nachleben*, σσ. 90-106.
- Bodnár, István M., «Alexander of Aphrodisias on Celestial Motions», *Phronesis* 42 (1997), σσ. 190-205.
- Bömer, Frantz, "Der Commentarius", *Hermes* 81 (1953), σσ. 210-250.
- Bowen, Alan C., "Simplicius and the Early History of Greek Planetary Theory", *Perspectives on Science* 10 (2002), σσ. 155-167.
- Butterfield, Herbert, *Η καταγωγή της σύγχρονης Επιστήμης*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1983.
- Christensen de Groot, Jean, "Philoponus on *de Anima* II. 5. *Physics* III. 3. and the Propagation of Light", *Phronesis* 28 (1983), σσ. 177-196.
- Courtenay, William J., "Antiqui and Moderni in Late Medieval Thought", *Journal of the History of Ideas* 48, 1987, σσ. 3-10.
- De Filippo, Joseph G., "Aristotle's identification of the prime mover as God", *The Classical Quarterly* 44 (1994), σσ. 393-409.
- Drake, Stillman, "Galileo and the Career of Philosophy", *Journal of the History of Ideas* 38 (1977), σσ. 19-32.
- Düring, Ingemar, *Ο Αριστοτέλης. Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*. Τόμος Α'. Μετάφρ. Π. Κοτζιά – Παντελή, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2000. Τόμος Β'. Μετάφρ. Α. Γεωργίου – Κατσιβέλα, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1999.

- Εὐαγγελίου, Christos, "Alternative interpretations of Aristotle's *Categories*", στο: *Γλώσσα και πραγματικότητα στην ελληνική φιλοσοφία*. Πρακτικά Συμποσίου, Αθήνα, 1985, σσ. 163-172..
- Furley, David – Wildberg, Cristian (eds.), *Philoponus Corollaries on Place and Void with Simplicus Against Philoponus on the Eternity of the World*, London, Duckworth, 1991.
- Grabmann, Martin, *Die Geschichte der scholastischen Methode nach gedruckten und ungedruckten Quellen*. Zweiter Band. *Die scholastische Methode im 12. und beginnenden 13. Jahrhundert*, Graz, Akademische Druck- U. Verlagsanstalt, 1957.
- Grant, Edward, *Οι φυσικές επιστήμες τον Μεσαίωνα*. Μετάφρ. Ζήσης Σαρίκας, επιμ. Βασίλης Κάλφας, Πέτρος Δήτσας, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1994.
- Gundel, Wilhelm – Gundel, Hans Georg, *Astrologumena. Die astrologische Literatur in der Antike und ihre Geschichte*, Wiesbaden, Franz Steiner, 1966.
- Hadot, Ilsetraut, "La division néoplatonicienne des écrits d' Aristote", στο: Wiesner, Jürgen (Hrg.), *Aristoteles Werk und Wirkung. Paul Moraux gewidmet. Kommentierung, Überlieferung, Nachleben*, σσ. 249-285.
- Jaeger, Werner, *Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Frankfurt am Main, Weidmann, 1967.
- Joachim, H. H. (ed.), *Aristotle On Coming-to-be and Passing-away*, Hildesheim/Zürich/New York, Georg Olms, 1982.
- Judson, Lindsay, "God or Nature? Philoponus on Generability and Perishability", στο: Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, σσ. 179-196.
- Kuhn, Thomas S., «Η επανάσταση στην επιστήμη ως αλλαγή του κοσμοειδώλου», *Δευκαλίων* 4 (1975), σσ. 399-422.

- Kuhn, Thomas S., *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Εισαγ.-επιμ. Β. Κάλφας, μετάφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα, 1987.
- Larchet, Jean Claude, "La notion d' *énergie* dans la philosophie d' Aristote", *Φιλόθεος* 5 (2005), σσ. 191-196.
- Lewis, Eric (ed.), *Alexander of Aphrodisias, On Aristotle Meteorology 4*, London, Duckworth, 1996.
- Lilla, Salvatore R. C., *Clement of Alexandria. A study in christian platonism and gnosticism*, London, Oxford University Press, 1971.
- Lindberg, David C., *Οι απαρχές της δυτικής επιστήμης. Η φιλοσοφική, θρησκευτική και θεσμική θεώρηση της ευρωπαϊκής επιστημονικής παράδοσης, 600 π.Χ.-1450 μ. Χ.*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε. Μ. Π., 2003.
- Merlan, Philip, "Zwei Untersuchungen zu Alexander von Aphrodisias", *Philologus* 13 (1969), σσ. 85-88.
- Moraux, Paul, "Alexander von Aphrodisias Quaest. 2.3", *Hermes* 95 (1967), σσ. 159-169.
- Nicasius, C., "Théophile Corydalée philosophe byzantine et dernier grand commentateur d' Aristote (environ 1563-1641)", *Archives de philosophie* 32 (1969), σσ. 476-484.
- Papadimitriu, Euthymios, «Der Materie-Form Dualismus und die aristotelische Lehre vom Menschen», *Φιλοσοφία* 7 (1977), σσ. 305-314.
- Piché, D., *La condamnation parisienne de 1277*. Text latin, traduction, introduction et commentaire. Paris, J. Vrin, 1999.
- Praechter, Karl, "Review of the *Commentaria in Aristotelem Graeca*". Transl. Victor Caston, στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, σσ. 31-54 [= Karl Praechter, "Die griechischen Aristoteleskommentare", *Byzantinische Zeitschrift* 18 (1909), σσ. 516-538].

- Randall, John Herman, *The School of Padua and the emergence of moderne science*, Padova, editrice Antenore, MCMLXI (= 1961).
- Rolff, George, "An Argument for Divine Omniscience in Aristote", *Apeiron* 22 (1989), σσ. 61-74.
- Ross, W .D. (ed.), *Aristotle's Physics*, Oxford, Clarendon Press, 1966.
- (ed.), *Aristotle's Metaphysics. A revised text with introduction and commentary*. Vol. II. Oxford, Clarendon Press, 1970.
- , Αριστοτέλης. Μετάφρ. Μαριλίτζα Μήτσου, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1993.
- Salmon, Wesley C., «Επιστημονική εξήγηση», στο: Αριστείδης Μπαλτάς (επιμ.), *Εισαγωγή στη φιλοσοφία της επιστήμης*. Μετάφρ. Πάνος Θεοδώρου, Κώστας Παγωνδιώτης, Γιώργος Φουρτούνης, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σσ. 1-50.
- Schmitt, Charles B., *Aristotle and the Renaissance*, Cambridge / Massachusetts / London, Harvard University Press, 1983.
- Sharples R. W., "Alexander of Aphrodisias, *De Fato*: some parallels", *The Classical Quarterly* 28 (1978), σσ. 243-266.
- (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 1.1-2.15*. London, Duckworth, 1992.
- (ed.), *Alexander of Aphrodisias, Quaestiones 2.16-3.15*, London, Duckworth, 1994.
- , "Alexander of Aphrodisias on divine providence: two problems", *The Classical Quarterly* 32 (1982), σσ. 198-211.
- , "Alexander of Aphrodisias: Problems about possibility II", *Bulletin of Institute of Classical Studies* 30 (1983), σσ. 99-110.
- , "Alexander of Aphrodisias: Scholasticism and Innovation", στο: Wolfgang Haase (Hrg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*. Band 36.2, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1987, σσ. 1176-1243.

- Sharples R. W., "The unmoved mover and the motion of the heavens in Alexander of Aphrodisias", *Apeiron* 17 (1983), σσ. 62-66.
- , "The school of Alexander?", στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, σσ. 83-111.
- , "The Peripatetic School", στο: David Furley (ed.), *Routledge History of Philosophy. Volume II. From Aristotle to Augustine*, London/New York, Routledge, 1999, σσ. 147-187.
- Shields, Cristopher, *Order in Multiplicity. Homonymy in the Philosophy of Aristotle*, Oxford, Clarendon Press, 2002.
- Solmsen, Friedrich, *Aristotle's System of the Physical World. A comparison with his predecessors*, Ithaca/New York, Cornell University Press, 1960.
- Sorabji, Richard (ed.), *Aristotle transformed. The Ancient Commentators and Their Influence*, London, Duckworth, 1990.
- , *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, London, Duckworth, 1987.
- , "John Philoponus", στο: Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, σσ. 1-40.
- , *Matter, Space, & Motion. Theories in Antiquity and Their Sequel*, Ithaca/New York, Cornell University Press, 1992.
- , *Time, creation & the Continuum*, London, Duckworth, 1983.
- , "Infinity and the Creation", στο: Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the rejection of Aristotelian science*, σσ. 164-178.
- Todd, Robert B., "Alexander of Aphrodisias and the case for the infinite Universe (*Quaestiones* III.12)", *Eranos* 82 (1984), σσ. 83-193.
- , "Lexicographical Notes on Alexander of Aphrodisias' Philosophical Terminology", *Glotta* 52 (1974), σσ. 207-215.
- , "Some concepts in physical theory in John Philoponus' aristotelian commentaries", *Archiv für Begriffsgeschichte* 24 (1980), σσ. 151-170.

Ίtsourkas, Cléobule, "Les années d' études de Théophile Corydalée au collège grec du Rome (1604-1608)", *Balkan Studies* 8 (1967), σσ. 115-122.

—, *Les débuts de l' enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l' œuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, Thessalonique, Institute for Balkan Studies, 1967.

Verrycken, Koenraad, "The development of Philoponus' thought and its chronology", στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, σσ. 233-274.

Westering, L. G., "The Alexandrian commentators and the instructions to their commentaries", στο: Richard Sorabji (ed.), *Aristotle transformed*, σσ. 325-348.

Wiesner, Jürgen (Hrg.), *Aristoteles Werk und Wirkung. Paul Moraux gewidmet*. Band I. *Aristoteles und seine Schule*, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1985. Band II. *Kommentierung, Überlieferung, Nachleben*, Berlin/New York, Walter deGruyter, 1987.

Williams, C. J. F. (ed.), *Philoponus On Aristotle On Coming-to-Be and Perishing 1.6-2.4*, London, Duckworth, 1999.

Windelband, W. – Heimsoeth, H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*. Τόμος Β'. *Η μεσαιωνική φιλοσοφία. Η φιλοσοφία της Αναγέννησης. Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού*. Μετάφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2003.

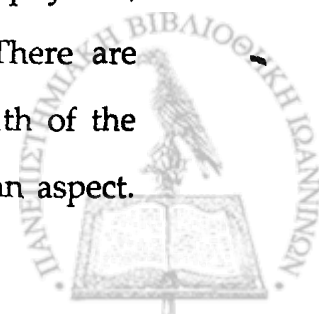
SUMMARY

The utilization of the commentary tradition (Alexander of Aphrodisias, Simplicius, Joannes Philoponus) made by Theophilos Korydaleas within his work "On coming-to-be and perishing according to Aristotle" (In the year 1780).

This essay has as its objective the attempt to examine the content of the different aristotelian aspects expressed by Theophilos Korydaleas' (1574-1646) philosophical arguments. His treatise, *On coming-to-be and perishing according to Aristotle*, defines the field of research, while the task accomplishment occurs within the evaluative frame set by the use of the aristotelian commentary tradition. This particular tradition derives from the textual-philosophical comparison of three aristotelian philosophers, Alexander of Aphrodisias (1th / 2th cent. A.C.), Simplicius (6th cent. A.C.) and Joannes Philoponus (490-570 A.C.). The endeavour of giving some answers to the questions raised by the above mentioned assumption is included by the content of four chapters.

In the first chapter (pp. 16-40) there are two basic methodological questions to be inquired. The first consists by the effort to determine the content and the significance of the terms *genuine* (*γνήσιοι*) and *the rest of Aristotle's commentators* (*οἱ λοιποὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνηματισταί*). The second question points out a more educative character and lies on the specification of the very certain neoplatonic-aristotelian way or *form* (*σχῆμα*), that Theophilos Korydaleas used in order to provide the most scientific and, because of this, accurate perspective of philosophical studying.

In the second chapter (pp. 41-59) an examination of physical, philosophical as well as ontological notion series takes place. There are questions raised which are related to the notional depth and width of the *physical substance* (*φυσικὴ οὐσία*) according to the correct aristotelian aspect.

The inquiry focusses a) on the bond between *matter* (ὕλη) and *natural form* (φυσικὸν εἶδος), the significance of this corresponding to the *augmentation* (αὐξήσις) and *quantity* (ποσότης), b) the effort conducted by Korydaleas to establish an understanding of the relation of the *matter-form* co-existing to *substance*.

The query within the third chapter (pp. 60-84) poses as an objective the studying of the *transmission of movement* (μετάδοσις τῆς κινήσεως) through physical bodies according to the apprentice of Cesare Cremonini. The point to be made through this chapter is to provide an analysis to the basic aspects of Korydaleas, which are considered as fundamental concerning the demand for a strictly scientific knowledge. This task turns against to neoplatonic readings of aristotelian treatises. So the second level of the investigation goes deeper to a matter of combination of aristotelian physics, metaphysics and ontology; the relation between *motion* (κίνησις) and *soul* (ψυχή), and the question about the immortality of soul, which undergoes this discussion.

The fourth chapter (pp. 85-107) presents the evolution of Korydaleas' perception of God as *final cause* (τελικὸν αἶτιον). The analysis aims at the reconstruction of those arguments which render the doctrine of *double truth* as the proper solution for Korydaleas to reject the *creation* (πλάσις) of the universe by God as *efficient cause* (ποιητικὸν αἶτιον). This epistemological choice depicts a part of the expression's multiplicity in terms of aristotelian science in Greek thought at the beginning of the 17th century.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Όνομα/Επώνυμο: Νικόλαος Θ. Αγιώτης

Ημερομηνία γέννησης: 28/07/1978

Διεύθυνση μόνιμης κατοικίας: Σεραφείμ Τσίτσα 14, Καρδίτσα, Τ.Κ. 43100

Τηλέφωνα επικοινωνίας: 6973661222, 2441024799

ΣΠΟΥΔΕΣ

1996: Αποφοίτηση από το 1^ο Γενικό Λύκειο Καρδίτσας. Βαθμός απολυτηρίου: 18 και 9/10 (Άριστα).

2001: Πτυχίο Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας (Κατεύθυνση: Φιλοσοφία), Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Βαθμός πτυχίου: 7,23 (Λίαν Καλώς).

ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

Αγγλικά: (First Certificate in English - University of Cambridge), Γαλλικά: (Certificat de Langue Française - PALSΟ), Γερμανικά: (Mittelstufe - Goethe Institut)

ΕΙΔΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ

Χρήση Η/Υ σε περιβάλλον Microsoft Windows. Εμπειρία σε εφαρμογές ψηφιοποίησης παλαιτύπων – χειρογράφων κειμένων και σε ηλεκτρονική επεξεργασία μικροφωτογραφημένων αρχείων.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Υποτροφία από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003 στα πλαίσια του εγκεκριμένου Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, «Ελληνική Φιλοσοφία – Φιλοσοφία των Επιστημών».

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Συμμετοχή στο έργο «Ανάπτυξη ολοκληρωμένων πρωτογενών ψηφιακών συλλογών ιστορικοφιλοσοφικού περιεχομένου & διαδουκτιακής τους προβολής / Ψηφιοποίηση και επιστημονική τεκμηρίωση των αρχείων & και των πολιτιστικών συλλογών του Εργαστηρίου Ερευνών Νεοελληνικής Φιλοσοφίας». Η εργασία μου στα πλαίσια του παραπάνω έργου
- συνίσταται στην ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση ιστορικοφιλοσοφικού υλικού.